

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ULUSLARARASI VE İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**10. GENELKURMAY BAŞKANI RÜŞTÜ ERDELHUN'UN
HAYATI VE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE
DEMOKRAT PARTİ – ORDU İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Suat GÜDER**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. YÜKSEL NİZAMOĞLU**

Ankara-2014

**TURGUT ÖZAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ULUSLARARASI VE İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**10. GENELKURMAY BAŞKANI RÜŞTÜ ERDELHUN'UN
HAYATI VE GENELKURMAY BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE
DEMOKRAT PARTİ – ORDU İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Suat GÜDER**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. YÜKSEL NİZAMOĞLU**

Ankara-2014

Turgut zal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; Tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, Grsel işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, Başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili esere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, Atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi, Kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu niversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

05 /08/2014

Suat GÜDER

ONAY

Suat GÜDER tarafından hazırlanan “10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un Hayatı ve Genelkurmay Başkanlığı Döneminde Demokrat Parti – Ordu İlişkileri” başlıklı bu çalışma, (27/06/2014) tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (Oybirliği) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ercan SANCAK

Yrd. Doç. Dr. Yüksel NİZAMOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Farkhad ALİMUKHAMEDOV

ÖNSÖZ

Ordu siyaset ilişkileriyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde ordunun gerek geleneksel devlet mekanizması ve gerekse modern devlet mekanizması içindeki yeri oldukça önemlidir. Devlet içinde görev tanımının da ötesinde bu önem ordunun tarihsel süreçte oynadığı rolle ilgili olabilir. Modern Türkiye'nin yakın tarihinde ordunun yerini ve konumunu yeniden tanımlayan, kendi ideolojisiyle güncelleyen en bariz örnek 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesidir. Askeri müdahaleden sonra kabul edilen 1961 Anayasası'yla birlikte ilk kez kullanılan; "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" ifadesi, ordunun tarihsel süreç içerisinde birlikte sürüklediği ordu-siyaset ilişkilerinin bir nevi kimliği niteliği taşımaktadır. Cumhuriyet'in kurulmasından kısa bir süre sonra, milletle birlikte verilen milli mücadelenin sembol ifadesi, "Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir", yerini 1961 Anayasası'yla birlikte ordunun koruyuculuğuna bırakılan bir bütünlük vurgusuna çevirmiştir.

Bu haliyle beş bin yıllık tarihi geçmişi olduğu kabul edilen Türk ordusu; siyasi, ekonomik, sosyolojik, coğrafik açıdan tüm süreçleriyle birlikte Orta Asya'dan günümüze kimlik aidiyetinin bir parçası olmuştur. Orta Asya coğrafyasından başlayan Batı'ya yürüyüşte kimliğin karşılaştığı yeni olgular, asker millet olan Türklük tanımlamasında da gel-gitlere neden olmuştur. Daha ileride olan Batı'ya doğru yürüdükçe asker kimliği, daha muasır ölçekte kendini ayırtmış, Batı'ya ilerlerken karşılaşılan zorluklar ise asker kimliğini tekrar hatırlatmıştır. Bu açıdan Türkiye'de sivil-asker ilişkileri dünyada yapılan diğer tüm tartışmalardan farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın belirginliğinin hissedildiği dönem Fransız İhtilali sırasında Osmanlı'da tahta çıkan III. Selim'in Nizamı Cedid hareketinden, Tanzimat Fermanı'nın ilanına ve nihai olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına kadar çeşitli evreler geçirmiştir. Osmanlı'nın yıkılışında dünyada nevi şahsına münhasır bir şekilde sivil-asker birlikte başlattığı Milli Mücadele sonrasında ordu kendisini rejimin kurucusu ve koruyucusu olarak kabul etmiştir. Bu süreç nihayetinde 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesiyle, geçmişine karşı yeni bir sayfa açmış, yeni bir

kimlik anlayışıyla, ordu-siyaset ilişkileri açısından son olarak benimsediği Osmanlı tarzı olma defterini de kapatmıştır. Modern Türkiye'nin doğuşundan beri Türkiye Cumhuriyeti neredeyse her on yılda bir Ordunun siyasete müdahalesi ile karşılaşmıştır. Yeni Cumhuriyeti kuranların genelde askerlerden oluşması, ülke yönetiminde ordu asker ilişkisinin iç içe geçmesine neden olmuştur. Her ne kadar ordu, müstakil bir kurum haline getirilmişse de, sanki siyasetin dışındaymış gibi görünmesine rağmen Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde 23 yıl Genelkurmay Başkanlığı yapan Fevzi Paşa (Çakmak) vasıtasıyla orduya nüfuz edebilmiştir. Çok Partili yaşama geçişle birlikte ordu siyaset ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Demokrat Parti'nin on yıllık iktidarının sonlarına doğru gerginleşen ordu siyaset ilişkileri 1960'ta darbe ile sonuçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyetine ağır bedeller ödeten bu darbe kendinden sonraki darbelere de zemin hazırlamıştır. 1971 yılında siyasete bir muhtıra ile müdahale eden askerler, 1970'li yılların sonlarında ise ülkenin içinde bulunduğu durumu öne sürerek içinde birçok soru işareti barındıran 12 Eylül darbesini gerçekleştirmişlerdir.

Öncesiyle ve sonrasıyla 27 Mayıs 1960 ihtilali sürecinde yer alan aktörlerin kişilikleri, tutumları, fikir ve icraatları kuşkusuz tarihin önemli birer mercекleridirler. Bu çalışmada esas olarak, her on yıla bir sığdırılan askeri müdahalenin modern manada ilkinin temsil eden 27 Mayıs 1960 ihtilalinin Türk siyasetinin öncesiyle ve sonrasıyla genlerinde meydana gelen değişimlere dönemin Genelkurmay Başkanı Rüşti Erdelhun'un merceğinden bakılmaya çalışılacaktır. 1960 İhtilali döneminin Genelkurmay Başkanı olan Mustafa Rüşti Erdelhun'un tarihteki rolü, kişiliği, duruşu, olayları ve olguları ele alış biçimi, süreçlere yaklaşımı belki de tarihe bu mercekten daha net bakabilmemizi sağlayacaktır.

Bu çalışma süresince, sabır, anlayış ve ilgiyle yardımlarını benden esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren, bana her konuda yardımcı olan ve manevi desteğini her zaman hissettiren değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Yüksel Nizamoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Milli Savunma Bakanlığı Arşivi, ATASE Arşivi, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi ve Turgut Özal Üniversitesi Kütüphanesi görevlilerine, kaynak

temininde yardımlarını esirgemeyen Mustafa Gürlek ve Fatih Uğur'a, Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sekreteri İsmail Tetik ve Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yüksel'e ve sürekli yanımda olduklarını hissettiren eşime, biricik kızıma ve anneme teşekkür ederim.

ÖZET

27 Mayıs 1960 darbesine giden süreçte siyasal düzenin dışında ordu eliyle topyekün bir eylemin gerçekleştirilmesinde kuşkusuz tüm aktörlerin tarihi bir yeri ve önemi vardır. Ancak bu aktörler arasında dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un konumu ve kişiliği bizce daha ön plana çıkmaktadır. Kurtuluş Savaşı'na ve Milli Mücadele'ye katılmış, uluslararası tecrübesi olan ve seçilmiş iktidarla uyumlu çalışabilen bir Genelkurmay Başkanı'nın halkın iradesine bağlı kalarak, orduyu siyaset dışında tutma gayretleri, hem asker kanadı için hem Türkiye siyasalı için son derece önemlidir. Ne var ki, Türkiye'de ordu-siyaset çalışmalarında gerek gelenekler ve gerekse devletin yönetim biçimi açısından bu ilişkiler sadece siyaset perspektifinden ele alınmıştır. Özellikle demokrasi süreçleri yaşayan Türkiye'de sadece siyasetin ürettiği bilgi, belge ve söylemler üzerinden çalışmalar yürütülmesine rağmen, ordu bünyesindeki aktörler üzerinden ordu-siyaset ilişkilerini anlamlandırmak oldukça güçtür. 10. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'u 27 Mayıs 1960 darbesi süreci çerçevesinde odağa almak bir nebze de olsa araştırmacıların Türkiye'de ordu-siyaset ilişkilerini anlamlandırması adına önemli bir yaklaşım olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Demokrat parti, Yassıada, Darbe, Rüştü Erdelhun

ABSTRACT

The military coup of May 20, 1960 has been a result of military and political factors. Among them, the role of the term Chief of Staff Rüstü Erdelhun is of primary importance. He showed a great maturity by closely cooperating with the first democratically elected government of Democratic Party. Erdelhun's military experience facilitated his control over the military by succeeding to keep it away from politics.

Studying the civil-military relationship only from the political perspective has limited the conceptualization of this relationship as a whole. This thesis, manages to study the role of the term Chief of Staff Rüstü Erdelhun before the military coup by offering a new perspective in understanding the civil-military relationship.

Key Words: Democratic party, Yassıada, Impact, Rüstü Erdelhun

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ONUNCU GENELKURMAY BAŞKANI ORGENERAL MUSTAFA RÜŞTÜ ERDELHUN.....	26
1.1. ORGENERAL MUSTAFA RÜŞTÜ ERDELHUN'UN HAYATI.....	26
1.1. Milli Mücadele Yıllarında Rüştü Erdelhun.....	29
1.2. Kurmay Subaylık Yılları, Ordu'dan Tardı, İdam Kararı ve Müebbet Hapis Cezası.....	30
1.3. Rüştü Erdelhun'un Ordu-Siyaset İlişkilerine Bakışı ve Önemi.....	36

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATTA ORDU VE SİYASET.....	40
2.1. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDA ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ (1950-1958).....	40
2.1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri.....	41
2.1.2. NATO Üyelik Aşaması ve Kore Savaşı.....	44
2.1.3. İlk Endişeler ve Yüksek Komuta Kademesinde Tasfiye.....	45
2.1.4. Orduda Modernizasyon ve Reform.....	47
2.1.5. Ordu İçi Cunta Oluşumları.....	51
2.1.6. Cuntalar ve Yapılanmaları.....	53
2.1.7. Dokuz Subay Olayı.....	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİDEN DARBEYE (1958-1960).....	61
3.1. ORGENERAL RÜŞTÜ ERDELHUN'UN GENELKURMAY BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE DEMOKRAT PARTİ - ORDU İLİŞKİLERİ.....	61

3.1.1. Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı'na Atanması ve Siyasete Bakışı	65
3.1.2. Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı.....	67
3.1.3. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde Rüştü Erdelhun	69
3.1.4. Rüştü Erdelhun'un Müdahale'den Önceki Son Günleri	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YASSIADA'DA DEMOKRASİNİN YARGILANMASI	81
4.1. YASSIADA YARGILAMALARINDA GENELKURMAY BAŞKANI RÜŞTÜ ERDELHUN	81
4.1.1. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un Tutuklanması.....	83
4.1.2. Yassıada Hazırlıkları	85
4.1.3. Yassıada Süreci	87
4.2. Yassıada'da Rüştü Erdelhun	89
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA	94
EKLER.....	108
EK-I: Nüfus Hükviyet Cüzdanı Sureti	109
EK-II: Mustafa Rüştü Erdelhun'un Hâl Tercümesi	110
EK-IV: Mustafa Rüştü Erdelhun'un Ankara Cebeci Asri Mezarlığındaki Kabri....	113

KISALTMALAR

ABD	: Birleşmiş Milletler
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
GATA	: Gülhane Askeri Tıp Akademisi
BM	: Birleşmiş Milletler
MBK	: Milli Birlik Komitesi

GİRİŞ

Cumhuriyet'in kuruluşundan beri denilebilir ki Ordu Türkiye'de demokrasinin tesis edilmesi için bütün gayretleri göstermenin yanı başında son karar mercisinin de sivil yönetim olduğunu kabul etmiştir. Buna rağmen, yine de ordu, sivil yönetime karşı değişik zaman zarfında müdahalelerde bulunmuştur. Bu müdahaleler yapılırken de askeri yönetim tarafından gözetilen sebepler ülkenin iç ve dış güvenliği olmuştur. Askeri- sivil arasındaki ilişkiler genel itibariyle realizm teorisine göre açıklanabilir. Temel unsuru, güç dengesi olan bu ilişkiler güç ve itibar kapsamında eşit olmayan iki taraf arasındadır. Bir tarafta kendini ülkenin koruyucusu ve halk üzerinde mutlak kabul gören Ordu ve öteki tarafta ise halkın seçtiği ancak ordu üzerinde ve uluslararası arenada değişik zamanlarda yetersiz kalan Sivil Hükümetler. Ordunun sivil yönetime karşı giriştiği müdahaleleri meşru görenlerin en çok sığındığı sebeplerin başında da halkın en iyi yöneticileri seçebilmek için yeterli eğitimi olmamasıdır. Bu sebepten dolayıdır ki askeri yönetim siyasete müdahaleyi zaman zaman meşru görülmüştür. Diğer taraftan ordunun siyasete müdahalesini meşru görmeyenler ise askeri-sivil ilişkilerindeki tansiyonun ise güç rekabetinin bir sonucu olarak görmüşlerdir. Bu rekabet ülkenin istikrarı için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu iki görüşü göz önünde bulundurularak bu tez de askeri müdahalenin ülkeyi ileriye götürmediği, sorunları çözmediği aksine ülkeyi kaosa götürdüğünü anlatmaya çalıştık.

Her ne kadar ordu siyasetin dışında kalmaya çalışsa da değişik dönemlerde yapmış olduğu müdahalelerin onun sivil yönetim üzerindeki tesirin hala kalıcı olduğunu göstermektedir. 1960 yılında yapılan askeri müdahale de bunun en açık örneğidir. Darbenin her ne kadar gerekçeleri olsa da bu gerekçeler müdahaleyi meşru

kılmaz. Darbe sebepleri askerin kıyafet, maaş ve terfi sorunlarıdır. Demokrat Parti döneminde istifaların artması ile kurmay silsilesi değişmiştir. Diğer taraftan Demokrat Parti'nin demokrasiden uzaklaştığı kanaatidir.

Bu müdahalenin bir başka önemi de, demokrat bir yönetime karşı yapılmış olması gerçeğidir. Yaklaşık on yıldır ülkeyi yöneten demokrat rejime karşı yapılan bu müdahale aslında Türk ordusunun ülke yönetimi üzerindeki rolünün azalmasını kabul etmediğinin bir göstergesidir. Bunun en temel sebebi de ordunun kendisini bu ülkenin asıl kurucu ve koruyucu aktörü olarak görmesidir. Daha sonraki dönemlerde meydana gelen iç ve dış dengelerden değişikliklerle beraber sivil yönetimi üzerindeki ordunun etkisi de azalmaya başladı. Başka ifadeyle, ordunun etkisi ülkenin demokratikleşmeyle ters orantılıdır. Özellikle 20. Yüzyılın sonlarına doğru Türk askerlerin bir kısmı eğitimlerini batı ülkelerde aldıkları için daha çabuk demokratik değerlerle tanışma fırsatını buldular. Bu değerleri Türkiye'de uygulamaya çalıştılar. Ancak bunun yanında, bazı hükümetlerin ülkenin demokratikleşme sürecinde ordu ile tam bir ilişki içinde olmadıkları ve bazı dönemlerde yeterli gayret göstermedikleri de vurgulanması gerekir. Dolayısıyla, ordunun siyasete yaptığı müdahaleler sadece sivil yönetim açısından değil aynı zamanda da askeri perspektiften değerlendirilmelidir. Askeri ve sivil yönetim arasında uyumsuzluk ve politika üretme rekabeti ülkeyi birçok defa geriye götürmüştür. Her iki tarafta da demokrasiye önem veriyor.

Yapılan bütün askeri müdahalelere rağmen ordu, hiçbir zaman iktidara kalma niyetinde olmamıştır. Belirttiği ilkelere göre devletin iktidarını belli bir süre sonra tekrar sivillere teslim etmiştir. Müdahale ederken de demokratik değerleri değil de

aslında bu demokratik değerlerini suiistimal eden hükümetleri suçlamıştır. 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleştirilen askeri müdahalede de bu gerçek yatmaktadır.

Genelkurmay Başkanı'nın Hükümet üzerinde etkisinin çok fazla olduğu 1923-1938 yılları arasındaki dönemi Ümit Özdağ “askersiz militarizm” olarak nitelmiş; orduyu siyasal iktidardan bağımsız bir olgu olarak değil, kendisini özdeşleştirdiği iktidarın emrinde bizzat siyasal yaşama müdahale eden bir güç olarak tanımlanmıştır.¹

Cumhuriyet'in mimarları olan askerlerin, ülke yönetiminde bu kimliklerini bir tarafa koyarak bütünüyle sivil siyasete ayak uydurmalarının güç olduğu söylenebilir. Feroz Ahmad'a göre özellikle bu dönemde rejimin lokomotif gücünü oluşturan ordu 31 Mart Vakası'nı bastıran ama muhalefeti İttihatçılara ezdirmeden hakemlik rolünü üstlenen Meşrutiyet ordusu değildir. Bu ordu taraf olan ve cumhuriyeti oluşturan değerler adına muhalefete tepki gösteren bir ordudur.²

Milli Mücadele'de aktif görev alanların bir kısmının dışlandığı bu dönem, dışlananların “Cumhuriyet erken kurulmuştur” gibi ifadelerde kendini belli eden, orduyu kendi tarafına çekme mücadelesi olarak da yorumlanabilmektedir.³ Ümit Özdağ ise Atatürk'ün ikinci dönemi olan 1927-1938 dönemini Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iç düzenlemelere yönelerek rejimin aktif koruyucu gücü olarak etkili olduğu bir dönem olarak ifade etmektedir.⁴

Cumhuriyet kurulurken Meclis'in yapısına bakıldığında, Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen “Birinci Grup” ve muhalif olanlar “İkinci Grup” olarak ikili bir yapı görülmektedir. Müdafaa-i Hukuk grubu olarak da bilinen birinci grup daha

¹ Ümit Özdağ, (2006). *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu- Siyaset İlişkisi*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, s.6.

² Feroz Ahmad, (1986). *İttihatçılıktan Kemalizm* (Çev. Fatmagül Berktaş), Kaynak Yayınları, İstanbul, s.33.

³ Tefik Çavdar, (1995). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, Ankara, s.260.

⁴ Özdağ, a.g.e, s. 43.

sonra 11 Eylül 1923 tarihinde “Halk Fırkası” adını almıştır.⁵ Cumhuriyet’in ilanına birkaç gün kala Yeni Meclis’in belirgin ilk siyasi çatışmaları yoğunlaşmış ve 23 Ekim 1923’te TBMM ikinci başkanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) Büyük Millet Meclisi ikinci başkanlığından istifa ederek ordu müfettişliğine tayinini istemiştir. Ertesi gün Fethi Bey (Okyar) Dâhiliye Vekilliği görevinden ayrılmıştır. Buna karşılık boşalan mevkiler için Mustafa Kemal’in desteklediği yeni adaylar Halk Fırkası meclis gurubu tarafından pek kabul görmemiştir.⁶ TBMM ikinci başkanlığına Mustafa Kemal Paşa’ya muhalefeti ile bilinen ve Cumhuriyetin erken kurulduğunu savunan Rauf Bey (Orbay) seçilmiştir.⁷

Cumhuriyet’in ilanına iki gün kala, 27 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’nın talebi üzerine İcra Vekilleri Heyeti görevden ayrılmış, buna rağmen yeni bir heyet de oluşturulmamıştır. Meclis’te yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı hiçbir aday oy çokluğu sağlayamamıştır. Bu durum siyasi bunalımı daha da derinleştirmiştir. 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya’da yapılan toplantıda hemen ertesi gün Cumhuriyet’in ilân edilmesi kararlaştırılmıştır. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa’nın (İnönü) öncülüğünde Anayasa’ya “Türkiye Devleti’nin şekl-i hükümeti Cumhuriyettir.” ibaresinin konulması için yasa teklifi hazırlanmıştır. 29 Ekim 1923’te toplanan Halk Fırkası’nın Meclis Grubu’nda yasa teklifinin kabulüyle, Büyük Millet Meclisi’nde aynı gün yapılan toplantıda Cumhuriyet ilânı önerisi benimsenmiş, yine aynı gün yapılan seçimde Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Artık anayasaya göre, Meclis’in Cumhurbaşkanı’nı bir seçim dönemi için kendi içinden seçmesi, Cumhurbaşkanı’nın da Meclis üyeleri arasından bir Başbakan ataması ve Başbakan’ın da Meclis üyelerinden hükümet üyelerini seçerek, hükümeti Cumhurbaşkanı’nın onayına sunması kararlaştırılmıştır ve aynı gün Cumhuriyet ilan edilmiştir. 30 Ekim 1923’te Mustafa Kemal Paşa silah arkadaşı İsmet Paşa’yı Başbakanlığa atamıştır. Cumhuriyet’in kendilerine danışılmadan ve nihai onayları alınmadan ilân edilmesi başta Kazım Karabekir olmak üzere kırgınlık ve üzüntüyle

⁵ Cemil Koçak, (1997). *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 90.

⁶ Koçak, a.g.e., s. 91.

⁷ Osman Kıdış, (2006).“Atatürk Döneminde Recep Peker (1920-1938)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, s.38.

karşılanmıştır.⁸ Cumhuriyet'in ilânının hemen öncesinde Kâzım Karabekir, merkezi Ankara'da fakat görev yeri İstanbul'da olan 1. Ordu Müfettişidir. 21 Ekim 1923'te Ali Fuat Paşa 2. Ordu Müfettişliği'ne, Cevat Paşa ise 3. Ordu Müfettişliği'ne atanmıştır.⁹ Mustafa Kemal Paşa; komutanların görevlerine başlamalarının hemen ardından Cumhuriyet'in ilân edilmesini sağlamıştır. Böylelikte bu komutanların yeni görev yerlerinde direniş olasılığı ortadan kaldırılmıştır. Her ne kadar direniş ya da muhalif unsurların yükselmesi olasılığının engellenmesinin var olduğu iddia edilse de, ayrıca Mustafa Kemal'in orduyu bizzat kontrol altında tutmak istemesi de söz konusu olmuştur. Örneğin 4. Kolordu ile ordu müfettişlikleri arasında önemli bir güç konumunda olan 3. Ordu Müfettişliği'ne Kâzım Karabekir değil de Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ciddi bir muhalefete giremeyecek, orduda tabanı olmayan Cevat Paşa'nın atanması bu açıdan önemli bir göstergedir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun yüksek kumanda heyetini bilinçli olarak şekillendirilerek kontrol altında tutma arzusunun bir yansıması olarak da nitelendirilmektedir.¹⁰

Milli Mücadele yıllarının öne çıkan isimleri ve daha önemlisi Mustafa Kemal'in en yakın silah arkadaşlarının tavırları sadece Cumhuriyet'in ilanı konusunda görüşlerine başvurulmamış olmaları değildir. Buna benzer çoğu konuda da fikir ayrılıkları söz konusu olmuştur. Bu isimler daha sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın lider kadrosunu oluşturmuştur. Halk Fırkası'na karşı ilk muhalefet denemesi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması sürecinin öncesinde ülkede süregelen muhalif bir ortamın da olduğunu söylemek mümkündür. Lozan görüşmeleri esnasına denk gelen bir zamanda, 1 Kasım 1922 tarihinde Saltanat'ın kaldırılması, 3 Mart 1924 tarihinde Halifeliğin ve de aynı tarihte Meclis'te görüşülüp 7 Nisan 1924'te Resmi Gazete'de yayınlanan "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'nin Kaldırılması'na Dair Kanun" gibi gelişmeler bu muhalif ortamı devam ettirmiştir.¹¹ Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 17 Kasım 1924'te

⁸ Uğur Mumcu, (1990). *Kâzım Karabekir Anlatıyor*, Tekin Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul,, s. 109

⁹ *Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümün ve Daha Üst Rütbedeki Komutanların Biyografileri*, (1972). Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara ,s.23.

¹⁰ Özdağ, a.g.e, s.47-48.

¹¹ T.C. Resmi Gazete, (1924). Şer'iyye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dâir Kânûn 429,7 Nisan 1924, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/68.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).

kurulduğunda, İstanbul basınının da partinin güçlü destekçileri arasında yer alması dikkat çeken bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın dışında yeni partide yer alan kişilerin eski askerlerden oluşması da, silahlı kuvvetlerin iktidarın icraatlarını destekleyen bir konumda olması açısından bir engel teşkil ettiği söylenebilir.¹² Mustafa Kemal Paşa bir taraftan orduda bulunan subay kökenli mebusların meclis çalışmalarına hiçbir şekilde katılmasını istemediğinden bu hususta bir takım hukuki düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. Bu girişimin temel nedeni; Mustafa Kemal Paşa'ya karşı oluşacak veya oluşmuş muhalefetin, subay-mebusların etrafında toplanıp ordu tabanına uzanmasını ve böylece ordunun Mustafa Kemal Paşa'nın denetimi dışına çıkmasını ve rejimin tam anlamıyla tesis edilmesinin önündeki engelleri kaldırmaktır.¹³ Nihayetinde hem 20 Nisan 1924'te yürürlüğe giren 1924 Anayasası'nda konulan, "Milletvekilliği ile Hükümet memurluğu bir kişide birleşemez," hem de, Mustafa Kemal'in 19 Ekim 1924 Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bir kararına dayandırarak beyan ettiği, "Meclis'in kumandan üyelerine, ya askerliği ya milletvekilliğini seçmeyi" emretmiştir.¹⁴

Rejimin tam anlamıyla tesis edilmesinin bir başka aşaması da Hilafet makamının kaldırılmasıdır. Muhalif çevrelerin Halife ile olan ilişkileri, Halife'nin yeni rejim içerisindeki yerini benimsememesi, bu kurumu ortadan kaldırmayı amaçlayan Mustafa Kemal Paşa'yı üniversite ve basın ile temas kurarak Hilafet'in kaldırılması hâlinde alacakları tavrı belirlemek için çalışmaya itmiştir. Bunun yanı sıra İstanbul basınına Cumhuriyet'in ilânını ve alınan son kararları eleştiren bir demeç veren Rauf Bey (Orbay)'in; Adnan Bey (Adıvar) ve Refet Paşa (Bele) ile birlikte Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyaret etmesi Halk Fırkası Meclis Grubu'nda tepkilere yol açmıştır.¹⁵ Hilafet'in meclis tarafından kaldırılmasının güçlüğüne gören Mustafa Kemal Paşa, 15-20 Şubat 1924 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen ve

¹² Begüm Burak, (2011). "Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri", *History Studies*, Cilt 3, Sayı , s. 50.

¹³ Özdağ, a.g.e, s.48-49.

¹⁴ Ayşe Hür, (2008). "Cumhuriyet'in Ordu-Millet Projesi", *Taraf Gazetesi*, 19 Ekim 2008, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/cumhuriyetin-ordu-millet-projesi/2324/>, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2014).

¹⁵ Koçak, a.g.e, s.93.

bütün komutanların katıldıkları Hilafet'e Karşı Harp oyunlarında Halifeliği kaldırma kararını Türk Silahlı Kuvvetleri'nin görüşüne sunmuştur. Bu Harp oyunlarına; Başbakan İsmet Paşa (İnönü), Savunma Bakanı Kâzım Fikri Özalp, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa (Çakmak), 1. Ordu Müfettişi Kâzım Karabekir, 2. Ordu Müfettişi Ali Fuat Paşa (Cebesoy), 3. Ordu Müfettişi Cevat Paşa (Çobanlı) ve dokuz kişiden oluşan kolordu komutanı katılmıştır.¹⁶

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yüksek kumanda heyetinin onaylamış olduğu bu karar 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'ye getirilen bir önerge ile kabul edilmiş ve Halifelik kaldırılmıştır.¹⁷ Halifelik makamının kaldırıldığı tarihte ayrıca bir yasa daha kabul edilmiştir. Hoca Halil Hulki Efendi ve elli arkadaşının verdiği önerge ile Osmanlı Devleti'nde Bakanlar Kurulu'nun bir üyesi statüsünde olan "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti" (Genelkurmay Bakanlığı) kaldırılmış, yerine aynı kararın 9. Maddesi ile "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti" (Genelkurmay Başkanlığı) kurulmuştur.¹⁸ Komisyonlarda görüşülmeden yasalaşmıştır. Kanunu Meclis'e sunanların gerekçesi şöyledir; *"Din ve ordunun siyaset cereyanları ile alâkadar olması birçok mahaziri dâüdir. Bu hakikat bütün medeni milletler ve hükümetler tarafından bir düsturu esasi olarak kabul edilmiştir. Bu noktai nazardan yeni bir hayat varlığı temin etmek vazifesini deruhde eden Türkiye Cumhuriyeti Teşkilâtı Esasiyesinde zaten muhaddes olan Şer'-iye ve Evkaf Vekâleti ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin mevcut olması muvafık olamaz. Şer'-iye ve Evkaf Vekâletinin; ilgasına nazaran da bütün evkafın millete intikal etmesi ve ona göre de idare edilmesi tabîi bir neticedir. Binaenaleyh ber veçhi âti mevaddim derakap bugün ve müstaalen müzakere olunarak kanuniyet kesbetmesini teklif eyleriz."*¹⁹

¹⁶ Mete Tunçay, (1981). *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, s. 86.

¹⁷ T.C. Resmi Gazete, (1924). Hilâfetin İlgâ ve Hânedân-ı Osmâniyye'nin Türkiye Cumhûriyyeti Memâliki Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kânun, 431, 6 Mart 1924, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/63.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014)..

¹⁸ T.C. Resmi Gazete, (1924). Şer'iyeye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dâir Kânûn 429,7 Nisan 1924, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/68.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).

¹⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, (1924). Devre II, Cilt 7, İçtima-i Senesi 1, İkinci İçtima, s.21, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007fih.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).

6 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı bu yasaya göre; görevinde özerk olan ve barışta Cumhurbaşkanı'nı temsilen Ordular Komutanı olan Genelkurmay Başkanı'nın, Başbakan'ın teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından atanması ve görevi ile ilgili konularda bütün bakanlıklarla doğrudan ilişki kurabilmesi öngörülmüştür. Bu kanunla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin devlet kurumu içindeki yeri gerektiği takdirde meclis üzerinde ve Mustafa Kemal Paşa'nın elinin altında bir baskı aracı olarak kullanılması olarak konumlandırılmıştır.²⁰

Her iki grubun Türk Silahlı Kuvvetleri üzerindeki hâkimiyet mücadelesi, 6 Nisan 1924 tarihli TBMM oturumunda Anayasa'nın Başkumandanlık kurumunu düzenleyen 40. Maddesi'nin * görüşülmesi esnasında yeniden kendisini göstermiştir. Komisyon'un meclise sunduğu "*Kara, Deniz, Hava tüm kuvvetlerin Başkumandanlığı Reisicumhur'a aittir*" şeklindeki 40. maddeye muhalefeti temsilen kendisi de bir asker olan Eskişehir Milletvekili Mehmet Arif Bey şiddetle karşı çıkmıştır.²¹ Kâzım Karabekir'in "*tam diktatörlük*" olarak nitelediği kanuna, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele de karşı çıkmıştır.²² 40. Madde ise yoğun tartışmalar sonucunda "*Başkumandanlık, TBMM'nin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığı'na ve seferde Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir.*" şeklinde değiştirilmiştir.²³

Safların bu derece keskin şekilde ayrıldığı bir zaman diliminde Mustafa Kemal Paşa, her kararını yerine getirecek bir kadro ile çalışmayı tercih etmiştir. Böyle bir kadro siyasi varlık ve etkinliklerini Mustafa Kemal Paşa'ya bağlayacak kişilerle oluşturulmuştur. Kılıç Ali(Gaziantep Milletvekili Süleyman Asaf Emrullah),

²⁰ Özdağ, a.g.e., s. 51.

* Madde 40- Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüce varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Harp kuvvetlerinin komutası barışta özel kanuna göre Genelkurmay Başkanlığına ve seferde Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilecek kimseye verilir. Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm>, 18 Nisan 2014.

²¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (1924). Devre 2, Cilt 8, İçtima 30, 6 Nisan 1340 (8 Nisan 1924),s.336, <http://tutanaklar.kanunum.com/TBMM/d02/c008/tbmm02008030.pdf> , (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

²² Kazım Karabekir, (2009). *Günlükler* 2.Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul , s.909.

²³ Hikmet Özdemir, (1991). *Sivil Cumhuriyet*, Boyut Yayınları, İstanbul, s. 135.

Ali Bey (Çetinkaya), Recep Bey (Peker), Yunus Nadi vb. kişilerden oluşan bu kadro Anadolu'ya geç gelen veya "İstiklâl Harbi Erkânı" na dâhil olmayan gruptur.²⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın tüm ısrarlarına rağmen bazı ordu mensuplarının politik alanda faaliyet göstereceklerini açıklamaları siyasal çatışmayı açık olarak gösterdiği gibi, aynı zamanda bu çatışmanın büyük oranda ordu mensupları arasında cereyan ettiğine de işaret etmiştir. Bu sebeple Milli Mücadele'nin başat kadrosu ortaya çıkan bu siyasal anlaşmazlık, aynı zamanda ordu komutanları arasında yaşanan bir mücadele anlamına da gelmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Nutuk'ta bu gelişmeyi "Paşalar Komplosu" olarak nitelenmesi de sorunun orduyla ilgili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Paşa'ya göre hükümete muhalif olan grup gücünü büyük ölçüde ordu içinde olmaktan almış; orduyu kendi yanına çektiğini düşündükten sonra da mecliste hükümetin karşısında yer almak üzere harekete geçmiştir.²⁵ Öte yandan bunun bir "Paşalar Komplosu"ndan ziyade; Mustafa Kemal Paşa'nın orduyu ele geçirmesi ve paşalara hareket alanı bırakmaması üzerine yenilgiye uğradıklarını anlayan paşaların muhalefete mecliste devam etme kararı almaları söz konusu olduğunu savunan düşünceler de vardır.²⁶

1 Kasım 1924 tarihinde TBMM'nin açılmasıyla, Mecliste ve Halk Fırkası Meclis Grubu'nda İsmet Paşa Hükümeti'ne karşı olan eleştiriler yoğunlaşmıştır. Her ne kadar hükümet bir gensoru karşısında 9 Kasım 1924'te meclisten güvenoyu almayı başarmışsa da, siyasal alanda hareketli günler de yaşanmıştır. 10 Kasım 1924 tarihinde ise Recep Peker'in önerisi üzerine Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) adını almıştır. Refet Bele, Adnan Adıvar ve Rauf Orbay, Halk Fırkası'ndan istifa etmiş, ardından 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuşlardır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın genel başkanlığına Kâzım Karabekir, ikinci başkanlığı Rauf Orbay ve Adnan Adıvar, genel sekreterliğe ise Ali Fuat Paşa (Cebesoy) getirilmiştir. Hem siyasi, hem de ekonomik açıdan liberal bir

²⁴ Özdağ, a.g.e., s. 54.

²⁵ Koçak, a.g.e., s. 98.

²⁶ Özdağ, a.g.e., s. 57.

kimliği benimsemiş olan partinin kurulmasının ardından 29 milletvekili partiye katılmıştır.²⁷

1925 yılının Şubat ayında Doğu illerinde patlak veren Şeyh Sait İsyanı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üzerindeki baskının daha da artmasına neden olmuş ve bu örgütlü muhalefetin de ortadan kaldırılması için zemin hazırlamaya başlamıştır. Bir başka çarpıcı nokta ise ayaklanmanın bastırılış yönteminin Cumhuriyet Halk Fırkası içerisinde de belirgin görüş ayrılıklarına neden olmasıdır. Başını Recep Bey'in (Peker) çektiği ve İsmet Paşa'yı (İnönü) destekleyen radikal kanat, ayaklanmanın rejime muhalif tüm odakları da kapsayacak şekilde sert bir biçimde bastırılmasını isterken; pasif bulunan Fethi Bey'in (Okyar) hükümeti düşürülmüştür.²⁸

Hükümetin, kendisine karşı muhalefet eden gruba karşı duruş ve tavrını kesin olarak belirlemeye başladığı kritik noktalarından birisi de Mustafa Kemal Paşa'ya hazırlanan suikast iddialarıdır. 17 Haziran 1926'da İzmir Valisi Kâzım (Dirik) Paşa'ya, suikastı hazırlayan grubun içinde yer alan Giritli Şevki'nin ihbarı üzerine iddialar ortaya çıkmış, suikastın plâncı durumunda olan Lazistan mebusu Ziya Hurşit Bey suikastta kullanılacak silah ve bombalarla yakalanmıştır. Suikast girişiminin Başbakan İsmet İnönü'ye bildirilmesi üzerine, Paşa durumu İstiklâl Mahkemesi'ne intikal ettirilmiş ve mahkemenin İzmir'e giderek tahkikata başlamasını istemiştir.²⁹ İzmir'e gelen Ankara İstiklâl Mahkemesi, kapatılmış olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na mensup milletvekillerinin evlerinin aranmasını ve kendilerinin de tutuklanmasını talep etmiştir. Bunun üzerine o sırada Mebus olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi milletvekilleri tutuklanmıştır. 19 Haziran'da Ankara'da tutuklanan Kâzım Karabekir, bizzat Başvekil İsmet Paşa'nın talimatı üzerine serbest bırakılmıştır. Fakat mahkeme, kendisine dışarıdan müdahale edildiğini ileri sürerek bu kez de Başvekil İsmet Paşa'nın tutuklanmasına karar

²⁷ Koçak, a.g.e. s.98-99.

²⁸ Ayşe Hür, (2008). "Osmanlı'dan Günümüze Kürtler ve Devlet-4", *Taraf Gazetesi*, 23 Ekim 2008, <http://www.taraf.com.tr/haber-osmanlidan-bugune-kurtler-ve-devlet-4-20162/>, 18 Nisan 2014.

²⁹ Özdağ, a.g.e, s. 70.

vermiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın araya girmesiyle mahkeme bu kararından vazgeçmiş, fakat Kâzım Karabekir yeniden tutuklanmıştır.³⁰

1923-1927 döneminin Türk Silahlı Kuvvetleri açısından karakteristik özelliği; Mustafa Kemal Paşa ile Milli Mücadele'nin diğer paşaları arasında orduyu ele geçirme mücadelesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı kalarak devrimin destekleyici silahlı gücünü oluşturmasıdır. 1927 yılından itibaren Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bürokrasisi güçlendirilirken, Türk Silahlı Kuvvetleri üzerinde hiçbir denetim kurulmasına izin verilmemiştir. Ordu, Genelkurmay Başkanı Reisi Fevzi Çakmak'ın emri altında Mustafa Kemal Paşa'ya bağlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'ye katılan silah arkadaşları ise, kendi dünyalarına çekilmelerine rağmen etkileri azalmamıştır.³¹ Atatürk döneminin sonlarında, Atatürk'ün hastalığının oldukça ağırlaşmaya başladığı dönemde, Ankara'da yeni cumhurbaşkanının kim olacağı yönündeki tartışmalar alevlenmeye başlamıştır. Bu hareketlilik yakın gelecekte kendisini gösterecek bir iktidar mücadelesinin ilk işaretleridir.³²

İnönü'ye muhalif olanlar İnönü'yü cumhurbaşkanı seçtirmemek için kendisini ABD'ye Büyükelçi olarak göndermek bile istemişlerdir. İnönü büyükelçi olarak gönderilebilirse milletvekilliğinden ayrılmak durumunda kalacak ve cumhurbaşkanı seçilemeyecektir. İnönü için güç geçen bu dönemin nihayetinde İnönü seçilir, fakat kendisine muhalefet eden isimleri de Ankara'da tutmak istemez. Bu tartışmalara katılmayan Celal Bayar'a karşı ise herhangi tavır sergilemez.³³ Özellikle Atatürk'ün vasiyeti üzerinde yürütülen tartışmalarda, İnönü karşıtlarının en güçlü adayı Mareşal Fevzi Çakmak'tır. Fakat Fevzi Çakmak Cumhurbaşkanlığı seçilmek için milletvekili olma şartına sahip değildir.³⁴ Diğer taraftan Fevzi Çakmak

³⁰ Ergün Aybars, (1982), *İstiklâl Mahkemeleri (1923-1927)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 334-335.

³¹ Mumcu, a.g.e, s. 154.

³² Koçak, a.g.e.,s119-122.

³³ İsmet Bozdağ, (2009). *Celal Bayar Anlatıyor: Bilinmeyen Atatürk*, 5. Baskı, İstanbul, , s.115.

³⁴ Falih Rıfkı Atay, (2004). *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul, s.207.

da bu teklifi kabul etmemiştir.³⁵ Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan bir toplantıda ise Türk Silahlı Kuvvetleri Atatürk'ün ölümünden sonra yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tarafsızlık kararı almıştır. Genelkurmay bu kararını Başbakan Celâl Bayar'a bildirmiştir. Bayar ise Fevzi Çakmak'ı cumhurbaşkanı olarak görmek istediğini belirterek Fevzi Çakmak'tan bu görevi kabul etmesini istemiştir.³⁶ Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan toplantıdan birkaç gün sonra ise, karşı toplantı niteliğinde toplantılar da yapılmıştır. 1.Ordu'da Kolordu ve Tümen kumandanları ile yapılan toplantılarda İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesi kararının alındığı açıklanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan toplantı Fevzi Çakmak'ı işaret ederken, 1.Ordu İsmet İnönü'den yana tavır almıştır.³⁷

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı için tek aday olmasında Ordu'nun tutumu belirleyici olmuştur. Kolordu ve Tümen Komutanlıklarında yapılan toplantılarda Cumhurbaşkanının meclis tarafından seçilmesi gerektiğine ve ordunun bu seçimden uzak durması kararı alınmıştır. Toplantının kararı Genelkurmay Başkanlığı'na ziyarette bulunan Celal Bayar'a Fevzi Çakmak ve Asım Gündüz tarafından açıklanmıştır. Ordu adına yapılan bu açıklamaya rağmen Celal Bayar Fevzi Çakmak'a son kez aday olması teklifinde bulunur. Celal Bayar'a göre meclis Fevzi Çakmak istediği takdirde kendisini seçmeye hazırdır. Fakat Fevzi Çakmak bu öneriyi de reddeder. 1. Ordu'da yapılan toplantı da ise İsmet İnönü safında tavır alınır. 1. Ordu Komutanı Fahrettin Altay, Genelkurmay Başkanlığı'na gelerek Asım Gündüz'le görüşmüştür. Asım Gündüz Genelkurmay'da Celal Bayar ile yaptıkları toplantıda Fevzi Çakmak lehine aldıkları kararı Fahrettin Altay'a aktarınca, Fahrettin Altay bu karara itiraz etmiştir. Fahrettin Altay ve Asım Gündüz görüşmesinin ardından durumu Fevzi Çakmak'a aktarır. Fevzi Çakmak'ın aday olmak istememesi üzerine Genelkurmay'ın görüşü de İsmet İnönü tarafına döner. 1. Ordu ve Genelkurmay'ın nihai mutabakatı neticesinde oluşan ordunun nihai kararı Celal

³⁵ Cemil Koçak, (1938). "Genç Cumhuriyet'in Kritik Karar Anı", 11 Kasım 1938, *Star Gazetesi*, 13 Kasım 2011, <http://haber.stargazete.com/yazar/genc-cumhuriyetin-kritik-karar-ani-11-kasim-1938/yazi-519051>, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

³⁶ Bozdağ, a.g.e., s.121.

³⁷ Koçak, a.g.e, s. 121.

Bayar'a ve Meclis'e de yansıtılır. Böylece İsmet İnönü cumhurbaşkanlığı makamının tek adayı adayı olmuştur.³⁸

11 Kasım 1938 sabahı Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu, Başbakan ve CHP Genel Başkan Vekili Celal Bayar'ın başkanlığında toplanmış, Bayar Meclis Grubu'nda kısa bir konuşma yaparak cumhurbaşkanı seçimi için partinin adayını belirlemek üzere, gizli oyla ve bir aday adı ortaya atılmaksızın seçim yapılacağını bildirmiştir. Yapılan seçimde 1 oy Hikmet Bayur tarafından Celâl Bayar'a, 322 oy İnönü'ye verilmiştir.³⁹

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye, gerek I. Dünya Savaşı sonrasında şekillendirdiği siyasal gidişatla, gerekse ülke içinde meydana gelen gelişmelerle orantılı olarak ister istemez yeni bir döneme girmiştir. İsmet İnönü'nün bu süreçteki icraatlarından önce dikkat çeken başka bir konu ise Atatürk döneminin küskün paşalarının yeniden kazanılması olmuştur. Atatürk'ün ölümünden hemen sonra Kazım Karabekir 11 Kasım 1938'de Meclis'in İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanı olarak seçmesini, gönderdiği mesajla tebrik etmiş, mesajın yanıtı kısa bir süre sonra Kazım Karabekir'e iletilmiştir.⁴⁰ Kazım Karabekir bundan sonra hem Mareşal Fevzi Çakmak'la görüşmeleri sıklaştırmış, hem de Cumhurbaşkanı sıfatını taşıyan İsmet İnönü ile aileleriyle birlikte görüşmüşlerdir.⁴¹ İsmet İnönü tıpkı Kazım Karabekir gibi Atatürk'ün İstanbul'da yapılan cenaze törenine katılmamış ve bu duruma karşı tepkilerin basında da yer almasına neden olmuştur.⁴² Kazım Karabekir cenaze törenine katılmama gerekçesini günlüklerinde; "*Rauf Bey (Orbay) merasime birlikte iştirak etmeyi teklif etti. Çağrılmadıkça gitmeyi mahzurlu buluyorum dedim ve gitmedim*" şeklinde ifade etmektedir.⁴³ İnönü Cumhurbaşkanlığı'na seçildikten hemen sonra CHP'nin ilk kurultayında partinin değişmez Genel Başkanlığı'na

³⁸ Asım Gündüz Anılar

³⁹ Ahmet Emin Yalman, (1970). *Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)*, Cilt: 4, Yenilik Basımevi, İstanbul, s. 39-40.

⁴⁰ Kazım Karabekir, a.g.e.,s.1075.

⁴¹ Kazım Karabekir, a.g.e.,s.1076.

⁴² Cemil Koçak, (2011). "Genç Cumhuriyet'in Kritik Karar Anı" 11 Kasım 1938, *Star Gazetesi*, 13 Kasım 2011, <http://haber.stargazete.com/yazar/genc-cumhuriyetin-kritik-karar-ani-11-kasim-1938/yazi-519051>, (Erişim Tarihi:20 Nisan 2014).

⁴³ Kazım Karabekir, a.g.e.,s.1075.

getirilir. İsmet İnönü'nün yaptığı ilk icraatlardan biri ise, Atatürk döneminde devre dışı kalan muhalifleri partiye davet etmesi olur.⁴⁴

İsmet İnönü 1930'ların ordu-siyaset ilişkilerini Cumhuriyetin kurulma ideolojisi bağlamında koruyabilmiştir. Fakat İnönü bu anlamda en önemli sınavını 2. Dünya Savaşı süreçlerinde vermiştir.⁴⁵ 2. Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda ordunun mevcut duruma hazırlıksız yakalandığı söylenebilir. Derin bir yoklukla mücadele eden Türk ordusu ve komuta kademesi gerek 2. Dünya Savaşı sırasında gerekse Sovyetler Birliği'yle yaşanan gerilimde Batı cephesinde olduğu gibi, Doğu Cephesinde de sınırdan başlamak üzere büyük birliklerle savunma hattı stratejisini benimsemiştir. 2.Dünya Savaş'ı döneminde Türk ordusunun yüksek kumanda heyeti bir bakıma Milli Mücadele liderliğinin devamı niteliğindedir. II. Dünya Savaşı'nın başlarında Alman ordularının başta kazandığı zaferler savaşa girmediği hâlde Türk subayları üzerinde etkileri olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni Alman ordularıyla kıyaslayan genç subaylar, içinde buldukları geri kalmışlık durumunun sorumlusu olarak gördükleri İnönü yönetimini ve ordunun yüksek kumanda heyetine darbe yapmak için ordunun birçok birliğine yayılan gizli örgütler kurmuşlardır.⁴⁶

II. Dünya Savaşı'nın bitimi Türkiye'de de yeni bir dönemin habercisi niteliğinde olmuştur. Türkiye'nin demokratik sisteme geçme isteği San Fransisco'da 1945 Nisan ayında Batılı devletlere iletilmiştir. 22 Mayıs 1945 yılında yapılan bütçe görüşmeleri sonucunda CHP içindeki muhalif grubun kırmızı oy kullanmasıyla ayrılık konusunun düşünülmesine kapı aralamıştır. Bu muhalif grubun aynı yılın Haziran ayında çıkarılan Toprak Kanunu oylamasına katılmaması ayrılık yönünde kararın netleşmesini daha da belirginleştirmiştir. Bu yönde beklenen çıkış 7 Haziran 1945 tarihinde; altında Celâl Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın imzaları bulunan, tarihe "Dörtlü Takrir" olarak geçen üç sayfalık bir önerenin parti grubuna sunulmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece Muhalif grup; Dörtlü

⁴⁴ Cemil Koçak, (2011). "Genç Cumhuriyet'in Kritik Karar Anı" 11 Kasım 1938, *Star Gazetesi*, 13 Kasım 2011, <http://haber.stargazete.com/yazar/genç-cumhuriyetin-kritik-karar-ani-11-kasim-1938/yazi-519051>, (Erişim Tarihi:20 Nisan 2014).

⁴⁵ Koçak, a.g.e, s. 129-142.

⁴⁶ Erdal Akkaya, (2006).*Türk Ordusundaki Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, s.191.

Takrir ile parti grubundan özetle meclis denetiminin sağlanmasını, siyasi özgürlüklerin genişletilmesini ve parti çalışmalarının yeniden düzenlenmesini talep etmiştir.⁴⁷

Dörtlü Takrir, mecliste ağır bir eleştiriye maruz kalmış, CHP'li vekillerin verdikleri karşı oylarla reddedilmiştir. Bu olaydan sonra CHP içerisindeki alevlenen siyasal çekişmeler Fuat Köprülü ve Adnan Menderes tarafından dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu'na yönelttikleri oldukça sert eleştirilere kadar gitmiştir. Adnan Menderes ve Fuat Köprülü eleştirileri nedeniyle 21 Eylül 1945'te partiden ihraç edilmişlerdir.⁴⁸ Celâl Bayar da, Basın Yasası'ndaki haberleşme özgürlüğünü sınırlandıran 17. ve 50. Maddelerin düzeltilmesi isteğiyle hazırladığı yeni yasa tasarısının parti grubunda reddedilmesini gerekçe göstererek 26 Eylül 1945'te İzmir milletvekilliğinden, 3 Aralık 1945'te de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etmiştir. Refik Koraltan da Fuat Köprülü ve Adnan Menderes'in partiden ihraçlarını eleştirmesine ek olarak yönetimi suçlamasıyla 27 Kasım 1945'te CHP'den ihraç edilmiştir. Böylece Dörtlü Önerge sahipleri tamamen tasfiye edilmiştir. Bu grup tarafından yeni bir partinin kurulması için yürütülen çalışmalar neticesinde Celal Bayar 4 Ocak 1946 tarihinde bir basın toplantısı düzenleyerek yeni partilerinin ismini açıklamış ve Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulmuştur. İsmet İnönü tarafından da teşvik edilen kurulma aşamasında, 10 Mayıs 1946 tarihinde toplanan CHP 2. Olağanüstü Kurultayı'nda İsmet İnönü genel seçimlerin öne çekilmesine karar vermiştir.⁴⁹ Demokrat Parti ülkenin 63 vilayetinde, 300 kaza merkezi ve çoğu köyde örgütlenmişse de genel olarak siyasal teşkilatlanmasını henüz tamamlayamadan seçimlere girmiştir. Eksikliklere rağmen Demokrat Parti'nin elinde İsmet İnönü'ye karşı önemli bir koz daha vardır. İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduktan 6 yıl sonra 12 Ocak 1944'de bizzat İnönü'nün ilanıyla Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekliye sevk edilen Fevzi Çakmak, bu duruma karşı küskünlüğünü

⁴⁷ Baskın Oran vd., (2002). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, Belgeler, Yorumlar, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 502.

⁴⁸ Oran, a.g.e., s.502 .

⁴⁹ Mustafa Albayrak, (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara, s.45.

CHP'den milletvekili olmayı ve CHP'ye katılmayı ret ederek göstermiştir.⁵⁰ Fakat Fevzi Çakmak'ın asıl tepki niteliğindeki tavrı, Demokrat Parti'ye bağımsız milletvekili adayı olarak girmeyi kabul etmesidir. Fevzi Çakmak'ın dindar, dürüst biri olarak tanınmasına ek olarak 23 yıl Genelkurmay Başkanlığı yapması ve Atatürk'ten başka tek Mareşal unvanına sahip olması⁵¹, Demokrat Parti'ye artı bir sempati katarken, Demokrat Parti'nin de Ordu desteğinin İsmet İnönü'den uzaklaşmasına katkı yapabileceği düşünülmüştür.⁵² Fevzi Çakmak'ın 23 yıl Genç Cumhuriyet'in Genelkurmay Başkanlığı'nı yapmasının başka bir anlamı da, Cumhuriyeti kuran kadroların asker kökenli olmalarının, Osmanlı Devleti sonrası ülke yönetiminde uzun süre hem tek parti hem de askeri bürokrasinin kısmen Osmanlı devlet gelenek ve reflekslerinin de bir yansımasıdır denilebilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla ortaya çıkan travmaların, özellikle İttihat ve Terakki Fırkası'nın II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde oynadığı rol ve I. Dünya ardından yaşanan çözülme, Cumhuriyetin kurucu kadrolarında çok parçalı bir Meclis oluşumunda daha çekingen hareket etmelerine neden olduğu söylenebilir.

1946 senesine kadar Türkiye tek parti iktidarı tarafından yönetilmiş ve Atatürk'ün arzu ettiği demokratik bir sistem kurulamamış olsa da, II. Dünya Savaşı'nı Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi demokrasi ülkelerinin kazanması, Almanya, Japonya ve İtalya'daki tek parti iktidarlarının yıkılmasıyla birlikte dünyada büyük bir değişim yaşanmış ve demokrasiyle yönetilen ülkelerin sayısı artmaya başlamıştır.⁵³ Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Boğazlar'da askeri üs ile Kars ve Ardahan'ı istemesi, Türkiye'nin yeni müttefikler arayışı içerisinde girmesine neden olmuştur.⁵⁴ İngiltere ve ABD'nin desteklerini arayan Türkiye, savaş sonrası dünya güçlerinin yoğun hamleleri karşısında tarihinin en buhranlı dönemlerini geçirmiştir.⁵⁵

⁵⁰ Feroz Ahmad, a.g.e., s.23.

⁵¹ Feroz Ahmad, a.g.e., 42.

⁵² Karpat, a.g.e., s.247.

⁵³ Caner Sancaktar, (2012). "Türkiye'de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri", Bilge Strateji, Cilt 4, Sayı 7, s.51.

⁵⁴ Barış Ertem, (2010). "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 3/11, s.266.

⁵⁵ Fahir Hadi Armaoğlu, (1950). *Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Ankara.

Türkiye bir yandan Atlantik ötesinde ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri gibi yeni bir güç ile yakınlaşırken diğer yandan çok partili hayata geçiş süreci yaşamaktadır.⁵⁶ Hükümetin onayıyla Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946'da ise Demokrat Parti kurulmuştur.⁵⁷ 21 Temmuz 1946'da Türkiye ilk çok partili seçimini yapmış ve mecliste Demokrat Parti 62 milletvekiliyle yer almayı başarmıştır.⁵⁸ Seçimlerin “açık oy, kapalı sayım” usulüyle yapılması demokratik olmasa da sonuçta Türkiye çok partili hayatla tanışmıştır. 1950'de yapılan seçimler ise Türkiye için yeni bir başlangıç olmuştur. 1950 seçimleri Türk demokrasi tarihinin kırılma noktalarında biridir. 27 yıllık CHP iktidarı sona ermiş, Demokrat Parti ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiştir. 29 Mayıs'ta mecliste yapılan seçimle Türkiye'nin üçüncü Cumhurbaşkanı Mahmut Celal Bayar olmuş, Adnan Menderes Başbakan, Fuat Köprülü ise dışişleri bakanlığına getirilmiştir.⁵⁹

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte CHP ile birlikte 27 yıldır sürdürülen politikalarda da değişimler gözlemlenmiştir. Ekonomi alanında da önemli gelişmeler olmuştur. CHP'nin ekonomiyi devlet tekelinde ve kontrolünde tutan, özel sektöre fazla yer vermeyen devletçi politika bırakılmış, yerine özel sektörün desteklendiği, batı ekonomileriyle uyumlu liberal bir ekonomi modeli benimsenmiştir.⁶⁰ Tarım sektörü desteklenmiş, çiftçiye kullanılmayan tarım arazileri verilmiş, uygun kredilerle tarımda hızlı bir makineleşme sağlanmıştır. Demokrat Parti'nin ilk yıllarında üretimde hızlı bir artış sağlanmış sadece tarım sektöründe değil, ekonominin tamamında hızla bir büyüme içerisine girilmiştir.⁶¹ Karayollarının ve köprülerin yapımına önem verilerek köylerin dışarıya açılımı gerçekleştirilmiş, bu

⁵⁶ Sümer Gültekin, (2008). “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 5, Sayı 19, s. 119-144.

⁵⁷ Karpat, a.g.e., s.135.

⁵⁸ Mehmet Ö. Alkan, (1998). “Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, Sayı 5, s.53.

⁵⁹ Türkiye İstatistik Kurumu, (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Haziran, s.12.

⁶⁰ Yaşar Baytal, (2007). “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 40,s.550.

⁶¹ Suat Oktar ve Arzu Varlı, (2010). Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası, Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt 28, Sayı , s.12.

durum ticaret ve ekonominin gelişmesini desteklemiştir.⁶² Ekonomide sağlanan bu gelişmeler Demokrat Parti'ye olan inancı artırmıştır. Demokrat Parti ise Parti Programında bu inanca karşılık veren bir program benimsemiştir. Bu karşılıklı durum sonraki 1954 seçimlerini kazanmasında önemli etken olduğu söylenebilir.⁶³

Demokrat Parti'ye olan inancın yüksek olmasına karşın 1954'den 1957 seçimlerine kadar geçen dönem ilk yıllardaki olumlu havanın dağılmasına neden olacak bazı gelişmeler de olmuştur. 1954 seçimlerine giderken, 9 Aralık 1953'te CHP'nin mal varlığına çıkarılan bir yasa ile el konulmuştur. Yasanın il ve ilçe teşkilatlarında kavgalara varan tartışmaların olduğu bir dönemde çıkarılmış olması, 27 Ocak 1954'te Millet Partisi'nin kapatılması, Demokrat Parti'ye olan muhalefetin sertleşmesine ve karşılıklı suçlamaların yapılmasına neden olmuştur. Ülke 1954 seçimlerine bu koşullar altında gitmiştir. Demokrat Parti 1954 seçimlerini mutlak bir zaferle kazanmış ve oylarını %56'ya çıkararak 503 milletvekili çıkarmış, CHP ise %34'e gerileyerek 31 milletvekili çıkarmıştır.⁶⁴

1954 Seçimlerinden sonraki 1957 Seçimlerine kadar Demokrat Parti halkın seçimlerde kendisine büyük bir destek vermesinin aldığı güçle hareket etmeye başlamış olmasına rağmen gerek ekonomi alanında ve gerekse demokrasi alanında ciddi sorunlarla karşılaşmaya başlamıştır. Demokrat Parti yöneticileri, halkın demokratikleşmeden çok ekonomide yaşanan rahatlama nedeniyle kendilerini iktidara taşıdığına inanmaktaydı. Dış ticaret açığı büyümüş, seçim döneminde tarım ürünlerine verilen yüksek fiyatlar nedeniyle enflasyon yükselmiş, iç ve dış borç ödemelerinde gecikmeler olmaya başlamıştır. ABD'den 300 milyon dolar dış borç talep edilmiş, ancak 30 milyon dolar alınabilmiştir. Ekonomide bu dönemde olumlu hava kaybolmuş durumdaydı.⁶⁵

⁶² Atiyet Emiroğlu, Senem Kesici, ve Nezahat Koçyiğit (2012)., *Demokrat Parti Döneminde Ekonomik Politikalar*, Tarih Peşinde: Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 8, s.84.

⁶³ 1.Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm>, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2014).

⁶⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, a.g.e. s.10.

⁶⁵ Nevin Coşar, (2005). "Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, LX/1, s.36.

Hükümet bir yandan ekonomiyle uğraşırken diğer yandan toplumsal olaylar da iyiden iyiye kötü bir hal almıştır. Hükümet, 1955 yılının 6-7 Eylül'ünde Londra'da yapılan Kıbrıs görüşmeleri sırasında, başta İstanbul olmak üzere belli başlı şehirlerde patlak veren olaylarla karşı karşıya kalmıştır.⁶⁶ Hükümet bu zor durumdan çıkabilmek adına olayları komünistlerin başlattığını iddia etmiş olsa da, bu olaylarda Hükümet yanlısı İstanbul Ekspres Gazetesi'nin olayları ön plana çıkarması nedeniyle hükümetin sorumluluğu olduğu iddialarıyla suçlamalar yapılmıştır.⁶⁷ Adnan Menderes daha sonra bu gelişmeler karşısında parti grubu tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.⁶⁸ Demokrat Parti'ye karşı yükselen eleştiriler 9 milletvekilinin partiden koparak 19 Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'nin kurulmasıyla neticelenmiştir.⁶⁹ 1954-1957 arası Demokrat Parti'ye karşı yoğunlaşan eleştiriler neticesinde, Demokrat Parti'nin dört kurucudan biri olan Fuat Köprülü'nün 7 Eylül 1957'de istifa etmesi ise dikkat çekici gelişme olarak ön plana çıkmıştır.⁷⁰

Hükümet ayrıca bir taraftan da kendisiyle ilgili yolsuzluk iddialarıyla uğraşmak durumundadır. Kendisiyle ilgili yolsuzluk iddiaları için 22 Kasım 1955'te gensoru verilmiş, gensoru sürecinin sonunda hükümet istifa etmek zorunda kalmıştır.⁷¹ Demokrat Parti'den kopuşlar, parti içi muhalefetin yükselmesi ve kamuoyunda oluşan olumsuz havayla birlikte seçimlere gitmiş ve bunlara rağmen yine tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. Adnan Menderes'in hiç olmadığı kadar kederlendiren 27 Ekim 1957'de yapılan seçim sonuçları, Demokrat Parti'nin güç kaybettiği, muhalefetin ise güçlendiği bir dönemin başlangıcı sayılmaktadır.⁷² Seçim sonunda Demokrat Parti % 47,3 ile 424 milletvekili, CHP % 40,6 ile 178 milletvekili çıkarırken, daha sonra Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüşecek olan Osman

⁶⁶ Şerif Demir, (2010). "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", İstanbul Üniversitesi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 6/ 2007,Sayı.12, İstanbul, s. 46.

⁶⁷ Ulvi Keser, (2012). "Kıbrıs Sorunu Bağlamında Türkiye'de 6-7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, s.200.

⁶⁸ Demir,a.g.e.,s.52.

⁶⁹ Sedef Bulut, (2009). "Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960)",Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2,Sa.4, s.127.

⁷⁰ Milliyet,8 Eylül 1957,s.1.

⁷¹ Cem Eroğul, (2003). *Demokrat Parti*, Tarihi ve İdeolojisi, İstanbul, , s.126-129.

⁷² Türkiye İstatistik Kurumu, a.g.e. s.11.

Bölükbaşı'nın başını çektiği Cumhuriyetçi Millet Partisi % 7 oy oranıyla 4 milletvekilliği çıkarmayı başarmıştır.⁷³

1957 seçimlerinde seçimlerden önce başlayan çeşitli sorunlara ne seçimler, ne de birinci parti olarak çıkması kurulan 5. Menderes Hükümeti için çare olmamıştır. Ekonomide yaşanan güçlüklerle ayrıca hükümetin basına karşı baskıların ürettiği sorunlar eklenmiştir. Kamuoyunda oluşan olumsuz havanın baş sorumlusu olarak kabullenilen basına karşı iktidarının ilk yıllarında olan özgürlükçü yaklaşımını terk etmeye başlamıştır. Buna karşın basın da gittikçe artan bir muhalefet yapmaya başlamıştır. Bunda hükümetin sert tutumunun önemli etkisinin de olduğunu söylemek mümkündür. Gazetelere verilen kapatma cezaları, gazetecilerin tutuklanmaları tepkilere neden olmuştur.⁷⁴

1957 Seçimleriyle güç kazanmış olan Muhalefet ise uzlaşmaz bir politika içerisine girmeye başlamıştır, Muhalefetin bu tutumunda belirleyici olan ise Hürriyet Partisi'nin kurulmasıyla yükselen muhalefetin iyiden iyiye kendini belirginleştirmesi olarak gösterilebilir.⁷⁵ Hükümet kendisine karşı giderek artan muhalefeti kontrol edebilmek adına çözümü “Vatan Cephesi Ocakları”nı kurmakta bulmuştur. Partisine bakılmaksızın bütün vatandaşların ülkenin geliştirilmesi için hükümeti destekleme amacıyla kurulan Vatan Cephesi Ocakları, kırsal kesimde destek bulsa da kentlerde rahatsızlıklara neden olmuştur.⁷⁶

Ülkenin mevcut siyasi atmosferi böyleyken özellikle 1954-1957 arasında huzursuzluk tohumlarının, 1957 seçimlerinden sonra filizlenmeye başladığı bir dönemde 23 Ağustos 1958 tarihinde Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Rüştü

⁷³ Hürriyet Gazetesi, (2012). 12 Mart 1971 Muhtırası Araştırma Raporu, 21 Kasım 2012, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/12_mart_raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2014).

⁷⁴ Nuran Yıldız, (2001). “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, LI/1, s.481, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/29_nuran_yildiz.pdf, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2014).

⁷⁵ Fatih Yetim, (2006). *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, s.66.

⁷⁶ Zakir Avşar ve Ayşe Elif Emre Kaya (2013)., *Demokrat Parti'nin Bir Sivil Toplum Üzerinden Bir Siyasal İletişim Denemesi: Vatan Cephesi Örneği*, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science, Cilt 6, Sayı 2, s. 403, http://www.jasstudies.com/Makaleler/564149145_23emrekayaay%C5%9Ffeelif_T-397-416.pdf, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2014).

Erdelhun'un hem ülke adına hem de ordu-siyaset ilişkileri açısından kritik bir öneme haiz olduğunu söylemek mümkündür.

Çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye, Demokrat Parti'yle yeni bir yönetim anlayışına kavuşmuş olsa da, çok partili düzende Türkiye'nin ihtiyaçları konusunda CHP ile ortak zeminde bulunmaktadır. Demokrat Parti de tıpkı Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının oluşturduğu Cumhuriyet Halk Partisi gibi, 2.Dünya Savaşı sonrası Ordu'da bazı düzenlemeler yapılması planlamaktaydı. Demokrat Parti kanadı için çoğu şey ilk kez olduğu kadar, orduyu yönetecek kadroların atanması ve onlarla birlikte çalışmaları da ilk kez olacaktır. Diğer tarafta Cumhuriyet Halk Partisi'nin başlattığı, İsmet İnönü'nün Ordu'da yenilik ve Ordu'nun sivil denetime tabi olması gibi bir süreç işlemektedir. Bu sürecin ilk adımı Cumhuriyet'in döneminin en uzun süreyle Genelkurmay Başkanlığı yapan Fevzi Çakmak'ın emekliye sevk etmeyle atılmıştı.

İsmet İnönü'nün Fevzi Çakmak'ın emekliye sevk etmekteki amacı Mareşal'ın Genelkurmay Başkanı olduğu sürece orduyu sivil denetime sokulabilmesi çok zordu.⁷⁷ Fevzi Çakmak'ın emekliye sevk edilmesiyle verilirken, savaş sonrası durum için ordunun modernleştirilmesi, gençleştirilmesi gibi adımların atılması da arzulanmıştır.⁷⁸ Fevzi Çakmak'tan sonra Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa bağlanması ile üst komuta heyetinin siyasal etkisinin azaltılmasına çalışılmıştır. Bu niyet 1944'den ancak 5 yıl sonra 30 Mayıs 1949 tarihli ve 5398 sayılı "Milli Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun" ile Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasıyla hayata geçirilebilmiştir. 1949 yılında ayrıca "Kuvvet Komutanlıkları" oluşturularak, Genelkurmay Başkanlığı-Ordu Komutanları arasındaki irtibat Kuvvet Komutanlıklarına dönüştürülmüştür. Daha önce, ordu komutanlıkları harekât ve eğitim yönünden Genelkurmay Başkanlığına, personel ve lojistik destek bakımından ise Millî Savunma Bakanlığına bağlı bulunurken bu tarihten itibaren Kara Kuvvetleri Komutanlığı, bütün sınıf okulları ve eğitim

⁷⁷ Feroz Ahmed, a.g.e.s,23.

⁷⁸ Albayrak,a.g.e.,s.57.

merkezlerini bünyesine alarak yeniden yapılanmıştır.⁷⁹ Bu dönemde yükselen en önemli eleştirilerden biri de Ordunun ABD'nin isteği doğrultusunda Sivil kontrol altına alınması olduğudur.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendi içindeki bu değişime ek olarak, sivil kontrole tabi tutulmasından daha önemli gelişme ise ordunun askeri malzeme, doktrin ve strateji açısından ABD'ye endekslenmesinin yolları açılmıştır. ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947'de Senato ve Temsilciler Meclisi'nin ortak toplantısı kapsamında Türkiye ve Yunanistan'ın durumu hakkında bilgi vererek Sovyetler Birliği'nin Birleşmiş Milletler ilkelerine ters düşen tutumuna dikkat çekmiş Sovyet baskısına karşı koymaya çalışan ülkelere yardım yapılmasını teklif etmiştir. Baskı altında olduğu düşünülen Türkiye ve Yunanistan'a eğitici sivil ve askeri personel yollanmasını önermiştir. "Truman Doktrini" olarak literatüre geçen "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu Tasarısı" Senato ve Temsilciler Meclisi'nden geçen yasa 22 Mayıs 1947'de ABD Başkanı Harry Truman tarafından onaylanmıştır.⁸⁰

II. Dünya Savaşı sonrası Rusya'nın yayılmasına karşılık Avrupa'nın yeniden imarı, canlanması ve ekonomisinin düzelerek bütünleşmiş bir dünya ticaret sisteminin içine sokulması düşüncesiyle dönemin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı George Marshall bir dizi siyasi plan ve programı ABD'nin dışpolitikası haline getirmiştir.⁸¹ Plan çerçevesinde Türkiye'ye gelen ABD Ordu, Donanma ve Dışişleri Bakanlıkları Temsilcileri ve Amerikan İnceleme Kurulu Türk makamları ile görüşerek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaç duyduğu silahların listesini belirlemeye çalışmışlardır. Yapılan çalışmalar neticesinde ayrıca Türkiye'ye yapılacak askeri yardım tutarını 100 milyon dolar olarak belirlemişlerdir, taraflar arasında anlaşma ise 12 Temmuz 1947'de imzalanmıştır.⁸²

⁷⁹ Kara Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, <http://www.kkk.tsk.tr/GenelKonular/Tarihce/icerik.asp>, (Erişim Tarihi:2 Haziran 2014).

⁸⁰ Albayrak, a.g.e., s. 90.

⁸¹ Çağrı Erhan, Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5519.pdf>, (Erişim Tarihi:2 Haziran 2014).

⁸² Karpat, a.g.e., s. 144.

Marshall yardımları askeri yardım olarak gerçekleşse de, mali güçlük yaşayan Türkiye'nin rahatlamasına neden olmuştur. Buna karşın Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşılık güçlü bir müttefik arayışı içerisinde olması, Türkiye'yi biraz daha Amerika Birleşik Devletleri'ne yaklaştırmıştır. Marshall Yardımlarının ardından Rusya'nın Boğazlar konusunda ısrarı, Türkiye'nin Batı Avrupa Birliği'ne dahil olma gibi arayışlara itmiştir, ancak Türkiye'nin çabaları karşılıksız kalmıştır. Sovyet tehdidine karşılık ABD önderliğinde Kuzey Atlantik İttifakı NATO'nun kurulmasıyla Türkiye ittifak arayışlarını yoğunlaştırmış ve nihayet Kore Savaşı'na dahil olarak NATO'ya üyeliğine giden sürece dahil olarak, Batı ittifakının bir parçası olmuştur.

1944-1950 yılları arasında asker ile sivil yönetim arasındaki soğukluk belirginleşmiş, 23 yıllık tek parti iktidarının biriktirdiği bıkkınlık ordu içerisinde de ayrışmalara neden olmuştur.⁸³ 1950 Seçimlerinde ordu içerisindeki İnönü taraftarları İsmet İnönü'ye seçimleri kaybeden CHP'nin iktidarı bırakmaması telkinlerinde bulunurken, Demokrat Parti yanlıları da mümkün olan en kısa zamanda Demokrat Parti'nin yönetimi devralmasını istemişlerdir. Ordu içindeki Demokrat Parti taraftarları Cumhuriyet Halk Partisi'ni iktidarı zorla devretmeyi ya da eğer hileye başvurması durumunda Demokrat Parti lehine seçimlere müdahalede bulunmayı hesaplamışlardır.⁸⁴ Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, özellikle II.Dünya Savaşı'nda İsmet İnönü'nün yanlış politika izlediğini düşünen alt rütbeli subaylar için umut olmuştur.⁸⁵

Ordunun bu yaklaşımındaki gerekçeler özellikle subay heyetinin II. Dünya Savaşı sırasında ordu yönetimine ve de İnönü'ye olan güvenin sarsılmış olmasıdır. Buna ek olarak Harp Okulu subay adayı kadrolarında yığılma ve terfi sorunları baş göstermiş, ordunun alt kademelerinin dolmasına karşılık iktidarın çözüm olarak terfi süresini uzatmayı tercih etmiş olması tepkileri iyice artırmıştır. Yine bu dönemde

⁸³ Birand, a.g.e.,s.42.

⁸⁴ Birand, a.g.e., s. 68-69.

⁸⁵ Erdal Akkaya,a.g.e.,s.190.

ordu mensupları büyük maddi sıkıntı çekmeye başlamışlardır.⁸⁶ 1960 İhtilali'ne kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ekonomik ayrıcalık veya imtiyaz tahkim edilmediği değerlendirilmelerini destekleyen bu durum, 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin arka planında hem Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hem de bazı Ordu mensuplarına imtiyazlar tanınması arzusunun yattığını da göstermektedir.⁸⁷ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un da farkında olduğu bu durum, 27 Mayıs 1960'dan 6 gün önce Harp Okulu öğrencilerinin Ankara'da yaptığı sessiz yürüyüşün ardından, Genelkurmay Karargâhında rütbeli subaylara yaptığı demokrasiye sadakat konuşmasında da görmek mümkündür. Erdelhun'un bir çözüm arayışı içerisinde yaptığı konuşmada; “ *Milli menfaatlerimiz namına arkadaşlarımız birbirimizi ikaz ederek bu buhranlı günleri atlatmak, yar ve ağyara karşı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasetten masın kalmasını tercih etmektir. 21 Mayıs 1960 günü Harp Okulu'nun yaptığı sessiz yürüyüş üzücüdür. Harp Okulu itibar notunun yüzde 20'sini kaybetmiştir. Hükümet, Silahlı Kuvvetlerin başarısı ile yakından ilgilenmektedir. Bir taraftan kurulan kooperatiflerle subaylara ev temini için Hazine'ye ait boş arsalardan istifade edilmekte ve diğer taraftan da yeni bir zam için Sayın Başbakan'dan söz alınmıştır. Sayın Cumhurbaşkanı da tayin bedelleri zammı ve Elbise Kanunu ile ilgilenmiştir. Sayın Başbakan iktidara geldikleri zaman subaylara hizmet evleri meselesini müspet şekilde halletmiştir.*”⁸⁸ diyerek ordu mensuplarını Hükümete ve devlete karşı teskin etmeye çalışmıştır.

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı ile başlayan ordu-siyaset çekişmesinde, sivil cenahın ön plâna çıkmasının ve etkinliğini hissettirmesinin ordu kanadında karşı reaksiyona yol açtığı söylenebilir. Silahlı Kuvvetler içinde yaşanan maddi-manevi problemlerin çözüme kavuşturulamaması, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde İnönü'yü destekleyen kurmay heyet üzerinde bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. 1950'li yıllara gelindiğinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin belirgin olarak Demokrat Parti'yi desteklemesinin arka plânında demokrasiye ve çok partili rejime olan sadakat ve

⁸⁶ Özdağ, a.g.e., s. 152.

⁸⁷ Hilmi Yavuz, (2012). “Erdelhun'un Notları ve Askeri Vesayet'in Dönemselleştirilmesi”, Zaman, 3 Haziran 2012, http://www.zaman.com.tr/hilmi-yavuz/erdelhunun-notlari-ve-askeri-vesayetin-donemsellestirilmesi_1297579.html, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

⁸⁸ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.205.

bağlılıktan öte ordu içerisinde baş gösteren sorunların bir an önce çözüme kavuşturulma arzusu olduğu da görülmektedir.

Sonuç olarak Osmanlı'dan, bir Cumhuriyet devleti olan Türkiye'ye geçiş süreci Türkiye'nin çok partili hayata geçmesine kadar sürmüştür denilebilir. Bu süreçte ülkenin seyrini ağırlıklı olarak ordu-siyaset ilişkileri belirlemiştir demek mümkündür. Ordu-siyaset arasındaki ilişkilerin yönünü belirleyen veya bir aracı unsuru olarak görünen yapılar ise hem asker hem sivil bürokrasinin kendisi olmuştur. Çok Partili Hayat'a geçiş öncesi Türkiye'nin resmedilmeye çalışıldığı bu bölümde, Milli Mücadele'ye katılan kadroların yerini 1950 sonrası dönemde sivil ve askeri bürokrasinin Cumhuriyet devleti dahilinde daha da kemikleşmeye başladığı ancak Osmanlı kimliğinden artık tamamen koptuğu bir sürece girilmiştir. Devlet artık neredeyse tüm kadrolarıyla birlikte Osmanlı değil de tam olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisiyle boyanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ONUNCU GENELKURMAY BAŞKANI ORGENERAL MUSTAFA RÜŞTÜ ERDELHUN

1.1. ORGENERAL MUSTAFA RÜŞTÜ ERDELHUN'UN HAYATI

Büyük Millet Meclisi'nin ilanından sonra düzenli ordunun komuta ihtiyacıyla kurulan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ilk Genelkurmay Başkanı İsmet İnönü'den, 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrasında 12. Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a kadar tüm başkanlar Kurtuluş Savaşı'na ve I.Dünya Savaşı'na katılmış askerlerdir. Bu durum Osmanlı'dan sonra kurulan yeni Türk Devleti'nde, 27 Mayıs 1960'a kadarki tüm Genelkurmay Başkanlarının, bir yönüyle Osmanlı Askeri bürokrasisinden olmaları, bir sürekliliğin önemli göstergesidir. Bu çerçevede 12. Genelkurmay Başkanı'na kadar bu kadrolar yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan kalan bakiyesinin birer mensubu olduğu söylenebilir. Osmanlı terbiyesi almış reformcu, ilerlemeci, dünyayı bilen bu kadrolar içerisinde yer alan 10.Genelkurmay Başkanı Mustafa Rüştü Erdelhun gerek eğitimi, gerek uluslararası tecrübesi ve gerek kişiliğiyle önemli bir figür olarak karşımıza çıkmakta ve Genç Türkiye'nin demokrasi serüveninde tarihi bir önem arz etmektedir.

Kütüğüyle ilgili kesin bilgi ve belgeye ulaşılamamış⁸⁹ olsa da, kendisine ait özlük kayıtlarına göre annesinin adı Fatma, Babasının adı Yakup Kâmil'dir.* Soyunun Erdel Prensiği'ne⁹⁰ kadar uzandığı söylenen 10. Genelkurmay Başkanı

⁸⁹ Gürlek, Uğur, a.g.e, s.14.

* Çeşitli kaynaklarda Orgeneral Rüştü Erdelhun'a dair nüfus kütüğüne ait kayıt bulunamadığı belirtilmektedir. Buna mukabil, 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrası Yassıada yargılamaları neticesinde, idama mahkûm edilen Erdelhun'un sağlık gerekçesiyle cezasının tamamen kaldırılmasına ilişkin ilgili kurumlar arası yazışmalarda nüfus bilgilerine ulaşmak mümkün olabilmektedir. Nüfus Cüzdan Sureti, Başbakanlık Özlük ve Yazı İşleri, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 24 Eylül 1964 Tarihi, 2904-4264 Sayılı Tezkere Kararı), 24 Eylül 1964.

⁹⁰ Sadık Müfit Bilge, (t.y.). Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyeti'nin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi, s.34, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14566.pdf>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).

Mustafa Rüştü Erdelhun'un soyadının Erdelhun olarak belirlenmesinde soyunun Erdel Beyliği'ne dayanmasının etkili olduğu anlaşılmaktadır. annesi Fatma⁹¹ ve babası Yakup Kamil Romanya'da doğmuştur.⁹² Anne ve babası Romanya'dan Edirne'ye göç etmiş, kendisi de 1894 yılında Edirne'de aynı anne ve babadan iki kardeş olarak dünyaya gelmiştir. 1914 yılında Harp Okulu'ndan mezun olmuştur. 10.Genelkurmay Başkanı Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun'un Savunma Bakanlığı Arşivlerinden edindiğimiz Hal Tercümesi şöyledir;

- 1.9.1894 Edirne'de doğmuştur.
- 17.7.1914 Topçu teğmeni olarak Harp Okulundan çıkmıştır.
- 10.9.1917 Kafkas Cephesinde 47.ci Tümen (batarya K.). Fedakarlığına ve yaralanmasına binaen fevkaladeden üsteğmenliğe terfi.
- Eylül 1921 İstiklal Harbinde (batarya K.) Sakarya muharebelerinde fedakarlığına binaen takdirname.
- 1922 İstiklal Harbinde Afyon ve İzmir Muharebelerinde fedakarlığına binaen takdirname.
- 1926 Harp Akademisinden birincilikle çıkmış ve 8.ci Tümen Kurmay Başkanlığı'na tayin edilmiştir.
- 30.08.1929 Kurmay Binbaşılığa terfi, ve Harp Akademisi Tabiye öğrenmenliğine tayin.
- Ağustos 1931 Toğçu Atış Okulu atış Tb.Kumandanlığına tayin.
- Eylül 1932 Japon Topçu alayında staj görmek üzere Tokyo'ya gönderildi.
- Mayıs 1933 Kurmay Yarbaylığa terfi.
- 30.8.1937 Genelkurmay İstihbarat Şubesi'ne tayin.
- 30.8.1938 Sahra Topçu 42.ci Alay Kumandanlığına tayin.
- 30.8.1939 Kurmay Albaylığa terfi.
- 15.11.1939 Londra Ateşemiliterliğine tayin
- 30.8.1943 26.cı Dağ Topçu Alay Kumandanlığına tayin.

⁹¹ Mustafa Gürlek, (2012). Fatih Uğur, Haber Portre Bir İstiklal gazisi: Org. Rüştü Erdelhun, 27 Mayıs 2012-Pazar, http://www.zaman.com.tr/gundem_haber-portre-bir-istiklal-gazisi-org-rustu-erdelhun_1295170.html, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

⁹² Rüştü Erdelhun ve İlhami Erdil Kimdir?, 09 Ağustos 2013 Cuma - 12:54 - Aksam.com.tr <http://www.aksam.com.tr/siyaset/rustu-erdelhun-ve-ilhami-erdil-kimdir/haber-233805>, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

- 30.8.1944 121.ci Motorlu Topçu Alay Kumandanlığına tayin.
- 30.8.1945 Tuğgeneralliğe terfi ve 15.ci Tümen Kumandan muavinliğine tayin.
- 1.9.1946 Genelkurmay Eğitim Yarbaşkanlığına tayin.
- 30.8.1947 Tümgeneralliğe terfi.
- 1.10.1947 Ek olarak Amerikan Askeri yardımı Koordinasyon Başkanlığına tayin.
- Nisan 1950 Bursa'da 6.Tümen Kumandanlığı'na tayin.
- 24.5.1950 Dumlu (Erzurum) 6.cı Tümen Kumandanlığı'na tayin.
- Şubat 1952 Tokyo'da Uzak Doğu Birleşmiş Milletler Ordu Karargahı'na tayin:Temsil Heyeti Başkanı sıfatı ile Kore Harekatına iştiraki.
- 30.8.1952 Korgeneralliğe terfi.
- 30.8.1953 18.ci Kor.Kumandanlığı'na tayin.
- Nisan 1954 İki ay müddetle Cenevre'de Kore Birleştirme Konferansında askeri mürahas.
- Ağustos 1954 Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na tayin.
- 1.8.1956 2.ci Ordu Kumandanlığı'na tayin.
- 30.8.1958 Orgeneralliğe terfi.
- 10.8.1958 Kara Kuvvetleri Kumandanlığı'na tayin.
- Aralık 1959 Ek görev olarak Paris'te NATO Askeri Komite Başkanlığı'na seçilmiş ve ilk toplantıyı 1960 mart ayında idare ederek takdir kazanmıştır.
- 3.6.1960 Emekliliğe sevk
- MADALYALAR: Harp Madalyası. Almanya Demir Salip Madalyası. İstiklal Madalyası. Amerika Birleşik Devletleri Ehliyet Madalyası. İran Hümayun Madalyası. Birleşmiş Milletler Kore Altın Yıldız Madalyası. Yunanistan George Madalyası. İtalya Meziyet Madalyası.

1.1. Milli Mücadele Yıllarında Rüştü Erdelhun

Mustafa Kemal Atatürk'ün de arkadaşlarından olan ve Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından hazırlanan tezkere ile Büyük Millet Meclisi'nin ilk üyelerine verilen istiklal madalyası ilk sahiplerinden⁹³ Mehmet Cavit Bey'in kardeşidir.⁹⁴ Dayısının yanında büyüdüğü için daha sonra Erdel soyadının kullanan ağabeyi Mehmet Cavit Bey, 1905'te Harp Akademisi'nden mezun olmuştur.⁹⁵ 1910-1911'de Fransa'da mesleki öğreniminin ardından Balkan Savaşı'nda görev almış, I. Dünya Savaşı'nda değişik cephe ve birliklerde Tümen Komutanlığı görevlerinde bulunmuştur. Kafkasya Cephesi'nde, 9.Ordu'ya bağlı 4.Kolordu Komutanlığı'nda 11. Kafkas Tümen Komutanlığı görevini üstlenmiştir.⁹⁶ Daha sonra Mustafa Kemal ile Kafkas Cephesi'nde karşılaşmıştır. Kafkas Cephesi, Murat Mihverindeki Birlik'te Mustafa Kemal 16.Kolordu komutanıyken, Cavit Paşa 16. Kolordu'ya bağlı 17. Tümen Komutanlığı'na getirilmiştir.⁹⁷ Cavit Paşa Kars Müstahkem Mevki Komutanıyken de TBMM I. Dönem Kars milletvekili seçilmiştir.⁹⁸ Ağustos 1923'te milletvekilliyken Milli Savunma Bakanlığı Personel Daire Başkanlığı'na getirilmiştir.1924 yılı sonlarından itibaren izinli sayılmak suretiyle Kars milletvekilliğine devam etmiştir. 1926-1927'de 7. Tümen Komutanı olarak görev yapmıştır. 1927'de Tümgeneral olan Cavit Paşa 1933 yılına kadar 16. Tümen Komutanlığı yapmıştır. 1933 yılı başlarında Askeri Yargıtay üyeliğine atanmış ve askeri Yargıtay üyesiyken 5 Mart 1933 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁹

⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (1924). Devre 1, Cilt 1, İçtima 56, 21 Kasım 1339 ,s.494, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/b056/tbmm020030560494.pdf>, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2014).

⁹⁴ Uğur, Gürlek, a.g.e, s.24.

⁹⁵ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri,(1972). Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, , s. 149.

⁹⁶ İsmet Görgülü, (1993). On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 (Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sa.69,Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, ,s.126.

⁹⁷ Görgülü, a.g.e,s.117.

⁹⁸ Cengiz Atlı, (2013).1950 Yılı Kars Milletvekilliği ve Belediye Seçimleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 51, s.517-540.

⁹⁹ Miraç Sentürk, (2010).Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Milletvekilleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi, s.53.

Ağabeyi Cavit Paşa'nın Harp Okulu mezuniyetinden 9 yıl sonra, 1914 yılında Harp Okulu'ndan Topçu Asteğmen rütbesiyle mezun olan Erdelhun'un ise askerlik biyografisi kısaca şöyledir. Erdelhun Harp Okulu mezuniyetinden sonra topçu birliklerinde takım komutanlığı ve yaverlik görevlerinde bulunmuştur. Asteğmenlik rütbesindeyken 3. Ordu'ya bağlı 47.Tümen'de görev aldı. Bu rütbedeyken Kafkas Cephesi'nde iki yıl Rusya ve Ermenistan'a karşı muharebelere katılan Erdelhun burada, 1917 yılında ilk terfisini alarak üsteğmen olmuştur. Bu yıllarda Kafkasya Cephesi'nde de savaşan Erdelhun yine aynı cephede "Gazi" oldu. Yine aynı dönem ve cephede ağabeyi Cavit Paşa gibi 16. Kolordu Komutanı olan Mustafa Kemal Atatürk ile burada karşılaştı.¹⁰⁰

Kafkasya Cephesi'nin dağılmasının ardından İzmir Silah Komisyonu'nda görevlendirilen Erdelhun buradaki vazifesine devam ederken Kurtuluş Savaşı'na katılmıştır. Erdelhun, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk idam edilen Başbakanı Adnan Menderes'in takımı olan ve Kurtuluş Savaşı'na da yardım eden ve Altay Spor Kulübü'nün kurulduğu şehir olan İzmir Silah Komisyonunda muvazzaf asker iken, 2 Nisan 1921 tarihinde Milli Orduya katılmıştır.¹⁰¹ Aynı zamanda Cumhuriyetin de temellerinin atıldığı bu dönemde Sakarya, Afyon ve İzmir Muharebeleri sırasında çeşitli birliklerde görev yapmıştır. Bu muharebede gösterdiği başarılarından dolayı kendisine İstiklal Madalyası verildi.¹⁰²

1.2. Kurmay Subaylık Yılları, Ordu'dan Tardı, İdam Kararı ve Müebbet Hapis Cezası

1926 yılında Harp Akademisini birincilikle tamamlayan Erdelhun, Kurmay Subay unvanını almıştır.¹⁰³ Bu unvanından sonra 8'inci Tümen Kurmay Başkanlığı, Muhafız Bölük Komutanlığı, Harp Akademilerinde Öğretim Üyeliği, 61'inci Sahra Topçu Alayında Tabur Komutanlığı, Genelkurmay Karargâhında Şube Müdürlüğü,

¹⁰⁰ Uğur, Gürlek, a.g.e,s.24.

¹⁰¹ Türk Silahlı Kuvvetleri, "Genelkurmay Başkanları", http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/rustu_erdelhun.htm, (Erişim Tarihi:13 Mart 2014).

¹⁰² Uğur, Gürlek, a.ge., s.26.

¹⁰³ BCA, 01009-128-402-2, 17 Haziran 1961,s.19.

Tokyo Askerî Ataşeliği yapmıştır.¹⁰⁴ 1932 yılında staj görmek için gittiği Japonya’da Askeri Ateşe olmuş ve 15 Kasım 1939 yılında Londra Ateşemiliterliği’ne tayin edilmiştir. Erdelhun bu görevini 30 Ağustos 1943’e kadar sürdürmüştür.¹⁰⁵

Roma Ateşemiliterliği de yapan Erdelhun, görev yaptığı her ülkenin dillerini en iyi şekilde öğrenmeye gayret etmiş, İngilizce, Fransızca, Japonca, Almanca, Arapça ve Rusça dillerini öğrenmiştir.¹⁰⁶ Londra Ateşemiliterliği görevini tamamladıktan sonra 1945 yılında Tuğgeneral olmuş, ardından 1948’de Tümgeneralliğe yükselmiştir. Tümgeneral oluncaya kadar 15. Tugay Komutanlığı, Genelkurmay Eğitim Başkan Yardımcılığı, Genelkurmay Eğitim Daire Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.¹⁰⁷

1952 yılında yeniden Tokyo’da, Birleşmiş Milletler Uzakdoğu Ordu Karargahı’nda görevlendirilen Erdelhun, buradayken askeri irtibat grubunun başkomutanı olarak Kore Harekatına katılmıştır.¹⁰⁸ Aynı yılın Ağustos ayında Korgeneral olan Erdelhun 18. Kolordu Komutanlığı’na atanmıştır.¹⁰⁹ Bu dönemde Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a yurtdışı gezilerinde eşlik etmiş, İngiltere ve ABD gezilerinde Bayar’ın heyetinde yer almıştır.¹¹⁰ 1954 yılında Genelkurmay 2. Başkanlığı görevine getirilmiştir.¹¹¹

¹⁰⁴ Türk Silahlı Kuvvetleri, “Genelkurmay Başkanları”, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/rustu_erdelhun.htm, (Erişim Tarihi:13 Mart 2014).

¹⁰⁵ Mustafa Gürlek, Fatih; Uğur, İşte Erdelhun Paşa’ya Göre Ülkeyi 27 Mayıs Darbesine Götüren Tahrikler, Zaman Gazetesi, 30 Mayıs 2012-Çarşamba, http://www.zaman.com.tr/gundem_iste-erdelhun-pasaya-gore-ulkeyi-27-mayis-darbesine-goturen-tahrikler_1295335.html, (Erişim Tarihi:19 Ocak 2014).

¹⁰⁶ Türk Silahlı Kuvvetleri, “Genelkurmay Başkanları”, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/rustu_erdelhun.htm, (Erişim Tarihi:13 Mart 2014).

¹⁰⁷ BCA, 96740 , 8 Temmuz 1948.

¹⁰⁸ Gl.Rüştü Erdelhun’un Kore’deki Tetkikleri, (1952).Milliyet Gazetesi Arşivi,Milliyet, 20 Haziran 1952, s.1, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rustu%20Erdelhun/>, (Erişim Tarihi:20 Mart 2014).

¹⁰⁹ Yüksek Komuta Heyetinde Yeni Tayin ve Nakiller, (1953). Milliyet Gazetesi Arşivi, Milliyet, 28 Ağustos 1953,s.1, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rustu%20Erdelhun/>, (Erişim Tarihi:20 Mart 2014).

¹¹⁰ Bayar Bugün Uçakla İngiltere’ye Gidiyor, (1954). Milliyet Gazetesi Arşivi, Milliyet, 18 Ocak 1954, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rustu%20Erdelhun/>, (Erişim Tarihi:20 Mart 2014).

¹¹¹ Gl.Rüştü Erdelhun ve Selşık’ın Yeni Vazifeleri, (1954). Milliyet Gazetesi Arşivi,Milliyet, 8 Eylül 1954, s.3.

Çalışmanın giriş bölümünde değinildiği üzere, Cumhuriyet Dönemi sivil-asker ilişkilerinin ikinci döneminde özellikle 2.Dünya Savaşı sonrası ordunun modernizasyonu iradesinin güçlü şekilde ortaya çıkması dönemine denk gelen 1957 seçimlerinde Demokrat Parti yüzde 48 oy oranı alarak iradesini pekiştirmiştir. Yeniden güçlü bir şekilde iktidara gelen Demokrat Parti ordunun modernizasyonunu hızlandırmak için atacağı adımlar çerçevesinde, komuta kademesinde de bir takım yenilikler öngörmüştür.¹¹² 2. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'deki siyasi gelişmelere ek olarak, askeri kanatta da yaşanan gelişmelerin kesişme noktasını temsil etmesi açısından önemli bir figür olmasının tescili niteliğinde, 1 Ağustos 1958 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutan'ı Necati Tacan'ın kalp krizinden dolayı vefatının ardından, Orgeneral Rüştü Erdelhun Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanmıştır. Necati Tacan'ın vefatının ardından yapılan Savunma Bakanı Ethem Menderes'in başkanlığında yapılan ilk Yüksek Askeri Şura'nın, alt gündem toplantısında münhal kalan Kara Kuvvetleri Komutanlığı kadrosuna Orgeneral Mustafa Rüştü Erdelhun atanmıştır.¹¹³ 22 günlük bu görevinin ardından, 23 Ağustos 1958 tarihinde Genelkurmay Başkanı olmuştur. 10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, 27 Mayıs 1960 darbesinden bir hafta sonra 3 Haziran 1960 tarihinde emekliye sevk edilmiştir.¹¹⁴

1960 İhtilaline kadar Osmanlı'nın yetiştirdiği son subaylardan olan Rüştü Erdelhun, İhtilal Komitesi tarafından tutuklananlar arasında olan Genelkurmay Başkanı'dır. Yassıada'da idamla yargılanan 15 kişiden biri olan Erdelhun, 8 Eylül 1960 tarihinde İmralı'ya sevk edilmiştir. Diğerleriyle birlikte idamla yargılanan Erdelhun, Milli Birlik Komitesi'nin 15 Eylül 1961 gün ve 75 numaralı kararıyla, 1924 Tarih ve 491 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 26.Maddesi'ne dayandırılarak müebbed ağır hapis cezasına çarptırılmıştır.¹¹⁵ Bunun yanında Rüştü Erdelhun Askeri Ceza Kanunu'nun 37. Maddesi gereğince ve yine aynı kanunun 30-A/1 ve Askeri Muhakeme Usulü Kanunu'nun 249/3. Maddelerine istinaden

¹¹² M. Vedat Gürbüz, (2010). "Türk-Amerikan İlişkilerinde İttifak Sürecinin Başlaması" Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:13, Yıl:10, Sayı:19.

¹¹³ Milliyet, (1958). Yüksek Askeri Şura Toplanıyor, 2 Ağustos 1958,s.1

¹¹⁴ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.31.

¹¹⁵ Mahkeme Kararı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1962). Genelkurmay Başkanlığı Karargahı, 15 Haziran 1962 Tarihi, 03011-1-298-13-3 Sayılı Mahkeme Kararı, (Erişim Tarihi:15 Haziran 1962).

Ordu'dan tardına karar verilmiştir. Yüksek Adalet Divanı'nın onayını da alan bu karar, 1076 Sayılı Yedek Subay ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu'nun 23/B fıkrası gereğince yedek subay statüsünden çıkarılmış ve hakkında 1111 sayılı Askerlik Kanunu gereğince işlem yapılması uygun görülmüştür.¹¹⁶ Mahkeme kararının kesinleşmesi ve kararın ömür boyu hapse çevrilmesinin ardından 23 Eylül 1961'den 26 Eylül 1964'e kadar hapis cezasını af yoluyla tamamlamıştır. Müebbed hapis cezasının kesinleşmesinin ardından, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in affıyla 10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun, 26 Eylül 1964 tarihinde Kayseri Cezaevi'nden çıkmıştır. Af kararının uygulanmasından 2 ay önce Rüştü Erdelhun Cumhurbaşkanlığı Makamı'na yazdığı, affedilmesi gerektiğine dair sağlık gerekçelerini, 'Dileğimdir' başlıklı bir mektupla dile getirmiştir. Mektubunda Kayseri Hastanesi'nin kendisine senil sübdite, reaktif ruhi depresyon teşhisi konulduğu buna ek olarak yaş haddinden dolayı ve de eşi Vasfiye Hanımın bakıma muhtaç olması gerekçesiyle Anayasa'nın 97. Maddesi'ne göre affını talep etmiştir.¹¹⁷

Ev hanımı olan Eşi Vasfiye Hanım, Erdelhun Japonya görevindeyken attan düşmesi sonucu omuriliği zedelenecek sakat kalmıştır. Bu nedenle çocuk sahibi olamamışlardır. Bu durum Genelkurmay Başkanları arasında uluslararası tecrübesiyle ön plana çıkan Erdelhun'un çocuk hasretinin diplomatik yazışmalara bile yansımaya neden olmuştur.¹¹⁸ Uluslararası tecrübesi ve kendinden önceki Genelkurmay Başkanlarından farklı bir profil çizmesine rağmen 27 Mayıs 1960 İhtilali gecesini tutuklanarak Harp Okulu'na götürülen Erdelhun'a askeri hareketi yapan kadrolar, O'nun ne İstiklal Harbi ve de Kore "Gazisi" oluşuna ne de aldığı şeref madalyaları bile dikkate almayacak kadar küçük düşürücü hakaretlerde bulunmuşlardır. İhtilal hazırlıkları duyumları aldığı da 49 yıllık hizmeti boyunca olduğu gibi ordunun şerefini korumaya çalışan "Türkiye'nin en değerli malı Türk Silahlı Kuvvetler'dir" diyebilmiştir. İhtilali yapan kadroların ihtilalin hemen sonraki gün radyo yoluyla halka hitap etmesi istenmiş ve ihtilalcilerden yana tavır alarak

¹¹⁶ Mahkeme Kararı, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1962). Genelkurmay Başkanlığı Karargahı, 24 Nisan 1963 Tarihi, 03014-11-298-13-3 Sayılı Mahkeme Kararı, (Erişim Tarihi:24 Nisan 1963).

¹¹⁷ Rüştü Erdelhun, Cumhurbaşkanlığı Makamı'na Yazılan Mektup, (1964). Devlet Arşivleri, 7 Temmuz 1964 Tarih, 30-11-1-0-307-30-14 Sayılı Dosya, Kayseri Cezaevi,7 Temmuz 1964.

¹¹⁸ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.55.

onların başına geçmesi teklif edilmesine rağmen, ordunun müdahalesine karşı duruşundan taviz vermeyerek, bunu asla tasvip etmediğini söylemiştir.¹¹⁹

Tutuklandıktan sonra Harp Okulu'na götürülen Erdelhun nezaketten uzak tavırlarla karşılanmıştır. Harp Okulu komutanı Sıtkı Ulay Erdelhun'un koluna girmeye çalışmasına, "Okul komutanı! Bu da ne demek!" diyerek tepki vermiştir.¹²⁰Boynunda annesinin verdiği Muska'yı almaya çalışan subaylar, "Biz sizin ne kadar hoca olduğunuzu biliriz" diyerek küçük düşürücü ifadeler kullanmışlardır.¹²¹ Bu durum Yassıada Yargılamaları'nda da sürdürülmüş ve yargılananlar arasında en ağır hakaretlere kendisi maruz kalmıştır. Yargılama esnasında "Er Erdelhun ayağa kalk! Er Erdelhun konuş!" şeklinde ifadelere maruz kalan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, 116 kişi arasından 16. sırada yargılanmıştır. Yargılama sürecinde de devam eden psikolojik işkencelerin son örneği ise Rüştü Erdelhun'a giydirilmek istenen 'Kefen'dir. Ağabeyi Cavit Paşa'nın(Erdel) gelini Perihan Sevim Erdel; *"Paşa amcamız Erdelhun, sırf darbeci olmadığı için yargılandı. Tam bir kanun adamıydı. Kanunlar ne ise ona göre hareket ederdi. Darbeden sonra tutuklanması ve yargılanmasıyla ilgili hiç konuşmaz sadece 'Ben görevimi yaptım.' derdi. Yassıada'da idam mahkumiyeti affedilse de sırf korkutmak için kefen giydirmişler."*¹²²

İdam cezası affedilmesine rağmen kefen giydirilerek korkutulan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun, aldığı ömürboyu hapis cezası da affedildikten sonra Kayseri'den dönerek İstanbul'a yerleşti. Erdelhun İstanbul Kabataş'taki Setüstü'ne ağabeyi Cavit Bey'den kalan evi 5 katlı apartman katına çevirerek burada hayatını eşiyle birlikte onun bakımını sürdürerek geçirdi. Apartmanın ismine 'Kader' ismini vermiştir. Bu aynı zamanda Yassıada'da mahkeme sürerken kaldığı Cezaevi'nde kendisine sığınan yavru bir kediye de verdiği 'Kader' isimdir. Yassıada'da yargılandığı ve darbe karşıtı olduğu için, kaldığı apartman dairesinde komşuluk ilişkileri zayıf olmuş ve eşi Vasfiye Hanım'ın

¹¹⁹ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.92.

¹²⁰ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.89.

¹²¹ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.90.

¹²² Uğur, Gürlek, a.g.e., s.179.

vefatından sonra da yalnız bir hayat yaşamıştır. Bu nedenle apartmanda kendi evinin karşı dairesi boştur ve diğer üç daireden aldığı kira ile hayatını idame ettirmiştir. Daha sonra bu boş daireyi de Mehmetçik Vakfı'na bağışlamıştır. Yalnız geçirdiği bu zamanlarda hizmetine apartmanın kapıcısı ve iki kız çocuk annesi Kiraz Hanım bakmıştır. Bu iki kız Erdelhun'u sahiplenir ve 9 Kasım 1983'te vefatından sonra da Erdelhun'un şahsi eşyalarını korurlar.¹²³ 1960 İhtilali olduğunda 66 yaşında olan Rüştü Edelhun'un 89 yaşında hayatının son günlerinde GATA'da gördüğü tedavinin ardından vefatıyla naaşı, kendi vasiyeti üzerine Genelkurmay Başkanları'nın defnedildiği Devlet Mezarlığı'na değil de Cebeci Asri mezarlığına Devlet Töreni yapılmadan defnedildi.¹²⁴ Rüştü Edelhun ölümünden ancak 29 yıl sonra az sayıda subay ile birlikte kabri başında anılmıştır.¹²⁵ Rüştü Edelhun'un kabrinin yanına defnedilen eşi Vasfiye Hanım, Erdelhun'dan 5 yıl sonra vefat etmiştir.

Yassıada Mahkemesi'nin idam kararlarının ömür boyu hapse çevrilmesinin ardından Kayseri Cezaevine sevk edilen Erdelhun, Harp Okulu'nda gözaltında sürecinden ve de Kayseri'de burada hükümlü geçirdiği 4 yılı aşkın süre eşi Vasfiye Hanım'la hiç görüşmemiştir. Bu süre boyunca Eşi Vasfiye Hanım Almanya'da tedavi görmüştür. Bakımı da Erdelhun'un kız kardeşi ve akrabaları tarafından yapılmıştır. Erdelhun eşine olan hasretini ancak Kayseri Cezaevi'nden yazdığı mektuplarla giderebilmiştir. Bu mektuplar tıpkı Yassıada Yargılamalarına ışık tutan günlük ve notları gibi yeğeni Turgut Sayarer'e emanet edilen kırmızı bavulundan çıkmıştır. Türkiye'de sivil iktidarla uyumlu, demokratik teamüller çerçevesinde çalışan Genelkurmay Başkanları'nın eleştirilmesi kaderini de yaşayan Erdelhun tıpkı notlarında olduğu gibi, mektuplarında bile Ordu'nun siyasete müdahale etmemesi ilkesine sadakatle bağlı kalmıştır.¹²⁶ Erdelhun notlarından çıkan bir mektubunda; *“Ne çare ki 49 senelik kesintisiz, pürüzsüz ağır hizmetlerden sonra hayatımın*

¹²³ Uğur, Gürlek, ag. e., s. 16-17.

¹²⁴ Mümtazer Türköne, (2012). Çetelerin Sosyolojisi ve Erdelhun Paşa, Zaman Gazetesi, 1 Haziran 2012

¹²⁵ Komutanlardan Rüştü Edelhun'a Vefa, Zaman Gazetesi, 10 Kasım 2012, http://www.zaman.com.tr/gundem_komutanlardan-erdelhun-pasaya-vefa_2013766.html, (Erişim Tarihi: 5 Haziran 2014).

¹²⁶ Hilmi Yavuz, Askeri Vesayet ve Genelkurmay Başkanları, (2012). Zaman, 16 Eylül 2012, http://www.zaman.com.tr/hilmi-yavuz/askeri-vesayet-ve-genelkurmay-baskanlari_1345973.html, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).

istirahat devresini hapishane hücrelerinde geçirmek mukaddermiş. Şuna şükrediyorum ki, orduyu siyasete karıştırmamak için gösterdiğim ısrarlarımın kıymeti ve benim uğratıldığım ağır mahkûmiyetin mahiyeti bugün milletimizce anlaşılmiş durumdadır.”¹²⁷

1.3. Rüştü Erdelhun’un Ordu-Siyaset İlişkilerine Bakışı ve Önemi

Genelkurmay Başkanlığını yürüttüğü sırada askerlerin siyasete karışmasına ve askeri cuntalara karşı çıkışıyla toplumdaki sosyal ve politik endişeler, anayasa ihlali gibi konulardan rahatsızlık duyan düşük rütbeli silahlı kuvvetler üyelerine karşıt olarak, bu konularda hükümet yanlısı tutumuyla tanınmıştır.¹²⁸ Komuta kademesindeki çoğu komutan tarafından da paylaşılan Erdelhun’un bu tutumunun, özellikle bazı genç subaylar arasında yayılmakta olan huzursuzluğu hızlandırıcı bir etkisi olmuştur.¹²⁹

Erdelhun’un yazışmalarında 1960 Mayıs ayında darbe hazırlığı istihbaratlarını aldığı görülmektedir. Erdelhun’un bu istihbaratlar neticesinde, Ankara dışından takviye kuvvet getirilmesini emretmiştir. Ancak cuntacı ekip, Genelkurmay Başkanı’nın bu hamlesini Savunma Bakanı Ethem Menderes vasıtasıyla boşa çıkarır. Erdelhun’a göre, “takviye kuvvet rahatsızlık oluşturur” fikrine Savunma Bakanı aracılığıyla Başbakan Adnan Menderes de inandırılır. Bunun üzerine Erdelhun, darbeyi önlemek amacıyla 27 Mayıs 1960 ihtilalinden bir gün önce cuntacıların da aralarında olduğu subayları Genelkurmay Karargâhı’nda toplayarak tarihe geçecek bir konuşma yapar. Konuşmasında; *“Bugün Demokrat Parti iktidardır. Silahlı Kuvvetler parti diye değil, seçimle gelmiş bir iktidar hükümetinin emrindedir. Yarın seçimleri Halk Partisi kazanırsa ordu onun başkanına da itaat etmeye ve emirlerini yapmaya mecburdur. Seçimle gelen hangi iktidar veya partinin herhangi bir kusuru olursa onu millet takdir eder. Ve seçmez, düşürür. Kulağıma gelen bazı haberlere*

¹²⁷ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.69.

¹²⁸ 21. Yüzyıl Gençlik ve Münazara Kulübü İnternet Sitesi, Mustafa Rüştü Erdelhun, http://www.21gmk.org/viewpage.php?page_id=24, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).

¹²⁹ Can Kaya İsen, (1964). 22 Şubat–21 Mayıs: Geliyorum Diyen İhtilal, İstanbul, , s.15.

göre Ankara'da 60 kadar subay Sayın Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nü ve Millet Meclisi'ni basarak istifalarını isteyecekmiş. Bugün Türkiye'nin en değerli malı Silahlı Kuvvetler'dir. Bunun diğer maddi ve fiziki kıymetlerinden başka hassaten itaatkârlığı, hükümet ve milletime; kanunlarına riyeti sayesinde malıdır."¹³⁰

Erdelhun bu konuşmasıyla ordunun siyasetle olan ilişkisinde, modern manada ilk tarihi duruş sergileyen Genelkurmay Başkanı olarak tavrını ortaya koyar. Erdelhun'a göre silahlı kuvvetlerin siyasete müdahalesi 3 şekilde olur; Dış Siyasete Müdahale, İç Siyasete Müdahale, Mali ve İktisadi Siyasete Müdahale.¹³¹ Erdelhun, bu konuşmadan yalnızca 12 saat sonra 27 Mayıs günü gece saat 3'de tutuklanarak Harp Okulu'na götürülmüştür. Ancak aynı gün Erdelhun'a cuntacı subaylar tarafından "Cuntanın lideri ol" teklifi yapılmışsa da kendisi bu teklif karşısında konuşmasının arkasında durmuştur.¹³² Daha sonra ortaya çıkacak olan notlarında, *"Genelkurmay'da ihtilal aleyhine konuştuğumu ve böyle bir hareketi asla tasvip etmediğimi söylediğimi ve halen mevkuf olup, ne sıfatta olduğumu bile bilmediğimi, hayatım pahasına da olsa böyle bir dönekliğin kabil olmayacağını söyledim ve reddettim"* demektedir.¹³³

Yassıada Mahkemesinde yargılanan ve 15 kişi ile birlikte idama mahkûm edilen Erdelhun'un cezası Milli Birlik Komitesi kararınca daha sonra ömür boyu hapse çevrilmiştir.¹³⁴ Bu cezası da, 1964 yılında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından affedilerek Erdelhun Kayseri Cezaevi'ne gönderilir. Cezaevinde iken ailesine yazdığı mektuplarda *"Çok şükür ki görev yaptığım süre içerisinde orduyu siyasete karıştırmadım. Bizim hakkımızda tarih karar verecek."* diyerek, kendinden

¹³⁰ Uğur, Gürlek, a.g.e, s.98.

¹³¹ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.203.

¹³² Mustafa Gürlek, Fatih Uğur, (2012). Saat 3:30, Emrimdeki Subaylar Tanklarla Evimi Kuşatıp Kapımı Kırdı, Zaman Gazetesi, 27 Mayıs 2012-Çarşamba, http://www.zaman.com.tr/gundem_27-mayisi-cuntanin-idamla-yargiladigi-genelkurmay-baskani-anlatiyor-saat-0330-emrimdeki-subaylar-tanklarla-evimi-kusatip-kapimi-kirdi_1293956.html, (Erişim Tarihi:19 Ocak 2014).

¹³³ Uğur, Gürlek, a.g.e, s.91.

¹³⁴ "İşte O Karar", Vatan Gazetesi, 12 Mart 2013, <http://haber.gazetevatan.com/iste-o-karar/521285/1/gundem>, (Erişim Tarihi:15 Nisan 2014).

önceki Genelkurmay Başkanlarının özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda Türkiye tarihinde önemli bir yer edinmiştir.¹³⁵

10. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda orduyu siyasete karıştırmama iradesini bizzat kendi şahsını ortaya koyarak diğer Genelkurmay Başkanlarından farklı bir profil çizmiştir. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde her ne kadar kendisi başta Demokrat Parti'ye yakınlığı gibi gerekçelerle tutuklanmış olsa da, sorumlu olduğu Türk Ordusu'nu siyaset dışı tutmaya çalışmasıyla, kendi kimliğiyle Türk Ordusu'nun kimliğini ayrı tutmayı başarabilmiştir.

27 Mayıs 1960 İhtilali gerek Türkiye ölçeğinde ve gerekse de dünya ölçeğinde ordu-siyaset ilişkileri açısından son derece kritik bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Osmanlı'nın batılılaşma serüveniyle birlikte monarşi yönetimi altında işletmeye çalıştığı devletin karşılaştığı sahadaki mücadelelerin belki de en yıkıcı olanını içte yaşanan 1960 ihtilalinde görebilmek mümkündür. Her ne kadar Osmanlı Devleti Cumhuriyet'le birlikte tarih sahnesine karışmış olsa da, monarşik devlet aygıtlarının tam manasıyla yok olmasını bir laboratuvar niteliğinde olan 1960 ihtilaliyle daha da belirgin hale gelmektedir. Bu yıkılış sürecinde adım adım her olay, her yeni girişim ve her aktör önemli birer figür haline gelmektedir. 1960 İhtilalinin böyle bir yönü bulunmaktadır, öyleyse öncesi ve sonrasında Türkiye'nin kazanımları ve ileriye bakan yönleriyle, bir karakter üzerinden kısmen tümevarım yöntemiyle bir sonuca ulaşmak mümkündür. Şu halde Osmanlı Devlet bürokrasisinin sahada çarpışmış son neferlerinden olan 10. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un dünya görüşü Türkiye'nin içinde bulunduğu durumla son derece önem arz etmektedir.

Her ne kadar Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'a atfedilen ve çeşitli platformlarda dile getirilen bir Palto hikâyesiyle kendisine yönelik küçük

¹³⁵ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.32.

düşürücü ifadeler yer alsa da¹³⁶, zamanlı veya zamansız yetişmiş olduğu koşullar ve yaşamış olduğu dünya tecrübesinin ileriye dönük adımlarıyla Genelkurmay Başkanlığı'nı yürüttüğü sırada askerlerin siyasete karışmasına ve askeri cuntalara karşı çıkmasıyla tanınmıştır.¹³⁷

Bu manada 1960 İhtilalinden sonra Yassıada'da önce idamla cezalandırılan, ardından cezası müebbet hapse çevrilen Orgeneral Rüştü Erdelhun kendi deyimiyle “*Bizim hakkımızda nihai kararı tarih verecek.*”¹³⁸, sözünün tarihsel önemini ortaya koymak adına, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi kırılma noktası olan çok partili hayata geçiş döneminden 1960 İhtilaline giden sürecin, dış konjonktürde olan gelişmelerle birlikte bir laboratuvar olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu değerlendirmeler yapılırken çok partili siyasi tecrübenin Ordu eliyle ilk sekteye uğradığı dönemin Genelkurmay Başkanı olan Rüştü Erdelhun'un siyaset-ordu ilişkilerine bakışı önem arz etmektedir. Erdelhun; “*Sırf askerlik statüsünün bünyesine has bulunan kıymet ve hükümleriyle yetişmiş ve yalnız vatan müdafasına matuf devlet ve hükümet emirlerine itaat etmek ruhundan başka herhangi bir kıymet veya prensiple yetiştirilmeyen ve öyle de olması lazım gelen biz askerlerden devlete sadakat göstermekten başka ne beklenebilir.*”¹³⁹ diyerek ordu-siyaset ilişkilerine temel yaklaşımını ortaya koymuştur.

¹³⁶ Hikmet Özdemir, (1990). Menderes'in Dünyası-Dizi Röportaj-6,Cumhuriyet Gazetesi, 20 Eylül 1990.

¹³⁷ İhsan Bal, (2012). Erdelhun Paşa'dan Başbuğ Paşa'ya, Habertürk Gazetesi, 7 Ocak 2012-Cumartesi, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/703798-erdelhun-pasadan-basbug-pasaya>, (Erişim Tarihi:21 Nisan 2014).

¹³⁸ Uğur, Gürlek, a.g.e,s.160.

¹³⁹ Uğur,Gürlek,a.g.e.,252-253.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATTA ORDU VE SİYASET

2.1. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINDA ORDU SİYASET İLİŞKİLERİ (1950-1958)

Atatürk dönemi ordu-siyaset ilişkilerinin bir göstergesi niteliğindeki demokrasi denemelerinde, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması sonrasında ülkede tek parti rejimi kökleşmiştir denilebilir. Tek Parti olan Cumhuriyet Halk Fırkası ile Cumhuriyetçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik'in yanı sıra, Laiklik, Devletçilik ve Devrimcilik, Cumhuriyet'in temel ilkeleri olarak, 10 Mayıs 1931 tarihli partinin 3. Kurultayı'nda kabul edilmiştir.¹⁴⁰ 1935 Kurultayında ise Cumhuriyet Halk Fırkası'nın adı Cumhuriyet Halk Partisi olarak değiştirilmiştir. Böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da kapanmasıyla Türkiye'de 1930'dan 1946'ya kadar kesintisiz muhalefetsiz bir tek parti ile yönetilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından uluslararası koşullar, İsmet Paşa'nın kişisel tercihleri ve sınıfsal etkenler doğrultusunda Türkiye'de yeniden çok partili sisteme geçiş söz konusu olmuştur. Tüm dünyada başlayan demokratikleşme gelişmelerinden de etkilenerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmada yeni partiler kurulması gerektiğinden söz etmiştir. İlk olarak Temmuz 1945'te iş adamı Nuri Demirağ başkanlığında Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Bu arada Haziran ayında CHP içindeki muhalif milletvekillerinden Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü CHP'nin toprak reformu projesine (çiftçiye topraklandırma kanunu) muhalefet ederek, dörtlü tavrını vermişlerdir.¹⁴¹ İsteklerinin

¹⁴⁰ Atatürk'ün CHP 3. Kurultayı'nı Açış Konuşması,(1931). <http://www.ataturktoday.com/CHP/1931AtaturkCHP3Kurultay.htm>, 25 Nisan 2014.

¹⁴¹ Fehmi Akın, (2009). Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, , s.51.

reddedilmesi üzerine partiden koparak görüşlerini basına duyurup 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.¹⁴²

2.1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkileri

Türkiye'nin çok partili sisteme geçişinde uluslararası ortamın ciddi etkisi olduğu gözlemlenmektedir.¹⁴³ Türkiye bir denge arayışı içerisinde öncelikle savaştan galip çıkan, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri cephesi tarafına ağırlığını vermiştir.¹⁴⁴ Savaşın ardından Sovyetler Birliği'nin Stalin döneminde 1946 yılında Türkiye'den boğazlarda üs ve bir kısım toprak talep etmesi de Türkiye'nin ABD ile yakınlaşmasında ve bu ülkenin iki partili liberal demokratik rejiminden etkilenmesinde rol oynamıştır.¹⁴⁵ Türkiye'nin müttefik devletlerle bir arada bulunabilmesi, önce Birleşmiş Milletler sonra da NATO'nun üyesi olabilmesi için öncelikle Batı'daki demokrat rejimler gibi çok partili bir siyasal yapıyı kurduğunu ispat etmesi gerekmektedir. Bu çerçevede İsmet Paşa ve Türk devlet aklının II. Dünya Savaşı sonrası tavrında Batı ile yakınlaşarak uluslararası kurumlarda etkin rol oynama isteğinin de etkili olduğu söylenebilir.

Ayrıca Cumhuriyet'in ilk yıllarında en büyük destek Sovyetlerden alınsa da, Cumhuriyet'i kuran kadrolar Avrupa medeniyetini tanıyan ve oradan etkilenen Osmanlı bürokratları ve askerleriydiler. Bu nedenle Batı'da otoriter yönetim sisteminin çökmesiyle tek alternatif model olan çok partili liberal demokrasi Türkiye için de ideal rejim durumdaydı.¹⁴⁶ Stalin ve Sovyetlerin savaş sonrasında Türkiye'den toprak talebi yapmasıyla Türkiye Batı'ya daha da yakınlaştı ve Sovyetlerden giderek uzaklaştı. Bu anlamda ABD Türkiye için ideal model alınacak

¹⁴² Şevket Süreyya Aydemir, (1969). Menderes'in Dramı (1899-1960), Remzi Kitabevi, İstanbul, s.137

¹⁴³ Ayşegül Şentürk, (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt 12, Sayı 25, s. 163.

¹⁴⁴ Cemil Koçak, Siyasal Tarih (1923-1950) Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, s.167-173.

¹⁴⁵ Mücahit Özçelik, (2013).Sovyet Rusya'nın 1946 Yılında Boğazlar'la İlgili İsteklerinin Türk Kamuoyu'ndaki Yansımaları, International Journal of Social Science, Cilt 6, Sayı 1, Ocak 2013, s.1096.

¹⁴⁶ Bülent Akkaya, (2012).Türkiye'nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı, Akademik Bakış Dergisi, Sayı 28,s.3.

ülke durumundaydı zira hem Rus menşeli komünizme mesafeli, hem de otoriter yönetimlerden uzaktı.

II. Dünya Savaşı'na Sovyet Rusya faktörünü göz önünde bulundurarak fiili katılım gerçekleştirmeyen Türkiye, savaş sonrasında galip gelen demokrasi cephesinde yer alma arzusuyla, bu cephenin belirlediği yeni kurallara ayak uydurma gayreti içerisinde olmuştur.¹⁴⁷ Bu düşüncenin somutlaşmaya başlaması, 1950 Seçimlerinden büyük bir zaferle çıkan Demokrat Parti iktidarı dönemine denk gelecektir. Türkiye'nin Demokrat Parti ile belirginleşen bu iradesinin, demokrasi cephesinde de 1948-1951 yılları arasında Marshall Planı gibi askeri yardım işbirlikleri ve de Kuzey Atlantik İttifakı gibi uluslararası örgütlerle somut karşılıklar bulması, Türkiye'nin bu cephede yer alabilmesi için fırsat kanalları oluşturmuştur. Marshall Planı ile Türk Ordusu'nun modernizasyonu fikri eyleme geçirilmeye başlanmıştır. Örneğin Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'na dair envanter çalışması yapılmış, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü olarak yapılan askeri savunma sistemleri ve askeri fabrikalar, 8 Mart 1950 tarihinde çıkarılan 5591 sayılı kanun ile Makine Kimya Endüstrisi Kurumuna devredilmiştir.¹⁴⁸

Modernizasyon fikri sadece teknik boyutta kalmamış aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde kadro ve terfi değişikliklerine de yansımıştır denilebilir. Başbakan Adnan Menderes Başkanlığı'nda yapılan ve Rüştü Erdelhun'un da katıldığı¹⁴⁹ 14 Mart 1952 tarihli Yüksek Askeri Şura'da Ordu'da terfi sistemi ve kıyafet değişikliği kararları görüşülmüştür.¹⁵⁰ II. Dünya Savaşı Türkiye'nin dünyadaki yerini arama çalışmaları da denilebilecek bir süreçte, güçlü olarak iktidara gelen Demokrat Parti, Türkiye'nin rotasını belirlemede düşüncesi olan Ordu içindeki kadroların varlığı ile de yüzleşmek durumunda kalmıştır.¹⁵¹ Adnan Menderes'in

¹⁴⁷ Mücahit Özçelik, İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 29, Bahar, s.256.

¹⁴⁸ Osman Yalçın, (2013). İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı ile İşbirliği Yapma Süreci, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı 8/5 Bahar, s.941.

¹⁴⁹ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.31.

¹⁵⁰ Milliyet Gazetesi, (1952). "Şura Dün Toplandı Mühim Kararlar Alındı", 15 Mart 1952, s.1.

¹⁵¹ Abdi İpekçi, (1965). Ömer Sami Coşar, İhtilalin İçyüzü, İstanbul, s.35.

huzursuzluğuna neden olabilecek başka bir olay da 14 Mayıs 1950 seçimlerinden hemen sonra çoğunluğu İsmet İnönü'nün silah arkadaşlarından oluşan üst rütbeli subayların İnönü'yü ziyaret ederek seçimi kazanan Demokrat Parti'ye iktidarı devretmemeleri telkinleri olmuştur.¹⁵²

Üst rütbeli subayların rahatsızlığının neden ve sonuçlarının bir göstergesi niteliğindeki bu gelişmeler neticesinde, çiçeği burnunda Demokrat Parti iktidarının orduya yaptığı önemli bir tasfiye süreciyle nasıl bir kadroyla çalışmak istediğini belli etmiştir. İlk iktidarının hemen ardından Ordu içerisinde kendisine yönelik bir tavrın ardından, ordu içerisindeki tasfiyelerdeki kadrolara bakıldığında ilerde nasıl bir Ordu yönetimi istediği görülebilecektir.

Demokrat Parti'nin tasfiye ettiği yüksek rütbeli subaylar arasında Orgeneral Rüştü Erdelhun'la aynı dönemlerde kariyer imkânı bulan Muzaffer Tuğsavul da bulunmaktadır. Kasım 1946 tarihinde Rüştü Erdelhun'la birlikte atanma kararnamesi yazılan Tuğsavul, aynı kararlar Genelkurmay 2. Başkanlığına, Rüştü Erdelhun ise Genelkurmay Eğitim Yarbaşkanlığı'na atanmışlardır.¹⁵³

14 Mayıs 1950 seçimlerinden hemen ardından 6 Haziran 1950'de yapılacak olan tasfiyelerin ağırlıklı olarak İsmet Paşa yanlısı olmalarına karşın, seçimlerden kısa süre önce 14 Şubat 1950 tarihinde Fransa Ateşemiliteri Albay Teton tarafından verilen madalya törende Rüştü Erdelhun da Genelkurmay Eğitim Dairesi Başkanı sıfatıyla yer almıştır. Şu haliyle Rüştü Erdelhun'un, Demokrat Parti'nin ilerde de çalışabileceği bir isim olarak kariyerini sürdürmeye devam ettiği söylenebilir.¹⁵⁴

¹⁵² Mustafa Armağan, (2014). Menderes'in İşi Ordu'yu Temizlemek Olmuştur, Zaman Gazetesi, http://www.zaman.com.tr/mustafa-armagan/menderesin-ilk-isi-orduyu-temizlemek-olmustu_1055073.html, 25 Nisan 2014.

¹⁵³ BCA, 20718, 16 Kasım 1946.

¹⁵⁴ Cumhuriyet Gazetesi, (1950). "Fransız Genelkurmayı Dört Subayımıza Madalya Verdi", , 14 Şubat 1950,s.1.

2.1.2. NATO Üyelik Aşaması ve Kore Savaşı

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin gerek iç-gerekse dış politika alanları açısından oldukça hareketli dönemini 1950 seçimlerinden sonra Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle yaşamıştır. Bu dönemin göze çarpan iki önemli dış politika gelişmesi Türkiye'nin NATO üyeliği ve Kore Savaşı'dır. Türkiye'nin Sovyet talepleri ve baskısının neticesinde dışpolitika alanında yalnızlaştığı düşüncesi iyiden iyiye olgunlaşmaya başlamış ve bizzat Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından üyelik süreci takip edilmiştir. Celal Bayar Türkiye'nin NATO'ya üyeliği konusunda Demokrat Partiye direktif vererek, Ankara'da görev yapan NATO üyesi büyükelçiliklere Türkiye'nin üyelik konusundaki kararlılığını anlatmasını istemiştir.¹⁵⁵

II. Dünya Savaşı'nda yükselen güç olan ABD'nin karşısında diğer bir yükselen güç Sovyetler Birliği, Japonya'nın kontrolünde olan Kore sorunu ile karşılaşmışlardır. Mihver devleti olarak II. Dünya savaşına katılan Japonya'nın teslim olmasının ardından Kore'den çekilmesiyle oluşan boşlukta ABD'nin Rusya'ya ancak 38. Paralel'e kadar müsaade etmesiyle neticelendi. Kore'nin 38. Paralel'e göre Güney ve Kuzey olarak ikiye ayrılmasının ardından, Kuzey Kore ile Güney Kore arasındaki Sovyet Rusya ve ABD taraftarları arasında 1950 yılına kadar sürecek bir gerilim ortaya çıktı. Böylece Kore Sorunu II. Dünya Savaşı'nın galip devletleri arasında Kahire, Yalta, Postdam konferanslarıyla da ele alınmıştır. Japonya'nın çekilmesinin ardından 1950 yılına kadar sürecek olan bu görüşmelerle Kore Sorunu ele alınmaya çalışılsa da 25 Haziran 1950 tarihinde Kuzey Kore'nin, Güney Kore'yi işgal etmesiyle konu bir savaş olarak uluslararası arenaya taşınmıştır.¹⁵⁶

Kore Savaşı başladıktan beş gün sonra 30 Haziran 1950 tarihinde de Türkiye Büyük Millet Meclisi gündemine taşınmıştır. Türkiye Birleşmiş Milletler'in Kore çağrısına destek vererek, Sovyet Rusya baskısından uzaklaşıp, ABD'ye yaklaşmayı

¹⁵⁵ Sedef Bulut, (2008). Sovyet Tehdidine Karşılık Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin(1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 41, Mayıs 2008, s. 42.

¹⁵⁶ Mahmut Ertan Gökmen, Güney Kore-Kuzey Kore Barış Görüşmelerinin Tarihsel Gelişimi 1970-2000 Arası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 46, Bahar, s. 84.

bir fırsat olarak değerlendirdi. Türkiye böylece II. Dünya Savaşı sonrası hür devletler safında yer alarak ABD koruması altında girebilmesi düşüncesi hâkim olmuştur. Meclis'te yapılan tartışmalarda görüş ayrılıkları olsa da, Demokrat Parti hükümeti Türkiye'nin Kore'de Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulmuş birliğe asker göndermesi kararı almıştır.¹⁵⁷ Bu karardan daha önemlisi ise yine Meclis görüşmeleri sürerken Türkiye'nin daha kapsamlı bir koruma şemsiye altına girmesi tartışmalarıdır. Türkiye'nin NATO'ya üye olmasının bir pazarlık meselesi olarak görünen bu tartışmalar da, basında yer alan eleştiriler, Kore'ye asker göndermek için ABD'ye Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemesi şartları sunduğu yer almıştır.¹⁵⁸

2.1.3. İlk Endişeler ve Yüksek Komuta Kademesinde Tasfiye

14 Mayıs 1950 seçimleri döneminde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Nafiz Gürmandır. Nafiz Gürman seçimlerin hemen ardından TBMM tarafından seçilen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a ordunun seçim sonuçlarına saygı göstereceğini bildirmiştir. Ancak seçimlerden sonra Mayıs ayı içerisinde komutanların Ankara'da bir araya gelmesi Demokrat Parti'yi endişeye sevk etmiştir. Zira Askeri Şura toplantıları için yılda iki kez (Şubat ve Temmuz) başkentte toplanan komutanların Mayıs ayında bir araya gelmeleri olağan bir durum sayılmamaktadır. 5 Haziran 1950'de bir albayın Başbakan Menderes'i resmi konutunda ziyaret ederek, İnönü'ye bağlı generallerin darbe hazırlığı içinde olduklarını bildirmesi üzerine, Menderes, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce ve kendisine yakın bazı milletvekilleri ile bir durum değerlendirmesi yapmış ve hemen sonra Cumhurbaşkanı Celâl Bayar ile Çankaya Köşkü'nde görüşmüştür. Albayın verdiği bilgiye göre darbe 8-9 Haziran gecesi gerçekleştirilecektir.¹⁵⁹

Genel seçimler sırasında, İnönü'nün seçimi kaybettiği yönündeki haberler üzerine aynı gün bazı generallerin Çankaya Köşkü'ne giderek, Cumhurbaşkanı'na

¹⁵⁷ Bulut, a.g.e, s.235.

¹⁵⁸ Bulut, a.g.e, 237.

¹⁵⁹ Feroz Ahmad, (1994). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çeviren: Ahmet Fethi, Yayın Basımevi, İstanbul, , s.192.

'Kendilerine bir emirleri olup olmadığı' yolunda soru sordukları basına yansımıştır. Fakat bu söylentiler daha sonra İnönü tarafından yalanlamıştır. Ancak, İsmet Paşa'nın ordu içerisinde subaylar tarafından sevilmesi iktidar çevreleri tarafından hoş karşılanmamıştır.

Albay'ın yaptığı bu ihbarın ertesi günü (6 Haziran 1950) ordunun yüksek komuta kademesi tasfiye edilmiştir. İnönü'ye yakınlığı ile nitelendirilen başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral A. Nafiz Gürman olmak üzere, İkinci Ordu Komutanı Muzaffer Tuğsavul, Orgeneral Salih Omurtak, Orgeneral Kâzım Orbay, Orgeneral Hakkı Akoğuz, Orgeneral Muzaffer Ergüder, Korgeneral Mehmet Nuri Berköz, Korgeneral Asım Altuğ, Tümgeneral Ali Rıza Gürcan, Tümgeneral Celâlettin Sorgunç, Hava Tümgeneral Hafız İhsan Esiner, Tümgeneral Niyazi Mumcuoğlu, Tümgeneral Mustafa Şevki Altunay, Tümgeneral Rasim Birtürk, Tuğgeneral Ömer Lütfi Köksal, Tuğgeneral Halis Çekirge, Tuğgeneral Alaattin Özsan ve 150 albay birkaç ay içerisinde emekliye sevk edilmiştir. Ayrıca Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Mehmet Ali Ülgen ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Zeki Doğan merkeze alınmıştır. Demokrat Parti bu süreci Genelkurmay teamüllerine değil de ilgili mevzuata uygun olarak gerçekleştirmiştir. Mevzuat gereğince Ordu'da sekiz General bulunması gerekirken, 14 General'in bulunduğu gerekçesiyle Demokrat Parti 30 Ağustos atama ve terfi döneminde mevcut sayıyı sekize düşürmüştür.¹⁶⁰) Hocam yönlendirebilir misiniz?

Tasfiyenin ardından Genelkurmay Başkanlığı'na Orgeneral Nuri Yamut, İkinci başkanlığa Korgeneral Şahap Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na da vekâleten Korgeneral Muzaffer Göksenin atanmıştır. Menderes bu olanlardan dolayı duyduğu rahatsızlığı muhalefeti hedef alarak 13 Haziran 1950 tarihli grup toplantısında dile getirmiştir. Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce, karar ile ilgili olarak yaptığı açıklamada "*Bu değişikliklerin, kanunun hükümete verdiği yetkinin kullanılmasından başka bir şey olmadığını...*" açıklasa da; iktidarın daha önceki söylentileri kullanarak ordudan gelebilecek bir müdahaleye karşı bu operasyonu

¹⁶⁰ Milliyet Gazetesi, "Altı General Tekâüt Ediliyor", 3 Ağustos 1950, s.1.

gerçekleştirdiği iddia etmiştir. Tasfiye, ordu içindeki karşıt görüşlü iki hizbin mücadelesi olarak ortaya çıkmış; operasyonun amacı sadece CHP yanlısı kumandanların tasfiye edilmesiyle sınırlandırılarak savaşın akıbeti iktidarın desteğini arkasına alan grubun galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Menderes'in kendisini güvende hissedebilmesi açısından kendisine sadık ya da en azından siyasi olarak tarafsız kişileri sorumlu mevkilere getirmesinin gayet normal olduğunu vurgulamıştır.¹⁶¹

2.1.4. Orduda Modernizasyon ve Reform

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin en uzun süreli Genelkurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak'ın İsmet İnönü'nün girişimiyle Genelkurmay Başkanlığı'ndan emekliye sevk edilmesinden sonra çok partili siyasi hayat, 1950'den 1960 ihtilaline kadar beş Genelkurmay Başkanı görmüştür. 23 yıllık Fevzi Çakmak'ın Genelkurmay Başkanlığı'ndan sonra 1944-1960 arası kurumsal olarak boşluk dönemlerinden bahsedebileceğimiz bu süreçte, özellikle Demokrat Parti İktidarı olan 1950'den itibaren tek partili dönemin kemikleşmiş sorunlarından kaynaklı, Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü tam olarak yerli yerine oturması güç olmuştur. Bu anlamda Demokrat Parti iktidarlarının bir bütüncül kimlik arz eden ilk Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'dur. Rüştü Erdelhun'dan önceki 8. Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboğlu görevinden istifa ederek Demokrat Parti'den Yozgat Milletvekili seçilmesinin ardından silsile olarak Genelkurmaylık makamının vekaleten doldurulmasıyla bu ihtiyaç karşılanabilmiştir.¹⁶²

Demokrat Parti iktidara geldiğinde ise General Nafiz Gürman'ın 14 Mayıs 1950 seçimlerine saygı duyacaklarını açıklamasına rağmen, Genelkurmay Karargâhında teamül dışı toplantı yapmış olmaları Demokrat Parti aleyhine bir durum olarak değerlendirildiğinden, Menderes tarafından ilk tasfiye edilen Genelkurmay Başkanı olmuştur. Bu durum Demokrat Parti için daha ilk başta ordu ile güvenli ilişki

¹⁶¹ Ahmad, a.g.e, s.194.

¹⁶² Nuri Bilge-Criss, (2012). Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu, Uluslararası İlişkiler, Cilt 9, Sayı 34 s.17

kurmasına engel olmuştur denebilir. Nafiz Gürman'ın Demokrat Parti tarafından emekliye sevk edilmesinin ardından, Orgeneral Nuri Yamut da 4 yıl sürdürdüğü görevinden kendi isteğiyle 1954 yılında emekli olmuştur. Demokrat Parti ilk iktidar dönemini Nuri Yamut'un Genelkurmay Başkanlığı ile geçirdikten sonra 1954 seçimlerinden sonra Genelkurmay Başkanlığı makamı Tek Parti dönemi 23 yıllık Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'la kıyaslanınca çok kısa süreliğine doldurulabilir hale gelmiştir. Özellikle İsmail Hakkı Tunaboğlu'nun 1957 Seçimlerinde Demokrat Parti'den Yozgat Milletvekili seçilmesi ordu-siyaset ilişkilerinin geldiği nokta açısından önemli bir göstergedir.¹⁶³

Demokrat Parti'nin ilk iktidara geldiğinde Ordu'dan gelebilecek bir takım reflekslere fazlaca duyarlı olduğu söylenebilir. Özellikle İsmet İnönü'nün Ordu'yu sivil denetim altına almak istemesinin yansımalarının görüldüğü bu yıllarda, Demokrat Parti iktidara gelir gelmez, kendisine karşı askeri bir müdahale olabileceği ihbarını yapan Albay Seyfi Kurtbek'i Demokrat Parti'nin Savunma Bakanı yapması manidardır. Bu açıdan, Demokrat Parti'nin ordudan gelebilecek reflekslere karşı Milli Savunma Bakanlığı'na önemle hassasiyet gösterdiği ileri sürülebilir. Başbakan Adnan Menderes'in 1955-1957 arasında Başkanlık'tan ayrıca Milli Savunma Bakanlığı'na da vekaleten bakması, Adnan Menderes ve Demokrat Parti İktidarı'nın Savunma Bakanlığı'na ayrı bir önem verdiğini göstermektedir. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin hemen öncesinde yine dönemin Savunma Bakanı Ethem Menderes'in oynadığı rol, ordu-siyaset arasında bir tampon görevi niteliğindedir. Demokrat Parti iktidarının uzun dönem Savunma Bakanlığı yapan Ethem Menderes adeta Adnan Menderes'in mutemeti konumundadır. Adnan Menderes'in etrafını saranlardan kurtarmak için çaba göstermiş, 1958'de olası bir ihtilalin gelebileceği öngörmüş ve çeşitli yollardan Hükümetin istifasıyla Türkiye'yi ve Demokrat Parti'yi olası zararlardan korumak istemiştir.¹⁶⁴

¹⁶³ Türk Silahlı Kuvvetleri, Genelkurmay Başkanları, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/genelkurmay_baskanlari.htm, (Erişim Tarihi:2 Haziran 2014.

¹⁶⁴ Aydemir, a.g.e.,s.481.

1950’li yıllarda hem iktidarın hem de muhalefetin Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ıslahında geç kalındığı noktasında fikir birliği içinde oldukları da görülmektedir. Ordu içinde yapılması gereken modernizasyon hamlesini fiilen kendi programı içerisinde ele alan Demokrat Parti, her ne kadar generallerin hoşuna gitmese de, modernleşmiş bir ordu ve daha esnek bir terfi olanağı isteyen alt rütbeli subayların (Albay ve aşağısı) sevgisini ve desteğini kazanmıştır. DP’nin yeni bir askeri kurum oluşturma plânının önde gelen mimarlarından birisi de Demokrat Parti döneminde Milli Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek olmuştur.¹⁶⁵ Seyfi Kurtbek Genelkurmay Milli Seferberlik Dairesi Başkanı olduğu yıllarda (1948) Demokrat Partililerle gayri resmi ilişki kurmuş, yeni partinin kendisinin radikal reform önerilerini benimseyeceğini ve kabul edilmesi için hükümetteki CHP’ye baskı yapacağını düşünmüştür. Daha sonra askeri konularda Bayar’a sürekli bilgi vermeye devam etmiş ve sonunda politikaya atılmak üzere görevinden istifa etmiştir. Nisan 1950’de Demokrat Parti’ye katılan Kurtbek, Ankara Milletvekili olarak birinci Menderes kabinesi Ulaştırma Bakanı olarak girmiş ve 8 Kasım 1952’de de Milli Savunma Bakanlığı’na atanmıştır.¹⁶⁶

Seyfi Kurtbek, 31 Temmuz 1952 tarihinde Menderes’e “Milli Savunmamızın Durumu ve Reform İhtiyacı” başlıklı bir rapor vermiştir. Menderes’in Seyfi Kurtbek’i özellikle orduda modernizasyon fikrini hayata geçirmek için Savunma Bakanlığı’na getirildiği düşünülmektedir.¹⁶⁷ Menderes tarafından ‘*Bu ikinci Nizam-ı Cedidi tahakkuk ettirmek, iktidarımızın şerefi olacaktır*’ diye değerlendirilen rapor bakanlar kurulunda da tasvip görmüş, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar tarafından da desteklenmiştir. Plânın uygulanması halinde yüksek komuta kademesinde geniş çaplı bir tasfiye gerçekleşecektir. Ancak Bayındırlık Bakanı emekli Korgeneral Fahri Belen’in plânı yüksek komuta kademesine bildirmesi üzerine, bu girişimden vazgeçilmiştir. Menderes, Kurtbek’e bir mesaj gönderip programını bir müddet

¹⁶⁵ İdris Gürsoy, (2012). 9 Subay Olayı ve Samet Kuşçu, Kaynak Yayınları, İstanbul, s.98.

¹⁶⁶ Mustafa Albayrak, (2014). Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Yıllarının İlk On Yılı, <http://www.ankarabaru.org.tr/site/ankarabaru/tekmakale/2014-1/10.pdf>, s.301, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2014).

¹⁶⁷ İdris Gürsoy, (2011). “Hainler Babamı Kuşatmıştı”, Aksiyon Dergisi, 26 Aralık 2011, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-31383-26-hainler-babami-kusatmisti-.html>, (Erişim Tarihi:3 Mart 2014).

ertelemesi tavsiyesinde bulunmuş, Kurtbek ise programının rafa kaldırıldığını anlayarak 27 Temmuz 1953'te istifasını vermiştir.¹⁶⁸

Başbakan Adnan Menderes bu gelişmelerden sonra ordu ile ilgili yaşanan her gerilimde geri adım atmaya başlamıştır. Menderes'in bu tavrı ise darbe planlayan ordu içindeki oluşumların cesaretini artırmıştır. Yüksek komuta kademesinden ayrı olarak düşük rütbeli genç subaylar ise orduyu modernize edecek reformların bir an önce hayata geçirilmesinden yana tavır koymuşlardır. Genç subaylar bu rahatsızlıklarını, Afyon Milletvekili emekli Orgeneral Ali İhsan Sabis aracılığıyla Başbakan Adnan Menderes'e, Genç Subay Pilotlar Birliği'nin 1 No.'lu Beyannamesi olarak, 31 Ocak 1951 tarihinde iletmiştir.¹⁶⁹

Sonuç olarak, Demokrat Parti iktidarı ordu içinde vuku bulan sorunların üzerine ciddiyetle gitmek yerine orduyla ilişkilerini üst rütbeli subaylar yoluyla yürütme yolunu seçmesi daha alt rütbedeki genç subayların başka arayışlar içerisine girmeye itmiştir. II.Dünya Savaşı sonrası dünya gereklerince Demokrat Parti'nin Türkiye'nin dış konjonktürde NATO üyeliği, içerde orduda modernizasyon fikrini ağırlıklı olarak daha üst rütbeli generaller eliyle hayata geçirmek istemesi, Demokrat Parti'nin ordu üzerinde topyekün bir kontrol kurmasına engel olmuştur. Türkiye'nin gidişatında modernizasyon fikriyle başlayan ordunun sivil denetime tabi kılınması böylece kontrolden çıkmış, askeri ilgilendiren konuların yürütülmesi savunma bakanlığı üzerinden Demokrat Parti iktidarında değil de, ordunun kendi iç dinamiklerinin kontrolüne geçmiştir.

¹⁶⁸Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, s.31, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

¹⁶⁹ Levent Börklüoğlu, (2010). 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'de Ordu-Siyaset İlişkisi (1960-1965), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Fakültesi, 2010, s.70.

2.1.5. Ordu İçi Cunta Oluşumları

14 Mayıs 1950 Seçimlerinden büyük bir zaferle çıkan Demokrat Parti, iktidarının daha ilk günlerinde bir Albay'ın ihbarına dayanılarak, iktidarın devrilmesine yönelik yapılanmaların olduğunu bizzat Adnan Menderes'in kendisi dile getirmiştir.¹⁷⁰ Ordu'da modernizasyon düşüncesiyle 1952 yılında Seyfi Kurtbek'in Milli Savunma Bakanı olmasından sonra ivme kazanan ordu içindeki reformlar Atatürk'ün getirdiği esasların tartışılır hale gelmesi ve bu iktidarın ülkeyi eski düzene götüreceği endişesi yaratmıştır.¹⁷¹ Ayrıca bu dönemde orduda yapılan tasfiye hareketine ek olarak Adnan Menderes'in de ordu ile ilgili, "*Ben orduyu yedek subaylarla idare ederim, kravatlı şövalyelerin burunlarını kıracağım*" açıklamaları da tepkileri büyütülmüştür.¹⁷² Cuntaların başlangıcı olarak 1946 seçimleriyle birlikte değerlendirilmesine karşın¹⁷³, Adnan Menderes'in Ordu'ya karşı bu tutumları cuntaların habercisi olduğu kayda geçmiştir.¹⁷⁴

Demokrat Parti'ye karşı ihtilal yapılanmasını ise 1951'lere kadar uzanır. Faruk Ateşdağlı, Muzaffer Özdağ, Orhan Erkanlı, Ahmet Yıldız, Sezai Okan, Orhan Kabibay ve bazı genç subaylar bir takım gizli örgütler kurmuşlardır. İhtilal'de yer alan generaller daha sonra bu örgütler dahil olmuşlardır. Cemal Gürsel Kara Kuvvetleri Komutanı olduktan sonra "Faik Bey" kod adıyla gizli örgüte katılmıştır.¹⁷⁵

İhtilal amaçlı kurulan örgütlerin ilk ne zaman kurulduğu konusunda fikir ayrılıkları olsa da üç ana örgütün varlığı göze çarptığı söylenebilir.¹⁷⁶ İlki, Yüzbaşı

¹⁷⁰ Şevket Süreyya Aydemir, (2000). İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, 7.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.229.

¹⁷¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, (2012). s.225

¹⁷² Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

¹⁷³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, (2012). s.225.

¹⁷⁴ Cemil Koçak, (2011). "Ordu'da İlk Cunta 1946'da Kuruldu, Yenişafak Gazetesi, 9 Ocak 2011, <http://yenisafak.com.tr/roportaj-haber/orduda-ilk-cunta-1946da-kuruldu-09.01.2011-245618>, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

¹⁷⁵ Feroz Ahmad, (2006). Bir Kimlik Peşinde Türkiye, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, ,s.159.

¹⁷⁶ Hürriyet Gazetesi,(2014). 27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu, s.43, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

Orhan Kabibay ve Yüzbaşı Dünder Seyhan tarafından 1954’de Tuzla Uçaksavar Topçu Okulu’nda kurulmuştur. Yine aynı dönemde Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş’ın kurduğu bir örgüt vardır.¹⁷⁷ Üçüncü olarak, 1956’da ise Kurmay Binbaşı Talat Aydemir’in Ankara’da kurduğu örgüt dikkati çekmektedir.¹⁷⁸ Bu örgütler başlarda müdahale yapmaktan ziyade gelişmeleri takip etmeyi daha önemli görmüşler, Sadi Koçaş’ın 27 Mayıs İhtilali öncesi ve sonrası arkadaşlarının ve kendisinin kritik noktalara görülmesinden de anlaşılacağı üzere, başlarda böyle bir kadro oluşturma yolunu düşünmüşlerdir.¹⁷⁹ Her ne kadar ordu içerisindeki cunta oluşumlarının içinde bulunduğu zaman ve koşullar itibarıyla tespit edilmesi ve de adlandırılması doğal olarak cuntanın nihayi hedefinin gerçekleşmesinden sonra olsa da cunta oluşumlarının varlığını ve hazırlıklarını ortaya koyacak ipuçlarını bulabilmek mümkündür. Zira bir cuntanın var olduğunu tespit ve ispat etmek mevzu bahis oluşumun ortadan kaldırılmasını gerektirir. Fakat en azından fikri açıdan böyle bir düşüncenin var olduğunu ortaya koyabilecek somut deliller de bulabilmek mümkündür. Örneğin, gazeteci yazar Metin Toker, Demokrat Parti iktidara geldiğinin sonra katıldığı Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın bir gezisinde, Cumhurbaşkanı’nın kendisine; “*Celal Bayar bir seyahatimizde bana dedi ki, ‘Bunlar hiçbir şeyden habersiz kimseler. Bugün İsmet Paşa iki jandarma gönderir, partinin kapısına kilit asar ve kimsenin sesi çıkmaz’*” sözlerini aktararak, siyasete karşı ordu içerisindeki muhtemel düşüncelerin somut yönlerini ortaya koymaktadır.¹⁸⁰

1957’den sonra ülkede giderek yükselen gerginliklere ek olarak orduda da genç subaylar arasında örgütlenmeleri motive edici ciddi bir rahatsızlık söz konusudur. Fakat bu örgütlerin kurucu ve üyelerinin içerisinde general düzeyinde subay bulunmaması da dikkat çekicidir. Kurulan tüm bu örgütler 1957’de yapılan seçimler nedeniyle bekleme kararı almalarına rağmen seçimlerden sonra

¹⁷⁷ Ayşe Hür, (2014). Darbe Günlükleri, 27 Mayıs 2007, Yenişafak Gazetesi, <http://yenisafak.com.tr/yorum-haber/darbe-gunlukleri-04.06.2007-46398>, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2014).

¹⁷⁸ İrfan Neziroğlu, (2014). Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980), Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 2003, s.66.

¹⁷⁹ Hürriyet Gazetesi, (2014). 27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu, s.44, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 19 Nisan 2014).

¹⁸⁰ Birand, a.g.e., s.42

hareketlerini hızlandırmışlardır. Faruk Güventürk'ün başını çektiği örgüt önce İsmet İnönü ile görüşüp destek istemişler fakat olumsuz cevap alınca Milli Savunma Bakanı Sami Ergin'e yapacakları darbenin başına geçmesini teklif etmişlerdir. Teklifi reddetmesine rağmen Sami Ergin gizli destek vermiştir. Samet Kuşcu isimli bir binbaşının ihbar mektubu tüm örgütü ortaya çıkarmıştır. Yapılan soruşturma ve mahkeme sonucunda ilginç bir şekilde ihbarcı Samet Kuşcu 2 yıl hapis cezası alırken, yargılanan 9 subay beraat etmiştir.¹⁸¹

2.1.6. Cuntalar ve Yapılanmaları

1950'deki tasfiye olayından sonra orduyla ilişkilerini belirli bir düzeyde götüren Demokrat Parti, 1954 seçimlerinde kazandığı seçim zaferi ile birlikte daha baskın bir tutum sergilemeye başlamıştır. Özdağ'a göre 1954'ten sonra Demokrat Parti, sadece orduyu denetimi altına almakla kalmamış, orduyu küçümsediğini de açıkça göstermeye başlamıştır. Başbakan Menderes'in 'Battalgazi Ordusu', 'Ben bu orduyu yedek subaylarla yönetim' gibi ifadeleri 1954'ten sonraki yıllara rastlamaktadır. Demokrat Parti'nin ikinci iktidar döneminden itibaren hükümetin icraatlarından duyulan rahatsızlıklar ilk olarak Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görev yapan alt rütbeli subaylar üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Bu etkilerin neticesi olarak bir takım yapılanmalar oluşmuştur.¹⁸²

2.1.6.1 Tuzla Örgütü

14 Mayıs 1954 seçimlerini Demokrat Parti'nin ezici çoğunlukla kazanmasının ardından Yüzbaşı Orhan Kabibay ve Yüzbaşı Dündar Seyhan, iktidara karşı gizli bir örgüt kurmuştur. Bu ekibe daha sonra Yüzbaşı Süreyya Yüksel de katılmıştır. Ağırlıklı olarak Yüzbaşılardan oluşan bu ekibe Yüzbaşı Turan Orkan ve Kurmay Yüzbaşı Nejat Kumuşcuoğlu da katılmış ve yaptıkları toplantıda Yüzbaşı Dündar

¹⁸¹ Özdağ, a.g.e.,s.75.

¹⁸² Özdağ,a.g.e.,s.52.

Seyhan'ı genel sekreter seçmişlerdir. Bu ekip 27 Mayıs 1960 müdahalesini gerçekleştiren kadronun temellerini atmıştır.¹⁸³

2.1.6.2 Harp Akademisi Örgütü

Yüzbaşı Dünder Seyhan 1955 yılında Harp Akademisi'nde öğrenime başlamıştır. Kore Savaşı'na katılan ve 1952 yılında Binbaşılığa terfi eden Faruk Güventür Dünder Seyhan'ın dikkatini çekmiştir. Dünder Seyhan, Orhan Kabibay ile görüşerek Faruk Güventürk'ün de örgüte katılabileceği teklifinde bulunmuştur. Daha sonra Binbaşı Güventürk'e ülkede ihtilâl koşullarının oluştuğunu, ihtilâlciler bir örgüte gerek olduğunu söyleyen Dünder Seyhan böyle bir örgütün birlikte kurulabileceği teklifinde bulunmuştur. Böylece Dünder Seyhan ve Faruk Güventürk Harp Akademisi'nde örgütlenme çalışmaları yürütmüşlerdir. Dünder Seyhan, Faruk Güventürk'ü Orhan Kabibay ile de tanıştırmış ve örgüte girmesi için önermiş, böylece Orhan Kabibay Tuzla Örgütü'nden farklı olarak ilk defa bir yeni örgüte girer gibi Harp Akademisi Örgütü'ne girmiştir. Bu ekibe Faruk Güventürk'ün teklifiyle Yüzbaşı Orhan Erkanlı da dâhil olmuştur. Orhan Erkanlı'dan sonra Yassıada'da idam kararlarına red oyu kullanan, o dönem Yüzbaşı olan Mehmet Suphi Gürsoytrak örgüte dâhil olmuştur.¹⁸⁴

Harp Akademisi Örgütü, Binbaşı Şükrü İlkin, Yüzbaşı Dünder Seyhan'ın evlerinde düzenli toplantılar yapmışlardır. Örgüte 'Atatürkçüler Cemiyeti' ismi verilmiştir. Ekibin Başkanlığına Binbaşı Faruk Güventürk, genel sekreterliğine Yüzbaşı Dünder Seyhan, seçilmiştir. Ekipte şu isimler yer almıştır; Yarbay Faruk Güventürk, Kurmay Albay Naci Asutay, Binbaşı Necati Ünsalan, Binbaşı Şükrü İlkin, Binbaşı Orhan Kabibay. Kurmay Binbaşı Rafet Aksoyoğlu, Kurmay Binbaşı Halil Kayalı, Binbaşı Ahmet Yıldız, Kurmay Binbaşı Rauf Gökçe¹⁸⁵ ve daha sonra

¹⁸³ Meclis Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, (2012). s.27, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/28.06.2012/Nazi%C4%B1%20II%C4%B1cak-28.06.2012.pdf, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2014).

¹⁸⁴Mumcu, a.g.e.,s.19.

¹⁸⁵Mumcu,a.g.e.,s.39.

Seferberlik Tetkik Kurulu Başkanlığı yapacak olan Kurmay Yarbay Faruk Ateşdağı¹⁸⁶

2.1.6.3. Okan-Aydemir Örgütü

1956 yılında Ankara’da Kurmay Binbaşı Talât Aydemir, Kurmay Yarbay Osman Köksal ve Kurmay Binbaşı Sezai Okan bir araya gelerek ülkenin içinde bulunduğu durumu değerlendirip bir örgüt kurmuşlardır. “*Örgütün amacı cumhuriyeti kollamak ve korumak bilinci ve hazırlığı içinde orduyu donatmak. İktidar cumhuriyete ihanetini sürdürürse, ne pahasına olursa olsun korumaktır.*”¹⁸⁷ Ankara’da Sezai Okan’ı evinde toplanarak alınan bu gruba daha sonra Demokrat Parti’nin Savunma Bakanı Ethem Menderes’in yaveri Adnan Çelikoğlu da katılmıştır.¹⁸⁸ Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un Adnan Çelikoğlu için ihtilal sürecinde Savunma Bakanı Ethem Menderes’i tahrik ettiğini söylemektedir.¹⁸⁹ Rüştü Erdelhun 21 Mayıs 1960’da Ankara’da Harbiyelilerin sessiz yürüyüşlerinde Adnan Çelikoğlu’nun Savunma Bakanı Ethem Menderesi tahrik ederek, Başbakanlığa görevlendirilmesi suretiyle kendisinin görev yapmasına mani olduğunu düşünmektedir. Erdelhun; “*Harp Okulu gösterilerine katılan öğrencilere yumuşak muamele yapılmasından dolayı ‘Harp Okulu’ öğrencilerini siyaset çukuruna düşürmüş ve nihayet 1963 yılı 21 Mayıs hadiseleri neticesi 1500 küsur öğrencinin istikbalinin yıkılmasına neden olmuştur*” şeklinde notları arasında yer vermiştir. Notları arasında dikkat çeken başka bir nokta ise Adnan Çelikoğlu adının ‘darbecilerin ajanı’ olarak altını kırmızı çizgiyle çizmiş olmasıdır.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Taraf Gazetesi , (2010). Cuntanın Hedefi Kaos Yaratmak, Yarbay Şenol Özbek Röportajı, 3 Ocak 2010, <http://www.taraf.com.tr/haber-cuntanin-hedefi-kaos-yaratmak-46236/>, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

¹⁸⁷ Mumcu,a.g.e.,s.61.

¹⁸⁸ Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar, (2010). İhtilalin İçyüzü, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s.31

¹⁸⁹ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.108.

¹⁹⁰ Uğur,Gürlek,a.g.e.,s.200.

2.1.6.4. Koçaş Örgütü

Diğer örgütlerin oluşma zamanlarında Genelkurmay Başkanlığı Protokol Dairesi'nde görevli bulunan Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş ve Albay Kenan Esengil de örgüt kurma çalışmaları yapmışlardır. Sadi Koçaş ve Kenan Esengil'in aynı zamanda diğer adı geçen örgütlere de mensubiyetleri vardır.¹⁹¹ 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin kritik bir aktörü olan Koçaş, ihtilalde rol oynayacak subayları saptamışlardır.¹⁹² Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'u da takibe aldıkları düşünülen bu örgütün, Genelkurmay Başkanlığı'nı by-pass ederek bir takım çabalar içerisine girmişlerdir. Rüştü Erdelhun Genelkurmay Başkanı olmadan 23 gün önce, Karakuvvetleri Komutanı Orgeneral Necati Tacan kalp krizinden vefat etmiştir. Orgeneral Necati Tacan'ın yerine Orgeneral Rüştü Erdelhun Kara Kuvvetleri Komutanı olmuş, 23 gün sonra Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı'na atanmasıyla, boşalan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Cemal Gürsel atanmıştır. 1959 yılında Almanya, Nüremberg'de konuşlu bulunan Amerikan 7. Ordusu'nun Kış Tatbikatı'na Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'le birlikte Sadi Koçaş da katılma fırsatı bulmuştur.¹⁹³ Yeni Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'le Almanya'da bir araya gelen Sadi Koçaş ilk kez burada Cemal Gürsel'e ihtilalin liderliği teklifini yapmıştır.¹⁹⁴

2.1.7. Dokuz Subay Olayı

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinden sonra oluşan örgütler 1957 yılına kadar sivil bürokrasinin güdümünde hareket eden subay grubunda bu tarihten sonra sivil kanattan bağımsız hareket etme eğilimi baş göstermiştir. Bu bağımsızlık yanlısı eğilimin en önemli örneği 1957 genel seçimlerinden sonra ortaya çıkan "Dokuz Subay Olayı"dır. Birleştirilen ihtilâl örgütlerinin Samet Kuşçu isimli bir subayla

¹⁹¹ Ümit Özdağ, (1997).Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali, Boyut Kitapları, İstanbul, ,s.78.

¹⁹² Mumcu,a.g.e.,s.51.

¹⁹³ Aydemir,a.g.e.,s.354.

¹⁹⁴ Ayşe Hür, (2012). Parola Halaskar İşaret Fedailer Hedef Darbe, Radikal Gazetesi, 23 Eylül 2012, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/parola_halaskar_isaret_fedailer_hedef_darbe-1101326, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

temasa geçmiş olmasına rağmen daha sonradan onu oluşum içerisine dâhil etmemeyi kararlaştırmaları, bu kişinin kendisine karşı bir oyun oynandığı düşüncesine kapılmasına neden olmuştur. Birleşik Örgüt ile diyalog halinde ve tüm hazırlıklardan haberdar, örgüt üyelerinin kendisine karşı temkinli davrandıkları bir subay olan Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu 20 Aralık sabahı Demokrat Parti milletvekili Mithat Perin'i arayarak kendisini tanıtmış ve randevu istemiştir. Perin, Kuşçu ile ancak 21 Aralık akşamı görüşebileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Kuşçu, 21 Aralık sabahı İstanbul eski merkez komutanı ve DP iktidarına yakınlığı ile tanınan Devlet Demiryolları İdare Meclisi Başkanı Emekli Tuğgeneral Kâzım Demirkıran'ın evine gitmiştir. Demirkıran'ı bulamayınca eşine kendisi ile mutlaka görüşmesi gerektiğini söylemiştir. Perin'in kendisine verdiği randevuya gitmeyen Kuşçu, 22 Aralık sabahı Demirkıran ile buluşmuş; subayların kurduğu gizli bir örgütün hükümeti devirmeye çalıştığını ihbar etmiştir.¹⁹⁵

Demirkıran, Kuşçu'nun ihbarı yazılı olarak kendisine verip veremeyeceğini sorunca, Kuşçu, ihbar mektubunu yazıp imzalamıştır. İhbar mektubunu Demirkıran'a bırakan Kuşçu, buradan ayrılıp DP milletvekili Mithat Perin'e gitmiştir. Kuşçu'nun ihbarını dinleyen Perin, o sırada İstanbul'da Park Otel'de kalan Menderes'e bilgi vermiştir. Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Şefik Fenmen, Başbakan'ın meşgul olduğunu, Perin ile ancak ertesi gün görüşebileceğini bildirmiş ve Perin'e İçişleri Bakanı Namık Gedik ile görüşmelerini tavsiye etmiştir. Mithat Perin 23 Aralık sabahı Namık Gedik'e telefonla ihbarı bildirmiştir. Gedik, Samet Kuşçu'nun derhal bulunması gerektiğini söylerken, Menderes Gedik'i arayarak vilayete çağırmıştır. Kâzım Demirkıran ile Menderes ile görüşmüş ve Kuşçu'dan aldığı ihbar mektubunu teslim etmiştir. Daha sonra Vilayet Konağı'nda Samet Kuşçu'nun sorgulaması yapılmıştır. Sorgulamaya İçişleri Bakanı Namık Gedik, Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin, Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Fazıl Bilge ve Kâzım Demirkıran katılmışlardır. Kuşçu, sorgulamada ordu içinde hükümeti devirmek amacı ile kurulmuş gizli bir örgüt bulunduğunu, askeri bir darbe gerçekleştiremezlerse bakanlara suikast düzenleyeceklerini anlatmıştır. Kendisi Birleşik Örgüte

¹⁹⁵ Mumcu,a.g.e.,s.52-53.

seçimlerden önce sızmış, bir şeyler öğrenmek için örgütle beraber hükümet aleyhine çalışmıştır. Samet Kuşçu, ihbarı şimdi yazmasının nedeni olarak örgüt üyelerinden Yüzbaşı Kâzım Özfırat'ın Ankara'ya gitmesini göstermiştir.¹⁹⁶

Hükümet kanadının tutumuna baktığımızda ise durumu Celal Bayar kadar ciddiye almadıkları anlaşılmaktadır. Tahkikat'ın sürdüğü zaman diliminde ordunun ise genel itibarıyla sükûnetini muhafaza ettiği görülmektedir. Sükûneti koruyanlardan biri de İkinci Ordu Komutanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'undur. Erdelhun 17 Ocak 1958'de Başbakan'a telgrafla Demokrat Partiye olan sadakatini ortaya koymaktadır. Erdelhun'un Menderese çektiği ve 3056 sayılı emirle bütün birliklere dağıttırdığı telgrafın metni şöyledir; "Sayın Başvekil Adnan Menderes-Ankara- Radyo yayınlarından öğrendiğimiz, İstanbul'da 9 subayın tevkifi suretiyle ve tamamen hayalde kalan müessif hareketi, bütün İkinci Ordu personeli olarak şiddet ile reddeder ve başta Reiscumhurumuz olmak üzere bütün hükümet büyüklerimize olan sarsılmaz saygı ve bağlılığımızı teyit ile her an emirlerinize hazır olduğumu arz ederim." Bu tavrı belki de Erdelhun'u Genelkurmay Başkanlığı makamına kadar taşıyacak, Erdelhun da son, 27 Mayıs 1960 İhtilaline kadar hükümete olan sadakatini sürdürecektir.

9 Subay Olayı'nın duruşmaları Tuğgeneral Cemal Tural başkanlığında yapılmıştır. Duruşmanın zabıtları derhal Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a ulaştırılmıştır. Bayar olayların hemen ardından kabineyi toplayarak, 'Mesele ciddidir. Bu iş, dokuz subayın işi değil. Bütün memlekette ordu içinde cuntalar kök salmıştır. Bunların üzerine ciddiyetle gidin, teşkilatı meydana çıkarın' demişti. Milli Savunma Bakanı'nı da istifaya zorlamıştır. Fakat Adnan Menderes, Silahlı Kuvvetlerle çatışmak istemediğinden Celal Bayar'ın uyarılarını dikkate almamıştır.¹⁹⁷

Menderes, Silahlı Kuvvetler'in tepkisini çekmemek adına Bayar'ın ikazlarına çok fazla kulak asmaya da, en azından Bayar'ın endişelerini hafifletmek için Milli

¹⁹⁶ Mumcu, a.g.e., s.53-54.

¹⁹⁷ Can Dündar, (2008). 9 Subay Olayı, Milliyet Gazetesi, 19 Temmuz 2008, <http://www.milliyet.com.tr/-/can-dundar/pazar/yazardetayarsiv/20.07.2008/968900/default.htm>, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2014).

Savunma Bakanı Şemi Ergin'in 19 Ocak 1958'de görevinden istifasını kabul etmiş, yerine yakın dostu Ethem Menderes'i atamıştır. Cemal Tural başkanlığındaki askeri mahkeme, 26 Mayıs 1958'de, ihbar edilen sekiz muvazzaf ve bir emekli subayın beraatlerine karar vermiştir. İhbarda bulunan Binbaşı Samet Kuşçu'yu ise 'orduyu isyana teşvik' suçundan iki yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir. İhbar, birbirleri ile tam ilişki içinde olmayan ihtilalci örgütlerin dayanışmalarını motive etmiştir. Örgütlerle ilgisi olmayan subayların da tutuklamalar sırasında gösterdikleri destek ile ihtilâlci örgütler, subay heyetinin iktidara karşı aldığı tavrı net bir şekilde görme olanağı yakalamıştır. Örgütleri açığa çıkaramayan iktidar ise Kuşçu'nun ifadesine dayanarak Tuğgeneral Cavit Çelik ve Tuğgeneral Kani Akman'ı emekliye sevk ederek subaylar arasındaki hoşnutsuzluğu arttırmıştır.

26 Mayıs 1958'de kısmen neticeye kavuşan mahkeme kararları ve süregelen gerginlikten hemen 2 ay sonra Genelkurmay Başkanlığı Yüksek Askeri Şura toplantıları yapılacaktır. 9 Subay Olayı Demokrat Parti'yi oldukça tedirgin ettiği anlaşılan bir durumda, kendisine karşı herhangi eylemde bulunmayacak Ordu'yla çalışmak istediğini Celal Bayar'ın şu ifadelerinde görmek mümkündür. Celal Bayar; "9 Subay Olayı dikkate alınıp çözülsedydi 27 Mayıs İhtilali önlenbilir miydi?" sorusuna karşılık, "Evet önlenbilirdi" yanıtını vermektedir.

9 Subay olayının şekillendirdiği bir ortamda Yüksek Askeri Şura'da Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın gezilerinde yanında ayırmadığı Orgeneral Rüştü Erdelhun, 1 Ağustos 1958'de Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na¹⁹⁸, 20 gün sonra 20 Ağustos 1958 tarihinde de Genelkurmay Başkanlığı'na atanmıştır.¹⁹⁹ Genelkurmay Başkanlığı'na atandıktan sonra uluslararası tecrübesini bu sıfatla da ortaya koyan Erdelhun çeşitli yurtdışı ziyaretlerde Türkiye'yi temsil etmiştir. Rüştü Erdelhun gerek kendi, gerek Cumhurbaşkanı veya Hükümet temsilcileriyle birlikte yurtdışı gezilerinde bulunmuştur. Örneğin dönemin Savunma Bakanı Ethem Menderes'in Almanya ziyaretine Orgeneral Rüştü Erdelhun'la birlikte icabet etmesi 9 Ekim 1958

¹⁹⁸ BCA, 10630 ,20 Ağustos 1958.

¹⁹⁹ BCA, 10673,20 Ağustos 1958.

tarikli Bakanlar Kurulu onayıyla kararlaştırılmıştır.²⁰⁰ Orgeneral Rüştü Erdelhun, “Ben Genelkurmay Başkanlığı’na getirildiğim esnada 9 Subay hadisesinin yargılaması bitmek üzereydi. Tetkik ettim, birçok delilin değişmiş olduğunu gördüm” demektedir.²⁰¹

²⁰⁰ BCA, 10828 ,9 Ekim 1958.

²⁰¹ Gürsoy, a.g.e., s.55.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEMOKRASİDEN DARBEYE (1958-1960)

3.1. ORGENERAL RÜŞTÜ ERDELHUN'UN GENELKURMAY BAŞKANLIĞI DÖNEMİNDE DEMOKRAT PARTİ - ORDU İLİŞKİLERİ

Dünyada ve Türkiye’de ordu-siyaset ilişkileri konusunda yapılan çalışmalarda 27 Mayıs 1960 darbesinin nevi şahsına münhasır bir özellik taşıdığı söylenebilir. Öyle ki darbenin mantığı, ülkeyi yönetenlerin topyekün tasfiye edilmesi anlamı taşımamasına rağmen, gerek sosyal ve gerekse kültürel açıdan ülkenin durumu ve içinde olunan ortam askeri bir müdahaleyle neticelenmiştir.²⁰² 27 Mayıs’ın bir ihtilal olduğu düşüncesi ise askeri müdahaleyi yapanların müdahale sonrası icraatlarının bunu bir askeri darbe olmaktan çıkarmış olduğu düşüncesidir. Askeri darbeyi yapan ordu içerisindeki cunta oluşumlarının, müdahaleden sonra getirdikleri yeni anayasa ilkeleri 27 Mayıs’ı, bir darbe olmaktan çıkararak bir ihtilale dönüştürmüş olduğu iddia edilmektedir.²⁰³

27 Mayıs darbesinin gerçekleşme biçiminde hedefin doğrudan Demokrat Parti olması, neredeyse tüm üst yönetimi hakkında çıkarılan tutuklama kararları, konunun nevi şahsına münhasır olduğunu daha da pekiştirmektedir. Zira hedefin doğrudan Demokrat Parti olmasına rağmen, ihtilal ertesi darbe komitesinin yayınladıkları tebliğlerde hedefin demokrasi, evrensel değerler, sınıflar arası farklılıkları asgari düzeye indirme gayretleri gibi gerekçeler yer almaktadır. Milli Birlik Komitesi’nin 32 Numaralı tebliğinde, “*Millî Birlik Komitesinden: 'Aziz vatandaşlar, Bazı kimselerin Millî İnkılâp hareketini, kendi partilerine mal ederek, vatandaşlar arasında propaganda yapmakta ve diğer parti mensupları üzerinde baskıyı yeltenmekte oldukları muhtelif kaynaklardan öğrenilmiştir. İnkılâbın ilk gününden itibaren üzerinde hassasiyetle durulan bu mevzuu tekrar etmekte fayda*

²⁰² Şevket Süreyya Aydemir, (1999). İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, 7 Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul, s. 98.

²⁰³ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs Raporu, s.6.

*görüyorum. Millî İnkılâp, hiçbir şahsın, hiçbir zümrenin lehine yapılmış bir hareket değildir. Muhterem halkımızın, köylü ve işçilerimizin demokrasiye kavuşması, hak ve hürriyetinin teminatı, iktisadî kalkınması, ana prensibimizdir. Vatandaşların hususi işlerinde ve her türlü çalışma yerlerinde, kardeşlik duyguları ve huzur içinde bulunmaları esastır. İdari makamların bölgelerinde vâki olacak bu gibi hareketlerin üzerine hassasiyetle durmalarını rica ederim”.*²⁰⁴

Askeri müdahalenin öncesi ve sonrasında, Demokrat Parti'nin topyekün tasfiyesinin hedeflendiği anlaşılan bir süreçte, müdahale sonrasında müdahaleye gerekçe olarak, “*demokrasi yolunda ve oligarşiye karşı*” gösterilmesi üzerinde yoğunluklu olarak düşünmeyi gerektirmektedir.²⁰⁵ Şu haliyle 27 Mayıs darbesi konusunda yapılan tüm araştırma ve çalışmalarda genel itibariyle bakış açısı olarak meselelere siyaset perspektifinden yaklaşıldığı görülmektedir. Özellikle ordu-siyaset ilişkileri bağlamında ele alınan konularda ordu perspektifinden yapılan değerlendirmeler neredeyse yok gibidir. Bu duruma neden olan nedenlerin neler olduğu konusunda belki de Türkiye'nin kurucu unsurunun çok uzun yıllar ülkeyi parti-devlet anlayışıyla yönetmesinden kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Öyleki, tek parti rejiminde ülkenin kurucu unsurlarının ağırlıklı olarak askerlerden oluşması, orduya atfedilen kutsallıktan kaynaklanan kapalı bir devlet yapısına karşılık gelmiştir. Böylece Türkiye'nin demokrasi tarihi konusunda yapılacak neredeyse tüm değerlendirmelerin kapalı kutu olan ordu perspektifinden ziyade, siyaset açısından değerlendirmelerin daha açık ve ulaşılabilir bir yönde bakabilmeye olanak sağlamıştır. Bu nedenlerle Türkiye'nin demokrasi serüveninde, tarihi akışı bir kimlik olarak değişmesine sebep olan ve belki de yeni bir Türkiye doğumuna neden olan 27 Mayıs 1960 İhtilali değerlendirilirken, dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un sahip olduğu kimlik son derece önemli ve bir o kadar tarihi bir özellik taşımaktadır. Zira İhtilal'de tutuklanan 500'ü aşkın Demokrat Partililer, Cumhurbaşkanı, üst düzey bürokratlar arasında devlet rejimi hiyerarşisinde orduyu temsil kimliğini taşıyan tek kişi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü

²⁰⁴ Resmi Gazete,(1960). Tamimler,2 Temmuz 1960, s.1641, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10541.pdf>, (Erişim Tarihi:20 Nisan 2014).

²⁰⁵ Aydemir, a.g.e., s.121.

Erdelhun'dur. Fakat yine de 27 Mayıs 1960 İhtilali penceresinden Türkiye'de ordu-siyaset ilişkileri değerlendirilirken, ordu perspektifinden meselenin tam olarak resminin çekilmesinde güçlükler ve muğlaklıklarla karşılaşılması mümkündür. Askeri müdahaleyi yapan ekip tarafından derdest edilerek tutuklanan Rüştü Erdelhun'un darbeden bir gün önce yazdığı günlükler ve notlar olmasa idi, bu muğlaklık var kalmaya devam edebilecekti.²⁰⁶ Bu muğlaklıkta konuyu yeniden siyasi arenaya çeken durum ise Rüştü Erdelhun'un sergilemiş olduğu demokrat tavrıyla askeri müdahaleye karşı duruşu ve Demokrat Parti'ye yakınlığı da neden olmuştur denilebilir. Zira Demokrat Parti lideri Adnan Menderes 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin işaret fişeginin çekildiği son zaman diliminde Eskişehir Miting'ine giderken, Örfi İdare gibi bir takım yetkileri²⁰⁷ Rüştü Erdelhun'a devretmesi, eğer günlükleri olmasaydı, meseleyi yeniden muğlaklığa ve siyaset perspektifine hapsolmesine neden olabilirdi.²⁰⁸

27 Mayıs 1960 İhtilali'ne doğru ülkede Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasındaki gerilim giderek daha da şiddetlenmeye başlamıştır. Demokrat Parti ile Cumhuriyet Halk Partisi arasında atılan köprüler Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde Tarım Kredi Kooperatifleri seçimlerini CHP'nin kazanmasıyla Demokrat Partililer ile çatışma ortamı daha da gerilmiş ve İsmet İnönü'nün Kayseri'ye gitmek istenmesine engel olunması ülkede olayları hareketlendirmiştir ve kamuoyunun Demokrat Parti aleyhine dönmesine neden olmuştur. O dönem Ulus Gazetesi yazarlarından Bülent Ecevit de gazetesinde Demokrat Parti aleyhine sert eleştirilerde bulunmuştur. Demokrat Parti Yükselen muhalif ortamla başa çıkabilmek ve Anamuhalefet Parti'si CHP'yi kısıtlayabilmek için 18 Nisan 1960 tarihinde Meclis çatısı altında bir Tahkikat Komisyonu'nun kurulması için önerge vermiştir. Demokrat Parti ülke genelinde olayları kışkırtanın CHP olduğu gerekçesiyle Meclis İç Tüzüğü'nün 177.Maddesine dayandırılarak 15 kişiden oluşan bir Tahkikat Encümeni kurulmasını teklif etmiştir. 354 kişinin katıldığı oylama neticesinde komisyon kurulmuş ve komisyonun ilk kararı ülke genelinde siyasi mitingler

²⁰⁶ Erdal Şen, (2006). Belgelerin Dilinden Yassıada'nın Karakutusu, Zaman Kitap, İstanbul, s. 69

²⁰⁷ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.106.

²⁰⁸ Mehmet Ali Birand, (1993). Demirkırat Bir Demokrasi'nin Doğuşu, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.289.

durdurulmuştur. İsmet İnönü 27 Nisan 1960 tarihli Meclis oturumunda Demokrat Parti aleyhinde şiddetli bir konuşma yaparak ilk kez Meclis çatısı altında 'ihtilal' sözünü kullanmıştır. İnönü'nün şiddetli konuşmasının ardından ilk gösteri Ankara Kızılay'da olmuş, gösteriler 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesi'ne sıçramıştır. Demokrat Parti gösterilerin şiddetlenmesi karşısında İstanbul ve Ankara'da Örfi İdare ilan etmiştir.²⁰⁹

25 Mayıs 1940 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 3832 sayılı Örfi İdare(Sıkıyönetim) Kanunu ile Ordu'nun ülke yönetiminde olağanüstü yetkilerle donatılması, sadece ordu-siyaset ilişkilerini örselemekle kalmamış aynı zamanda ordunun siyaset üzerinde bir vesayet unsuru olarak kurumsallaşmasına neden olmuştur.²¹⁰ İstanbul ve Ankara'da patlak veren olayların ardından bu şehirlerde Örfi İdare ilan edilmesi 27 Mayıs 1960 ihtilali sonrası Yassıada Yargılamaları'nda ordu-siyaset ilişkilerinin bir turnusol kağıdı niteliği haline gelmiştir. Öyle ki Demokrat Parti'nin Ankara-İstanbul olaylarını yatıştırmak üzere Örfi İdare'ye başvurmak istemesiyle bir yetki çatışmasına düşmesi Yassıada Yargılamaları'nda İhtilal karşıtı veya taraftarı ayırımında delil teşkil etmesine kaynaklık etmiştir. Bunun açık örneği dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'a yöneltilen suçlamalar ve kendisinin Yüksek Adalet Divanı'na sunduğu müdafaasıdır.

Sonuç olarak 1957'de yeniden seçilen Demokrat Parti'nin, 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne giden sürecin son üç yılı içerisinde 22 gün gibi kısa süre Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanarak Genelkurmay Başkanı yapılan Rüştü Erdelhun dönemine denk gelen 1958-1960 arası dönem, Rüştü Erdelhun'u odağa alınarak ordu perspektifinden ilişkileri değerlendirmek yerinde olacaktır.

²⁰⁹ Sedef Bulut, a.g.e., s.138-139.

²¹⁰ Resmi Gazete, (1940). Örfi İdare Kanunu, 25 Mayıs 1940.

3.1.1. Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı'na Atanması ve Siyasete Bakışı

1946 Seçimlerinden sonra çok partili hayata geçişin somutlaşmasıyla Batı'ya yönelişini daha da kurumsallaştırmaya başlayan Türkiye'de 1957'ye gelindiğinde Demokrat Parti eliyle demokrasi ve özgürlükler adına önemli mesafeler katedilmiştir. Ayrıca bu süreç içerisinde NATO ve Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumlarla daha yakın çalışma imkanı bulan Türkiye'nin ordu kademesinde de reform ve modernizasyon düşüncesinin sürekli taze tutulduğu bir dönem yaşanmıştır. Bu sürecin somut yansımalarından olan yurtdışı tecrübesi olan, NATO ve Birleşmiş Milletlerle ortak çalışmalarda bulunan Orgeneral Rüştü Erdelhun'dan önceki Genelkurmay Başkanları'nın yeni oluşan dünya dengelerine dönük bir kariyerlerinin olmadığı söylenebilir. Rüştü Erdelhun'a kadar tüm Genelkurmay Başkanları I.Dünya veya Kurtuluş Savaşı'na katılmış fakat yeni dengelerin oluşturduğu, uluslararası anlaşmalarla kurumsallaşan askeri sistemler içerisinde yer almamıştır.²¹¹

Orgeneral Rüştü Erdelhun'un bu özelliğinden olsa gerek, Demokrat Parti iktidarının son dönemine denk gelen, 1957 seçimleri sonrasındaki Yüksek Askeri Şura kararıyla ilk Genelkurmay Başkanı atamasında, Celal Bayar'ın aklındaki kişinin Orgeneral Rüştü Erdelhun'du iddiası ön plana çıkmaktadır. Rüştü Erdelhun isminin ön plana çıkmasındaki nedenlerden biri de iç siyasete dönük bir düşünce olduğu da diğer önemli bir noktadır. Zira Genelkurmay Başkanı'nın siyasete müdahale etmeyecek ve ordunun modernizasyonunu hızlandıracak biri olması düşüncesi ağırlıktaydı. Orgeneral Rüştü Erdelhun, 1 Ağustos 1958'de 2. Ordu Komutanlığı'ndan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atandı. Bu atamadan 22 gün sonra, Celal Bayar'ın da motivasyonu ile 23 Ağustos 1958 tarihinde, 9. Genelkurmay Başkanlığı'nı vekâleten yürüten, Londra'da Bağdat Paktı görüşmelerinden dönen Feyzi Mengüç yerine Genelkurmay Başkanlığı'na atandı.²¹² Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı'na atanmasıyla Demokrat Parti'nin üçüncü dönemi olan 1957-1960 yılları arasında uzun aradan sonra ilk kez bu makamı tam anlamıyla

²¹¹ Türk Silahlı Kuvvetleri, Genelkurmay Başkanları, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/genelkurmay_baskanlari.htm, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2014).

²¹² Cumhuriyet Gazetesi, (1958). Başbakan Menderes Dün Özel Bir Uçakla Paris'e Gitti, 27 Temmuz 1958, s.1.

doldurabilecek bir Kurmay Başkan bulunmuş oldu. Zira 8. Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Tunaboğlu'nun 1 yıl süren Genelkurmay Başkanlığı'nın ardından kendi isteğiyle emekliye ayrılarak 1957 Seçimlerinde Demokrat Parti'den Yozgat Milletvekili olması, 9. Genelkurmay Başkanı Feyzi Mengüç'ün atanmasına ve bu boşluğun Feyzi Mengüç'ün de vekaleten Başkanlığı yürütmesine neden olmuştur.²¹³

1957-1960 arası Demokrat Parti için hem yorgunluk hem de yıpranma yılları olmuştur. Muhalefette olan CHP ile devam eden ve kontrolden çıkan gerginlik nihayet *'ihtilal'* sözünün sarfedilmesine ve bir polemik malzemesi olmasına kadar gitmiştir. İktidar partisi ile muhalefette olan CHP'nin kendi aralarındaki ilişkiyi yumuşatma eğiliminde olmaması, İsmet İnönü'nün tansiyonu düşürmek yerine 7 Aralık 1958'de Antep'te yaptığı konuşmasında, *"Şiddet yoluna gidenler, ya gereken yola geleceklerdir. Yahut da İnönü'nün canını alacaklardır!"* ifadeleri, köprülerin tamamen atıldığına işaretlerindedir.²¹⁴

16 Ocak 1958'de başlayan 9 Subay olayının ardından içten içe belirginleşen hareketliliğin "ihtilal" ifadesiyle artık polemiklere yansımaya başlaması, Demokrat Parti'yi tedirgin etmiştir. Fakat "ihtilal" ifadesinin tam anlamıyla ortaya atılması 14 Temmuz 1958'de Bağdat'da yaşanan askeri darbe sonrası tam olarak dillendirilmeye başlamıştır.²¹⁵ Irak'ta yaşanan ihtilal ile Orgeneral Rüştü Erdelhun'un Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na atanması arasında 17 gün gibi kısa bir süre vardır. Irak'ta yaşanan ihtilalin ardından Demokrat Parti'de oluşan tedirginliğin daha somut hale gelmesi Demokrat Parti'nin nasıl bir Genelkurmay Başkanı ile çalışmak istediğinin de önemli göstergelerindedir. Orgeneral Rüştü Erdelhun'un daha sonra ortaya çıkan günlük ve notlarında siyasete hayatı pahasına karışmamayı düşüncesinde olması, Demokrat Parti'nin Erdelhun'un Genelkurmay Başkanı olmasını motive edici bir unsur olduğu söylenebilir.²¹⁶

²¹³ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.28-29.

²¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, (1969). Menderes'in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul,s.293-296

²¹⁵ Aydemir, a.g.e.,s.298.

²¹⁶ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.91.

Böyle bir ortamda Erdelhun'un siyasete bakışı bu açıdan anlamlıdır. Yassıada yargılamalarında bile Erdelhun'un ordunun siyasete müdahale etmemesi ilkesine sadakatini görmek mümkündür.²¹⁷ Erdelhun, *“Ordunun görevleri hükümetin siyasetini ve mahiyetini temin ve ülkenin huzurunu temindir. Parti mücadelesine ordu karışmamalı. Parti mücadelesinde ordu birtaraf olmalı. Silahlı Kuvvetler'in siyasete karıştırılmaması gerektiği bilinmeli ve bu konuda erbaşların kandırılmaması temin edilmeli. Hükümet-i reddiye yapan askerlerin not edilmesi ve hareketlerine mani olunması gerekir. Demokratik memleketlerde gaye ve rejim ne ile değişir?”*²¹⁸

Demokrat Parti'nin “ihtilal” tedirginliğinin bir yansıması neticesinde, Irak'ta yaşanan ihtilalden yaklaşık 1 ay sonra, Rüştü Erdelhun'un 23 Ağustos 1958'de Genelkurmay Başkanı olmasını motive ettiğini gösteren başka bir durum ise, Adnan Menderes'in atamadan 2 hafta sonra, 6 Eylül 1958'de Balıkesir Mitinginde ilk kez “ihtilal” sözcüğünü kullanması olduğu söylenebilir. Menderes Balıkesir Mitingi'nde; *“Bu memlekette yaratılmak istenilen ihtilal havasını, bunu besleyen meşum zihniyetle beraber bertaraf etmenin imkanlarını, evvela biz, memleketimizi tenvir etmek yoluyla temin edeceğiz. Onların niyeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi denilen aziz Kabe'yi itibardan düşürmek ve memleteke, işte Meclis de kalmamıştır diyerek ellerini, kollarını sallaya sallaya, seçimlerin semtine dahi uğramadan iktidara gelivermekdir.”*²¹⁹

3.1.2. Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı

23 Ağustos 1958'de Genelkurmay Başkanlığı'na atanan Orgeneral Rüştü Erdelhun, kendinden önceki Genelkurmay Başkanları'nın aksine daha dışa dönük bir profil çizmektedir. Tıpkı Cumhurbaşkanı Celal Bayar gibi Rüştü Erdelhun da özellikle Türkiye'de görev yapan diplomatlar ve yabancı askeri temsilcilerle özel ilişkiler geliştirmeye özen göstermiştir. Özellikle futbola ilgisi olan diplomatlara maç

²¹⁷ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.251.

²¹⁸ Şen, a.g.e., s.70.

²¹⁹ Aydemir, a.g.e., s.301.

bileti göndermek, yurt dışında görev yapan Türk diplomatlarla yakından ilgilenmek gibi bir karakter sergilemektedir.²²⁰

Erdelhun'un Demokrat Parti iktidarını tedirginliğe sevk edecek ordu içerisindeki yapılanmalardan haberdar olup olmadığı tartışma konusudur. Fakat Adnan Menderes'in 6 Eylül 1958 Balıkesir Mitingi'nde ilk kez "*ihtilal*" ifadesini kullanması, dar kapsamda da olsa, Demokrat Parti iktidarının bazı duyularının olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte Demokrat Parti'nin böyle bir durumun varlığından haberdar olmasından daha çok, bunun nasıl mümkün olabileceği konusunda bir fikrinin olmadığı anlaşılmaktadır. Zannımızca Demokrat Parti ordudan gelebilecek tepkileri, Orgeneral Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı ile aşabileceğini hesap etmiş olmalıdır. Zira Rüştü Erdelhun da 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi cuntacılarının, "Darbenin başına geç" teklifini askeri müdahalenin hemen ertesinde kabul etmemiştir. Erdelhun tutuklanmasının ardından şöyle demektedir: "*27 Mayıs günü öğleye kadar bazı subaylar gelerek bu hareketin benim tarafımdan yapılmasının beklendiğini fakat benim körü körüne hükümete bağlılığımın bu neticeyi verdiğini, kendime yazık ettiğimi, iki saat içinde herşeyin olup bittiğini. Pek sevdiğim ve takdir ettiğim sınıf arkadaşım emekli bir korgeneral de 15-20 kadar subayla birlikte benim radyoya giderek beyanat vermeme, ihtilalcilere iltihakımı ve bu işin başına geçmemi teklif etti. Çünkü 15-20 saat evvel yani dün Genelkurmay'da ihtilal aleyhine konuştuğumu ve böyle bir hareketin asla tasvip etmediğimi söyledim. Hayatım pahasına da olsa böyle bir dönekliğin kabil olmayacağını söyledim.*"²²¹

Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un bu ifadeleri ordu içerisindeki bu tip oluşumların en azından neler yapabileceği konusunda önceden bir istihbaratının olmadığı ve olaylar olup bittikten sonra hükümete yönelik bir hareket teklifinin son anda yapılmasından anlaşılabilir. Kaldı ki bir önceki bölümde değinildiği üzere, ordu içerisindeki yapılanmaların Ordu'nun en üst düzey kademesiyle irtibatlarının sonradan ortaya çıktığı söylenmişti. Ayrıca 16 Ocak 1958'de bir Albay'ın ihbarıyla

²²⁰ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.56.

²²¹ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.92.

başlayan 9 Subay olayında Demokrat Parti Hükümeti Celal Bayar'ın ısrarlı, bu işin peşini bırakmamaları tavsiyelerine de kulak tıkamıştır.²²²

Sonuç olarak Orgeneral Rüştü Erdelhun ordu içerisindeki yapılanmalardan, bu yapılanmaların motivasyonlarından, ordunun geleneksel çizgisinden uzak bir profil çizmiş ve daha dışa dönük bir Genelkurmay Başkanlığı yürüterek, Demokrat Parti hükümetiyle ılımlı ilişkiler geliştirmiştir. Adnan Menderes'in Eskişehir gezisi öncesi bazı yetkilerini Erdelhun'a devredebilecek kadar hükümetin güvenini kazanması, 27 Mayıs 1960 İhtilalinde bir Genelkurmay Başkanı olarak değil de belki de kendisine bir Demokrat Parti mensubu gibi davranılmasına neden olmuştur.

3.1.3. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde Rüştü Erdelhun

27 Mayıs 1960 İhtilali'nin yaklaşık bir ay öncesinde Demokrat Parti ülke genelinde CHP'nin gerginliği tırmandırdığı gerekçesini öne sürerek Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde kurdurduğu Tahkikat Komisyonu'na karşılık İsmet İnönü'nün 1958'de Antep'de dile getirdiği "ihtilal" lafını, Meclis çatısı altına da taşınmış oldu. 18 Nisan 1960'da kurulan Tahkikat Komisyonu'na karşılık İnönü mecliste yaptığı konuşmada; "*Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır*" sözleri, İstanbul ve Ankara'da öğrencileri hareketlendirdi.²²³ 28 Nisan 1960'da İstanbul Üniversitesinde olaylar çıktı. 28 Nisan 1960'da polis silahından çıkan kurşunun tanka çarpmasından sonra kendisine isabet etmesi sonucu Turan Emeksiz hayatını kaybetti.²²⁴

İhtilalin bir ay öncesinde yükselen tansiyonda Hükümet kanadında ise hareketli günler yaşanmaktadır. Adnan Menderes Tahkikat Komisyonu'nun Anayasa'ya aykırı olup olmadığı konusunda uğraş vermektedir. 28 Nisan 1960 Olaylarının hemen ertesi gün, Celal Bayar'ın ev sahipliğinde Çankaya Köşkü'nde

²²² Uğur, Gürlek, a.g.e., s.78.

²²³ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.77.

²²⁴ Mehmet Ali Eren, (1997). İlk Öğrenci Olaylarının Hamisi CHP idi, Aksiyon Dergisi, 27 Nisan 1997, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1492-34-ilk-ogrenci-olaylarinin-hamisi-chp-idi.html>, (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2014).

Adnan Menderes, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Tahkikat Komisyonu Başkanı Ahmet Hamdi Sancar ve Ali Fuat Başgil'in aralarında bulunduğu bir yemekte bir araya gelinir. Yemekte Adnan Menderes, Ali Fuat Başgil'e Tahkikat Komisyonu'nun Anayasa'ya aykırı olup olmadığını sorar. Ali Fuat Başgil'in verdiği yanıt manidardır. Başgil; *"Komisyon Anayasaya aykırı değil, fakat kaldırmalısınız. Bu da yetmez hükümetten çekilmelisiniz"* der.²²⁵

28 Nisan 1960 Olaylarının ertesinde ordu kanadında ise Alparslan Türkeş'in daktilosundan çıkan, Cemal Gürsel'in Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı mektup yankılanmaktadır. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, dönemin Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı mektupta Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın istifası, ordunun meseleleri süratle halledilmeli, suni parti mitingleri kaldırılmalı, kabineden memleketçe kötü kabul edilen bakanlar uzaklaştırılmalı gibi talep ve tavsiyelere yer vermiştir. Daha sonra ortaya çıkan ve hem o dönemde, hem de arşivlerin ortaya çıkmasından sonra oldukça yankı uyandıran bu mektuba hükümet kanadından da tepkiler gelmiştir.²²⁶

Hükümet kanadından tepkileri Demokrat Parti Manisa Milletvekili ve Devlet Bakanı Samet Ağaoğlu; *"Menderes'in evindeyiz. Benden başka Kalafat ve İleri'yi hatırlıyorum. Bir de Namık Gedik. Menderes ona, vazifeden ayrılırken orduya bir mesaj göndermiş bulunan Kara Kuvvetleri Kumandanı Cemal Gürsel'e Milli Savunma Bakanı'nun yollayacağı mektup suretini yazdırıyor. Gedik bunu, Bakanlık'ta bekleyen Ethem Menderes'e telefonla bildirecek. Mektup samimi birkaç sözden sonra General'in mesajındaki bir cümleye dokunuyor ve 'vazifeden ayrılırken orduya siyasi ihtiraslara alet olmamayı tavsiye ettiği' için hararetle teşekkür ederek bitiriyordu. Bu 'siyasi ihtiraslara' sözü dikkatimi çekti. 'Kimi kastediyor Adnan Bey, bana bizi ima ediyor gibi geldi' dedim. Menderes itiraz etti....27 Mayıs Hareketi'nin en esrarlı noktası bu mektuptur."*²²⁷

²²⁵ Samet Ağaoğlu, (2011). Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 121.

²²⁶ Şen, a.g.e.,35-37.

²²⁷ Ağaoğlu, a.g.e.,s.122-123.

Cemal Gürsel'in 3 Mayıs 1960'da yazdığı bu mektuptan 18 gün sonra 21 Mayıs 1960'da ise Ankara'da Harp Akademisi öğrencileri hükümet karşıtı sessiz bir yürüyüş gerçekleştirecektir.²²⁸ Adnan Menderes tırmanan olaylar neticesinde Ali Fuat Başgil'in Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması tavsiyesini dinlemiş olsa gerek 25 Mayıs 1960'da Anadolu Ajansı'na verdiği demeçle Komisyon'un kapandığını açıklamıştır.²²⁹ Aynı gün, tıpkı Kore Savaşı'na asker gönderme kararı alındığında Meclis'in tatil edilmesi gibi, Tahkikat Komisyonu'nun kapanması açıklamasından sonra Meclis 20 Haziran 1960 tarihine kadar tatil edilmiştir.²³⁰

10. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un Genelkurmay Başkanlığı'na ulaşan kariyerinde, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrası NATO üyeliğinde ve Kore Savaşı'nda aldığı tutumun önemli etkisi olduğuna önceki bölümlerde değinmiştik. Kore Savaşı'ndan sonra Türkiye daha dışa açık ve aktif bir dış politika anlayışıyla hareket etmesi, 1957 sonrası Demokrat Parti'nin daha çok kurumsallaştırdığı bir sürece kadar ilerlemiştir. Özellikle Celal Bayar'ın Ankara'da yerleşik yabancı diplomat ve askeri temsilcilerle yakından ilgilenme tavsiyeleri Genelkurmay Başkanı olan Rüştü Erdelhun'da somutlaşmıştır. Böylece Rüştü Erdelhun ordu içerisindeki yapılanmalardan da daha uzak kalabilmiştir denilebilir.

28 Nisan 1960 Olayları olduğunda, Rüştü Erdelhun eşi Vasfiye Hanım'ın sağlık problemleriyle ilgilenmektedir. Erdelhun eşinin bu durumuyla ilgilenirken geliştirmiş olduğu özel ilişkilerini de kullanmıştır. 28 Nisan 1960'da eşi Vasfiye Hanım tedavi için gideceği Almanya'da otel işleriyle Amerikalı General M.J.Morin ilgilenmiştir. Erdelhun'un yine özel geliştirdiği ilişkilere başka bir örnek ise olayların hararetlenmesinden bir ay öncesinde 22 Mart 1960 tarihinde Amerikalı General Rolan H. Del Mar, Türk ordusunu öven ve Türkiye'nin NATO'nun doğudaki kalesi olduğunu belirten bir mektubu Rüştü Erdelhun'a gönderiyor. 5 Nisan 1960 tarihli başka bir mektupta ise Nato komutanlarından Paul Harkins Türk ordusunun yeniden

²²⁸ Uğur, Gürlek, a.g.e.s,77.

²²⁹ Selin Esen, 18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu, Mülkiye Dergisi, Cilt 34, Sayı 267, s.168

²³⁰ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu, s. 37 ve s. 178, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, (Erişim Tarihi:18 Mayıs 2014).

organize olma konusunda önceden belirlenen program çerçevesinde ilerlemesinden duyduğu memnuniyeti dile getirmektedir.²³¹

3.1.4. Rüştü Erdelhun'un Müdahale'den Önceki Son Günleri

27 Mayıs 1960'da hükümete karşı yapılan hareketin ne amaçla yapıldığı konusunda net bir değerlendirme olmasa da, ordu perspektifinden İhtilali'n doğrudan hükümeti hedef aldığını, hareket sonrası Yassıada'ya giden süreçte yine ordu kanadındaki gelişmelerden görebilmek mümkündür. Komuta kademesini aşarak genç subaylar tarafından gerçekleştirilen harekette, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komutanı olan Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un ordu-siyaset ilişkileri açısından temsil özelliği 27 Mayıs'ın ne için yapıldığından daha çok, nasıl yapıldığı konusunda araştırmacılara bir pencere sunabilmektedir.

Hareketin, Yassıada Mahkemeleri'ne uzanan sürecinde sadece Demokrat Partili ya da Demokrat Parti'ye yakın isimler tutuklanmamış, aynı zamanda 27 Mayıs hareketine karşı olanlar da tutuklananlar arasında yer almıştır. Bu noktada da Rüştü Erdelhun yine önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira tutuklananlar arasında Emekli Genelkurmay Başkanı Nuri Yamut'a ek olarak, orduda muvazzaf üst rütbeli subaylar da vardır. İstiklal Savaşı Gazisi Ali Fuat Paşa, Kore kahramanı Salih Coşkun, Kore Gazisi Tahsin Yazıcı²³², Süvari Yarbayı Avni Karaca, Milli Mücadele'ye katılan subaylar Gazi Yiğitbaşı ve Yümni Üresin. Emekli, Oramiral Sadık Altıncan, E. Org. Nurettin Aknoz, E. Org. İshak Avni Akdağ, E. Org. Nazmi Ataç, Hava Kuvvetleri Komutanı Tekin Arıburun, Yassıada'da aynı hücreleri paylaşmıştır.²³³

Demokrat Parti ile herhangi bir bağı olduğu ispat edilemeyecek olan bu isimlerin de tutuklananlar arasında yer alması, aralarında muvazzaf askerlerin de

²³¹ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.52.

²³² Uğur, Gürlek, a.g.e., s.32.

²³³ İdris Gürsoy, (2012). 27 Mayısçılar, Genelkurmay Başkanını Dövmüştü, Aksiyon Dergisi, 16 Ocak 2012, Sayı 893, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-31592-195-27-mayisclar-genelkurmay-baskanini-dovmustu.html>, (Erişim Tarihi:19 Mayıs 2014).

bulunduğu bu isimlerin darbe taraftarı veya hareketi yapan cuntacıların yanında yer almamalarıyla açıklanabilecek bir durum olarak düşünülebilir. Böylece hareketi gerçekleştirenler doğrudan hükümeti hedefledikleri, kendi safında yer almayanları da karşı taraf olarak konumlandıkları anlaşılmaktadır. Bu noktada Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun önceki bölümlerde değinildiği üzere hem Demokrat Parti yanlısı olarak hem de siyasete askeri müdahaleye karşı olarak hedefteki isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Erdelhun'un bu özelliğinden olsa gerek Adnan Menderes, Erdelhun'u sadece sahip olduğu muvazzaf konumu itibariyle değil ordu-siyaset ilişkileri açısından kilit özelliğinden dolayı 27 Mayıs hareketinin gerçekleşmesinden önce gerçekleştirdiği Eskişehir Mitingi'ne gitmeden önce Rüştü Erdelhun'a yetkilerini devretme ihtiyacı hissetmiştir.

3.1.4.1. 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin Hemen Öncesi Son Durum

Demokrat Parti'nin son dönemlerinde iyiden iyiye tırmanan gerginliğin 28 Nisan 1960'da başlayan İstanbul-Ankara'daki öğrenci olaylarından sonra 21 Mayıs 1960'da Ankara'da Harp Okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşü 27 Mayıs hareketi için önemli bir zemin oluşturmuştur. Hükümet kanadının da bu gösterilerin artık kendisine yönelik olduğu düşüncesinden olsa gerek Adnan Menderes'te gösterilerle yakından ilgilenmiş ve hatta göstericiler arasına bile katılmıştır.²³⁴ Adnan Menderes olayların olduğu Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki durumu yakından takip etmek için Fakülte Dekanı Fehmi Yavuz'u telefonla arayarak değerlendirmelerine başvurmuştur.²³⁵

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un da Ankara'daki olayları dikkate aldığı ve özellikle 21 Mayıs 1960'da Harp Okulu öğrencilerinin yürüyüşlerini önemseydiği tuttuğu günlüklerde görülmektedir. Özellikle Osmanlıca tuttuğu bu günlüklerde Genelkurmay Başkanlığı için Harbiye Nazırlığı ifadelerini kullanması dikkat çekicidir.²³⁶ Orgeneral Rüştü Erdelhun'un Osmanlıca tuttuğu ve

²³⁴ Aydemir, a.g.e.,s.405.

²³⁵ Serdar Şahinkaya, (2010). Mülkiye Dergisi, Cilt 34, Sayı 267, , s.109-111.

²³⁶ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.39.

hareketi anlattığı bu günlükler Yassıada Mahkemesi tarafından da soruşturmalara ışık tutacak bir özellikte olduğu kanaatine varmıştır.²³⁷ Erdelhun'un notlarında dikkat çeken başka bir nokta ise, Demokrat Parti'ye karşı yapılan askeri darbenin dört nedeni vardır; Anamuhalefet Partisi CHP'nin kışkırtıcı tahrikleri, orduda istenilen rütbe ve makama erişemeyen askerlerin tahrikleri, Ordu'ya sıkıyönetim ilan edilmek suretiyle siyasi görev verilmesi, askerinin finansman bakımından kışkırtılması olarak tespit etmektedir.²³⁸

Rüştü Erdelhun, hareketin başladığı 27 Mayıs sabahı gece 3.30'da yaşadıklarını kendi kaleminden şöyle anlatıyor. *“Saat 3.30. Çankaya'dan Cumhurbaşkanı Yaveri Yarbay Mustafa Tayyar'ın telefonu ile uyandım. Köşk'ün arkasından sesleri gelen tankların emniyet birliklerine ait olup olmadığı soruluyordu. Eşim rahatsızlığı nedeniyle Almanya'da hastanede olduğundan evde yalnızdım. Saat 3:45'te Emir Subayı Binbaşı Abidin Serpi, Harp Akademileri Okulu'nun 21 Mayıs 1960 gününde olduğu gibi nümayişe başladığını, Genelkurmay dahil bütün binalara Harp Okulu'ndan nöbetçiler konulduğunu ve bize ait otomobillerin çıkmasına müsaade edilmediğini Örfi İdare, Garnizon, Merkez ve Tümen komutanlıklarının telefonlarından cevap alınamadığını bildirdim. Çankaya'ya Yaver Yarbay Tayyar'a telefon ederek Sayın Cumhurbaşkanı'na 'Harp Okulu'nun nümayişe başladığını görünüşe göre; Örfi İdare, Emniyet ve Merkez Komutanlığı birliklerinin pasif kaldıkları, Köşk arkasındaki tankların Harp Okulu nümayişçilerinin gösterisi olabileceğini, arabam olmadığından evden çıkamadığımı; Muhafız Komutanı Albay Osman Köksal'a savunma için emir verilmesini bildirdim”*

Erdelhun'un duruşmalara da ışık tutan günlüklerinde yer alan ifadelerde, özellikle Harp Okulu, Örfi İdare, Garnizon, Merkez, Tümen, Emniyet ve de Çankaya sözcüklerinin yer alması, hareketin nasıl gerçekleştiği ve hangi aşamalarda hangi araçların kullanıldığını göstermesi açısından da önemli bir işlev görmektedir. Adnan Menderes 21 Mayıs 1960'da Harp Okulu gösterileri yapıldıktan 4 gün sonra 25 Mayıs 1960'da Eskişehir Mitingi'ni gerçekleştirmiştir. Örfi İdare yetkilerinin son

²³⁷ Şen, a.g.e.,s. 69.

²³⁸ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.197.

anda Rüştü Erdelhun'a devredilmesi en azından olası bir askeri harekâta nasıl bir refleks verileceği düşüncesinin var olduğunu izlenimi vermektedir.

Özellikle 9 Subay Olayı'ndan sonra Celal Bayar'ın uyarılarına kulak asmayan Demokrat Parti yönetimi artık en azından gelen duyumlara kulak kabartmaya başladığını söylemek mümkündür. Ankara Kulisleri'nde özellikle askerler arasında böyle bir hazırlığın var olduğu yaygındı. Kıdemli Başçavuş Ahmet isimli bir asker, bir ihtilalin olacağını; "Sağır Sultan bile duymuştu" şeklinde değerlendirmektedir.²³⁹ İsmet İnönü ise 27 Mayıs'ın hemen öncesinde; "*Asker İhtilal'e hazırlanıyor. Bunu görmemek imkansız. Fakat hareketi Mehmetçiği kullanmadan yapmak lazım. Bakalım onu nasıl tertipleyecekler*" değerlendirmelerinde bulunmuştur.²⁴⁰

Rüştü Erdelhun'un Çankaya ile yaptığı telefon trafiğinden de anlaşılacağı üzere, Celal Bayar'ın meskûn bulunduğu Çankaya Köşkü hem kilit bir konumda, hem de hedefte olduğu anlaşılmaktadır. Celal Bayar'ın uzun süredir dikkat çektiği konu olan ihtilal meselesinde Rüştü Erdelhun'un bizzat hükümet veya Adnan Menderes'le irtibat halinde değil de, doğrudan Çankaya Köşkü ile diyaloga geçmesi anlamlıdır. Rüştü Erdelhun'un Adnan Menderes'le irtibatı olup olmadığı konusu muğlaklığını korusa da, Adnan Menderes 26 Mayıs 1960 akşamı Eskişehir programında sürekli Ankara'dan gelen telefonlarla ilgilenmesine rağmen, Rüştü Erdelhun'un yaptığı telefon görüşmeleri içerisinde, en azından günlüklerinde değinmemiş olması, bu duruma biraz da olsa netlik kazandırmaktadır.²⁴¹

²³⁹ Aydemir, a.g.e.,s.439.

²⁴⁰ Aydemir, a.g.e.,s.464.

²⁴¹ Orhan Oğuz, (2010). Menderes'in 25 ve 26 Mayıs 1960 Tarihlerinde Neler Yaptığını Anlattı, Zaman Gazetesi, 30 Mayıs 2010, http://www.zaman.com.tr/gundem_prof-dr-orhan-oguz-menderesin-25-ve-26-mayis-1960-tarihlerinde-neler-yaptigini-anlattı_989789.html, (Erişim Tarihi: 19 Mayıs 2014).

3.1.4.2. İhtilal'in Komutu

27 Mayıs 1960 İhtilali ile ilgili yapılan araştırmalarda öne çıkan sorulardan sadece bir kısmının cevaplanabildiğini söylemek mümkündür. Ne? Ne zaman? Nerede? Nasıl? Neden? ve Kim? sorularının tamamı bütünüyle cevaplanması ve içeriğinin doldurulmasında güçlüklerle karşılaşılmaları söz konusudur. Örneğin 27 Mayıs 1960 İhtilali'ni kim yaptığı sorusuna farklı cevaplar bulmak mümkündür. Şevket Süreyya Aydemir bu soruya, 27 Mayıs'ı “*elbette ki ihtilalci kadro düzenledi. Ama ordu yaptı*” yanıtını vermektedir.²⁴²

Genelkurmay Başkanı Rüşü Erdelhun günlüklerinde darbe gecesini anlatırken özellikle Cumhurbaşkanlığı Muhafız Komutanı Osman Köksal'a dikkat çekmesi önemli bir noktadır. Zira Osman Köksal ihtilali yapan subayların bir şekilde Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar'ın etrafını çevrelediklerinin önemli bir göstergesidir. Albay Osman Köksal bizzat ihtilal komutunu veren Cemal Gürsel tarafından telefonla arayarak, Kara Kuvvetleri Kuvvetleri Kadro ve Teşkilat Şubesi'nde görevliyken, Kurmay Şubesi'ne atanan isimdir.²⁴³ Osman Köksal daha sonra bizzat Savunma Bakanı Ethem Menderes'in emir subayı Adnan Çelikoğlu tarafından Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'na seçildiği tebliğ edilmiştir. Adnan Çelikoğlu'nun Muhafız Alay Komutanlığı'na seçilmesini cunta üyelerinden Sezai Okan'ın telkinleriyle olduğu belirtilmektedir.²⁴⁴ Osman Köksal daha sonra cunta yapılanmalarıyla irtibatını sürdürmüştür. Önceki bölümlerde belirtilen cunta liderlerinden Sadi Koçaş, Avukat Oğuz takma kod adıyla, Osman Köksal'la irtibatını sürdürmüştür. Osman Köksal Muhafız Komutanlığı'na atandıktan sonra ilk işlerinden biri Cumhurbaşkanlığı'nı koruma planlarının değiştirilmesi olur.^{245 246}

²⁴² Aydemir, a.g.e.,s.468.

²⁴³ Uğur Mumcu, (1987). İnkılâp Mektupları, Tekin Yayınevi, İstanbul, s.57

²⁴⁴ Adnan Çelikoğlu, (2010). Bir Darbeci Subay'ın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s.4.

²⁴⁵ Mumcu, İnkılâp Mektupları, a.g.e., s.74.

²⁴⁶ Mumcu, İnkılâp Mektupları, a.g.e., s.116.

Harp Okulu'nu ihtilalin operasyon karargâhı olarak seçen cunta yapılanmalarının ilk komutu kimin vereceği önemli bir sorundur.²⁴⁷ 13 Mayıs 1960'da komite harekâtı kumanda edecek ismi Cemal Madanoğlu olarak belirler. Harp Okulu komutanı ise Sıtkı Ulay'dır. Menderes Sıtkı Ulay için; yakınımızdır ifadesini kullanır. Harp Okulu'nda yer alanlar ise; Alparslan Türkeş, Sezai Okan, Mustafa Kaplan, Hikmet Akıncı, Mücteba Özden gibi isimlerdir.²⁴⁸ Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde ise Osman Köksal Harp Okulu'ndan gelecek talimatı beklemektedir.²⁴⁹

Harekat kararı gece 11:00'de alınır. Cemal Madaoğlu Harp Okulu'ndakilere yemin mahiyetinde bir konuşma yapar. Konuşması; “ *Arkadaşlar! Telaşeyi bırakın da yerlerinizi alın, bu müdahaleyi mecburi olarak alıyoruz. Kararımızın doğruluğuna inanıyoruz. Şu anda vazgeçsek bile, artık çok geçtir. Çayın üzerinde at değiştirilmez. Bu işi ne sefirlik, ne vekillik için yapıyoruz. Kalanlar, ölenlerin bıraktıklarına sonuna kadar sahip çıkacaktır. Bunlar için yemin ediyoruz*”²⁵⁰

Cumhurbaşkanı Başyaveri Mustafa Tayyar ise Çankaya'daki durumu anılarında kendi kalemiyle şöyle anlatmaktadır: “*Karargâhı oluşturacak subaylarımla beraber yaverler odasına daldık. Bayar'ı yaverlere sordum 'henüz inmedi' dediler. 'Gelsinler'dedim. Sanırım 2-3 dakika sonra Bayar yaverler odasına geldi. Nöbetçi yaver masasına sağ yanı ile dayandı. Söze ben başladım : 'İhtilâl karargâhından bir ültimat aldım. Türk Silâhlı Kuvvetleri idareyi ele aldığını, 45 dakika içinde sizin istifanızı, benim de teslim olmamı istiyorlar. Eğer bu işler 45 dakika içinde olmazsa, köşkü ateşe tutacaklarını bildiriyorlar. Ankara düşmüş, yapılacak birşey yok.' Bayar beni dinledi. Yanıt vermedi. İstifayı kabul etmeyeceğini anladım. Bitkin ve düşünceli durumdaydı. Ültimatın yarattığı hava, köşke 'hemen muharebe etme' sanısını da kaçırtmıştı. Başyaver Tayyar, sürekli olarak, Ankara ile telefon konuşması yapıyor ve yüksek sesle Bayar'a aktarıyordu : 'Falan., filân bakanları tevkif etmişler. Filân bakanı da tutuklamak için evine askerler gelmiş'*

²⁴⁷ Birand, a.g.e., s.192.

²⁴⁸ Aydemir, a.g.e., s.460.

²⁴⁹ Aydemir, a.g.e., s.461.

²⁵⁰ Aydemir, a.g.e., s.461.

diyordu, ama Bayar söylenenlerin bazılarını anlamıyor, kulağını başyavere yaklaştırarak söylenenleri tekrarlatıyordu. Durum bizim lehimize geliyordu. İstedığımız baskı kendiliğinden oluyordu. İhtilâl havası Köşk ve çevresini iyice sarmaya başlamıştı. Çok etkiliydi. Bayar çökmüştü; ne duyuyor, ne de konuşabiliyordu.”²⁵¹

27 Mayıs 1960 darbesiyle Demokrat Parti'nin neredeyse tüm öne çıkan isimleri tasfiye edilmiş olsa da, son kale ve yapılacak olan hareketin başarısız kılınabilecek bir konum olarak asıl hedefin Çankaya olduğu da iddialar arasında yer almaktadır. Nihayetinde Harp Okulu'nu karargâh olarak seçen cunta yapılanmaları Celal Bayar'ı zor da olsa teslim alırlar.²⁵² Celal Bayar'ın kendisini teslim almaya gelenlere ise; *“Gitmiyorum, ben milletin iradesi ile geldim, milletin iradesi ile giderim. Hangi sıfatla beni götürmek istiyorsunuz? Gitmiyorum, beni öldürün, ben komiteciyim.”*²⁵³ Celâl Bayar'ı teslim alan 15-20 kişilik üniformalı ekibin başında Askerî Veteriner Okulu Kumandanı Tuğgeneral Burhanettin Uluç yer almaktadır.²⁵⁴ Çankaya Muhafız Alayı komutanı Osman Köksal Celal Bayar'ın teslim alınması konusunda Tuzla Örgütü üyelerinden Albay Sami Küçük'ü şu ifadelerle; *“Sevgili Sami Küçük gücenmez ise bir sorum var, mademki bu Celâl Bayar'ı tıptı tıptı., kuzu kuzu., bir kolunda seri, bir kolunda veteriner paşa (Harbiye yürüyüşü değil subay yürüyüşünü altüst eden ve Köşk Harekâtı'nı da bizlerin girişimi olmasa altüst edecek fırsatçı aferist tip..) girip Harbiye'ye ikiniz götürmüşsünüz!”*²⁵⁵

Harekat başladıktan sonra Çankaya'da güçlüklerle karşılaşıldığı anlaşılmaktadır. Celal Bayar'ın Çankaya'dan zorla çıkarıldığı değerlendirmelerine neden olan bu durumdan sonra Harp Okulu'na getirilen Celal Bayar için burada tezahüratlar yükselir. Bir linçe dönüşebilme ihtimali olan bu tezahüratları bastırmak adına cunta mensuplarından Yarbay Kemal Tüfekçioğlu kısa bir konuşma yapar; *“Arkadaşlar! Lekesiz ihtilalimizi kirletmeyin! Türk subayının şeref ve asaletine*

²⁵¹ Mumcu, İnkılap Mektupları, a.g.e.,s.81.

²⁵² Aydemir, a.g.e.,s.465.

²⁵³ Mumcu, İnkılap Mektupları, a.g.e.,s.236.

²⁵⁴ Mumcu, İnkılap Mektupları, a.g.e.s.,195.

²⁵⁵ Mumcu, İnkılap Mektupları, a.g.e.,s.208.

*yakıştır şekilde hareket edelim. Kendisine bu söz verilmiştir. Buraya zorla getirdik. Sakin olalım.*²⁵⁶

Fakat bu durum Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun cepesinde aynı değildir. Tutuklanacaklar listesinin başında yer alan Rüştü Erdelhun'un evinin kapısı dipçiklerle kırılıp, evi de tanklarla kuşatılmış ve otomatik silahlarla teslim alınmıştır. Erdelhun o günü; *“Esasen çıkmağa hazırlandığımdan elimde şapkam vardı. Harp Okulu'na gideceğim söylendi. Pekiyi dedim. Fakat General (Uluç) koluma girmek istedi, reddettim. Kapımın önünde bir tank ile bir Tomksav top ve makineli tüfekli jeeplerin sıralanmış olduğunu gördüm. Bu esnada teğmen, ‘Satılmış adam!’ diye bağırdı ve Tomsunu bana tevcih etti. Jeepe binince General(Uluç), ‘Dün Genelkurmay'da konuştuk ne idi, neler söyledin?’ Harp Okulu öğrencisini göstererek, ‘Bunları mı vuracaktın?’ dedi. Teğmen de ‘Sen bize geçen sene hükümete destek ve imara yardımcı olmamızı söylemiştin’ diye ekledi. General(Uluç) ‘sen konuşma’ diye onu susturdu.*²⁵⁷

Sonuç olarak 14 Mayıs 1950'de başlayan Demokrat Parti iktidarı dönemi, 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle bitmiş oldu. Böylece uzun yıllar cumhuriyeti kuran asker kökenli kadroların, Osmanlı bakiyesi olma karakterinden sıyrılmadıkları asker kökenli tek parti yönetiminin siyaset ayağında başarabilecek çok partili demokrasiye geçiş denemesi yine ordunun koruma refleksiyle, ordu eliyle son bulmuş oldu.

Demokrat Parti iktidara geldiği ilk zamanlarda ümit vaat eden siyasetteki bu dönüşüm, Demokrat Parti'nin ordunun sorunlarıyla topyekün ilgilenmek yerine daha çok komuta kademesi üzerinden bu süreci götürmek istemesi Demokrat Parti'nin de sonunu getirerek, neredeyse tüm kadrosunun Yassıada Mahkemelerinde yargılanmasıyla, sivil zeminde başlayan çok partili hayata geçiş denemesi Yassıada Mahkemeleri'ne taşınmıştır. Belki de 27 Mayıs askeri darbesinin yapılma gerekçelerinden daha çok Yassıada Mahkemeleri Türkiye'de siyaseti yeniden dizayn etmenin merkez karargahı olmuştur. Zira Milli Mücadele sonrası kurulan tek parti

²⁵⁶ Aydemir, a.g.e.,s.465.

²⁵⁷ Uğur, Gürlek,a.g.e.,s.86.

yönetiminden sonra ilk kez sivil taleplerle gelişen çok partili yönetim, Yassıda Mahkemeleri süreciyle neticelenmiş ve Türkiye artık yepyeni bir ülke olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YASSIADA'DA DEMOKRASİNİN YARGILANMASI

4.1. YASSIADA YARGILAMALARINDA GENELKURMAY BAŞKANI RÜŞTÜ ERDELHUN

27 Mayıs 1960 İhtilali'ni gerçekleştiren kadronun tam olarak ne istedikleri konusunda net bir tespit yapılması, hâlâ da zordur. İhtilal öncesi, ihtilal günü, ihtilalin ertesi ve sonrası konusunda bu kadronun eylemlerinde ve yaptıklarında belirsizliklerin olması ihtilalde net olarak amacın da ne olduğu konusunda şüpheler uyandırmaktadır. Her ne kadar ihtilalleri doğasında, *“ihtilaller ihtilalcilerin de iradesi ve müdahalesi dışında işler”* değerlendirmeleri yapanlar olsa da, 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin öncesinde en azından bir plan ve programın çerçevesinde hareket edildiğini ve şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerin aksine bir öngörülerinin de olduğu söylenebilir.²⁵⁸

27 Mayıs sabahı Harp Okulu'ndan ihtilal hareketine başlayan bu kadroların ne yaptıkları ve işlerin nereye gideceğine dair bir öngörülerinin olduğunu gösteren en önemli gösterge ise Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un 27 Mayıs sabahı harekât başladığında tutuklanmasıdır. Bu kadro, Demokrat Parti ve CHP arasında giderek artan gerilimle ortaya çıkan iç huzursuzluğa karşı bir tepki olarak hareket ediyor veya ülke rejiminin tehlikede olduğuna inanarak hareket ediyor olsa bile, kendi komutanlarının tutuklanmasında bir gerekçelerinin olması gerekirdi. Önceki bölümlerde değinildiği üzere Rüştü Erdelhun'un tutuklama gerekçesi tıpkı diğer tutuklular gibi Yassıada Mahkemelerinde kendilerine atılı suçlarla ancak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yassıada'da sanık sandalyesine oturtulanlara yönelik atılı suçlara gerekçeden önce ise İhtilal'in yapılmana hukuki dayanak oluşturacak Milli Birlik Komitesi'nin

²⁵⁸ Aydemir, a.g.e., 474.

kurulmasına dair 1 Numaralı Kanun'da, birinci bölümde yer alan; “*Ordu Dahilî Hizmet Kanununun 34 üncü maddesi ile ‘Türk yurdunu ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile tâyin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak’ vazifesi kendisine verilmiş olan Türk Ordusu, vatandaşı birbirine düşürmek suretiyle Türk Vatanını ve millî varlığı tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kanuni vazifesini yerine getirmek ve Hukuk Devletini yeniden kurmak için, Türk Milleti adına harekete geçerek, Milleti temsil vasfını kaybetmiş olan Meclisi dağıtıp iktidarı, geçici olarak, Millî Birlik Komitesine emanet etmiştir.*” ifadeleri ihtilale gerekçe gösterilebilmektedir.²⁵⁹

1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesi hakkında hazırlanan bu kanunun yine Rüştü Erdelhun'unu bağlayıcı bir yönü bulunmamaktadır. Zira Ordu İç Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesi'ne dayandırılan bir hükümde, zaten halihazırda Genelkurmay Başkanı olan bir Ordu Komutanı'nın kendisinin tabi olduğu bir yasa gerekçesiyle tutuklanması çelişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Bu haliyle bile Orgeneral Rüştü Erdelhun olayı 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin bir turnusol kâğıdı niteliği taşımaktadır. Zira önceki bölümlerde değinildiği üzere 27 Mayıs'tan hemen iki gün önce Adnan Menderes Eskişehir Mitingi'ne gitmeden, neredeyse Başbakanlık yetkilerini Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'a devretmiştir. Rüştü Erdelhun yetki devri konusunda; “*Bugün her şey benim. Bütün salâhiyet, başvekilce bana verilmiştir.*” ifadelerini kullanmaktadır.²⁶⁰

Rüştü Erdelhun'un mahkeme sürecine ek olarak ayrıca kendisinin tutuklanma şekli, İhtilali yapan kadronun daha önceden niyetlerinin ne olduğuna dair önemli bir işarettir. Zira eğer kadro ne yapacaklarını bilmiyor olsalardı, harekât esnasında küçük bir aksaklık hem kendi komutanlarına itaatsizlik, hem seçilmiş iktidarı hedef alıp Anayasa'yı ortadan kaldırmaya teşebbüsten suç işlemiş olacaktı. Bu durumda Rüştü Erdelhun'u tutuklama niyeti, hareket yaparken geri dönüşün olmadığını

²⁵⁹ Resmi Gazete, (1960). 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 10524, 14 Haziran 1960.

²⁶⁰ Aydemir, a.g.e,s.474.

bildikleri, topyekün devlet yönetimini ele geçirilmesi hedefinin olduğunu ortaya koymaktadır.

4.1.1. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un Tutuklanması

27 Mayıs İhtilali'nde amaç ve hedefinin ne olduğu sorusunun karşılığını belki de en iyi verecek cevaplardan biri de askeri harekâtın başladığı 27 Mayıs sabahı Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un tutuklanmasıdır. Eğer kadro sadece bir hükümet değişikliği amacıyla hareket ediyor olsalardı, harekâtın olduğu sıralarda miting için gittiği Eskişehir'de bulunan Adnan Menderes ve Demokrat Parti hükümetine yönelik ya da en azından Meclis'in işleyişine yönelik bir eylem planı ile hareket ediyor olurlardı. Önceki bölümlerde değinildiği üzere, Harp Okulu'nda karargâh kuran müdahaleci kadronun ilk hedefi Çankaya ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'dır. Harekât'ın başladığı esnada eş zamanlı olarak Rüştü Erdelhun'un meskûn bulunduğu konuta da harekât gerçekleştirilmiştir. Eskişehir'de bulunan Adnan Menderes'in sürekli Ankara ile irtibatta olduğu, fakat Rüştü Erdelhun ile irtibatının olduğuna dair güçlü bulgular yoktur.

Askeri harekâtın komuta kademesinin ne yaptıklarını bildiklerine ve bir plan dâhilinde hareket ettiklerine dair başka bir işareti de, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Komutanı Osman Köksal'ın harekâttan 5 gün önce 22 Mayıs 1960'da Celal Bayar'a bizzat suikast iddialarıdır. Buna ek olarak Tuzla Örgütü lideri Orhan Kabibay'ın itiraflarına göre, müdahale aslında 25 Mayıs gecesi gerçekleştirileceği fakat Ankara'dan gelen talimattan sonra iki gün ertelendiği iddiasıdır.²⁶¹ Diğer taraftan düşük rütbeli subayların bildiği bir hareketin olacağına dair sağır sultanın bile duyduğu söylentilerinin dolaştığı Ankara kulislerinde, Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un 21 Mayıs 1960'da Harp Okulu öğrencilerinin sessiz yürüyüşüne karşı Hükümeti teskin ettiği, *“gösterilerin bir ayaklanma olarak ele alınmaması*

²⁶¹ Uğur, Gürlek, a.g.e., s.79.

gerektiği” konusunda hükümeti rahatlatması bir bakıma Ordu’yu da teskin etmeye dönük bir tavır olarak değerlendirilebilir.²⁶²

Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’un bir taraftan hükümeti teskin ederken, diğer taraftan askerden gelen bir ayaklanmanın Anayasa suçuna karşılık gelebileceği ihtimalini yumuşatmaya çalışmış olmaktadır. Erdelhun’un bu tutumu her iki taraf için de arabuluculuk rolü gibi olduğu açıkken, 27 Mayıs’ta askeri harekâtı yapan kadronun Rüştü Erdelhun’u hedef seçmesi, topyekün devlet yönetimine el koyma niyetlerinin olduğunu açıklamaktadır. Rüştü Erdelhun Yassıada Yargılamalarına ışık tutan notlarında, bir taraftan hükümete karşı ayaklanma konusunda hükümeti teskin ederken diğer taraftan da askeri kanattan gelecek eylemlerde orduyu kışlasında tutmaya çalıştığı görülmektedir. Erdelhun Osmanlıca tuttuğu notlarında; *“Türkiye ve Türk milleti Müslüman’dır. Türk askerinin şiarı devletin, hükümetin ve Genelkurmay’ın personeli olmasıdır. Hükümet-i reddiye yapan askerlerin not edilmesi ve hareketlerine mani olunması gerekir.”* demektedir.²⁶³

Orgeneral Rüştü Erdelhun’un hükümet-i reddiye yapan askerlerin not edilmesi gerekir sözünün tam karşılığı olsa gerek, harekâtı gerçekleştiren kadro harekattan sonra Demokrat Parti’ye karalama kampanyası başlattı. Demokrat Partili Belediye Başkanları, üyeler takibe alındı. Topyekün yönetime el koyma tarzlarını ise Çankaya’dan Celal Bayar’ı, evinden Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun’u ve Eskişehir-Kütahya yolunda ise Başbakan Adnan Menderes’i tutuklayarak gösterdiler. Çoğu Milletvekili tekme-tokat gözaltına alındı.²⁶⁴

Harekat esnasında kendini belli eden bu tarz, Yassıada sürecinde de devam etmiştir. Cebren el konulan ülke yönetiminde, bu cebirden Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun da benzer uygulamalara maruz kalmıştır. Çankaya’da Celal Bayar’ı teslim alan Veteriner Burhanettin Uluç, Çankaya’dan hemen sonra Genelkurmay

²⁶² Feroz Ahmad, (1993). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980) Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, s.206.

²⁶³ Şen, a.g.e.,s.69.

²⁶⁴ Uğur,Gürlek, a.g.e.,s.80.

Başkanı Rüştü Erdelhun'un evine gelmiştir. Rüştü Erdelhun o esnada başta Çankaya Muhafız Alay Komutanı Osman Köksal'ı telefonla arayarak savunma için emir ve talimatlar vermektedir. Telefonla konuşurken kapı ile ilgilenemediğinden, kapı silah dipçiğiyle kırılarak evine girilmiştir.²⁶⁵ Evindeki ve makamında bulunan tüm evraklara el konulmuştur. Yassıada Yargılamalarına ışık tutan notları da bu evraklar arasındadır.²⁶⁶

4.1.2. Yassıada Hazırlıkları

27 Mayıs 1960 İhtilali, 37 yaşındaki genç Türkiye Cumhuriyeti için tüm açılardan büyük önem arz etmektedir. Özellikle ordu-siyaset ilişkileri bakımından dünyadaki tüm örneklerden farklıdır. Zira genç Türkiye'ye ait devlet kurumlarının dünya ölçeğinde, tek partili yaşam sonrası yeni oluşmaya başladığı, hem kendi kültürünü oluşturmaya başladığı, hem de yeni dünya dengelerinde kendi yönünü bulmaya çalıştığı bir döneme karşılık gelmektedir. Bu yönüyle Osmanlı sonrası ordu-siyaset ilişkilerinin modern dönemde ilk kırılışıdır denilebilir. Haliyle hem kırılma esnasında kurumların önceki oluşum aşamaları, kurulsallaşma süreci, kültürü, yapılanması, hem de kırılma sonrası nasıl bir Türkiye hedeflendiği konusunda tamamen belirsizliğe mahkum olma potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenden dolayı ki *ihtilaller daima mahkemeleri getirir. Ve bunlar ihtilal mahkemeleri olur.*²⁶⁷ denilebilmektedir. Askeri harekâtı yapan kadronun harekâtı nasıl yapacaklarına dair en azından bir planlarının olduğu fakat sonrası konusunda çok fazla fikirlerinin olmadığı söylenebilir. İhtilal sabahı, harekâtı yapan kadro devleti nasıl yöneteceklerine dair ilk güçlkle Demokrat Parti'nin kurduğu sistemde arıza oluşturduğu düşünülen zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Demokrat Parti'nin ekonomi yönetimindeki borç bağımlılığı ve Devlet Hazinesinde yeterli mali kaynağın bulunmaması askeri müdahaleyi yapan kadronun ilk karşılaştığı sorun olmuştur.²⁶⁸

²⁶⁵ Uğur, Gürlek, a.g.e.,s.85.

²⁶⁶ Şen,a.g.e.,s.69.

²⁶⁷ Aydemir, a.g.e.,s.493.

²⁶⁸ Aydemir,a.g.e.,s.484.

Askeri müdahaleyi yapan kadronun ülkeyi nasıl yönetecekleri sorunundan daha önce ise Harp Okulu'nda tutuklu bulunanlar ile harekâtı yapan askerlerin durumudur. Daha da önemlisi bu kadronun nasıl bir hüviyette olacağıdır.²⁶⁹ Askeri Harekâtı yapan kadro kendilerini hemen General rütbesine çıkarmalarına rağmen²⁷⁰, içlerinden geldikleri ordu mensupları için acil bir çözüm düşünmüş olsalar gerek, kendi hüviyetlerini tanımladıkları Milli Birlik Komite'sinin ilk kararnamele arasında 11 Haziran 1960 Tarihli, Rütbe Nasıplarının 30 Ağustos'a Alınması Hakkında Kararname'sine eklenen terfilerle ilgili maddelerdir. Bu kararname ile orduda terfilerle ilgili rahatsızlıkları ön alınmış, bir nevi teskin edilmiştir. Kendi hüviyetleri için ise başta bir yönetim kadrosunun oluşturulması fikri benimsenmiş, bu kadroya da Milli Kurtuluş Komitesi ismi düşünülmüştür. Daha sonra Kurmay Albay Ekrem Acuner'in teklifiyle 'Milli Birlik Komitesi' ismi harekâtı yöneten Cemal Madanoğlu'nun da benimsemesiyle kabul edildi.²⁷¹ Böylece 14 Haziran 1960 Resmi Gazete'de yayınlanan ve ülkeyi yönetecek bir komitesinin kurulduğunu bildiren ve Geçici Anayasa'ya karşılık gelen 1.Sayı Kanun'la Milli Birlik Komitesi 40 kişiyle birlikte kurulmuş oldu.²⁷²

Artık kendini komite olarak niteleyen kadro, ihtilalin hukuki dayanağını da ihmal etmeyerek, Cemal Madanoğlu'nun öncülüğünde aydın ve bilim adamlarından oluşan bir heyet İstanbul'dan Ankara'ya davet edilmiştir. 28 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul Üniversitesi hukukçularından, Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Ragıp Sarıca ve İsmet Giritli gibi isimlerden oluşan bir grup öğretim üyesi komite için bir rapor hazırlamışlardır. Hazırladıkları beş sayfalık raporda, *"Bugün içinde bulunduğumuz durumu adî ve siyasî bir hükümet darbesi saymak doğru değildir... Millî Birlik Komitesi hareketini, yani, Devlet müessesesi ve kuvvetlerinin idareyi ele almasını bu mecburiyetin, yani Devlet nizamını bozan, halkı birbirine düşürerek anarşiye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez bir hâle koyan ve bu müesseselerin dayandığı ahlâk temellerini yok etmeye çalışan fiilî"*

²⁶⁹ Aydemir, a.g.e.,s.485.

²⁷⁰ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs Raporu, s.70.

²⁷¹ Aydemir, a.g.e.,s.485.

²⁷² Resmi Gazete, (1960). 1 Sayılı 1924 Tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 14 Haziran 1960.

bir durumu önleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının bir neticesi sayıyoruz.” denilerek, başta askeri müdahaleyi yapan kadroya ve de Milli Birlik Komitesi’ne meşruiyet sağlanmaya çalışılmış ve bir Geçici Anayasa fikri de oluşmuştur.²⁷³

Tutuklu bulunanların durumuna gelince, ihtilal mahkemelerinin mantığından, *sürat ve infaz yetkisi* özelliğinden olsa gerek, tutuklu bulunanları derhal yargılamak için Yüksek Adalet Divanı kurulması kararlaştırıldı. Bunun için 16 Haziran 1960 tarihinde Yüksek Adalet Divanı Muhakeme usulüne dair 3 numaralı geçici kanun çıkarılmıştır.²⁷⁴ Adalet Divanı’nın kurulma kararı Milli Birlik Komitesi’nin 14 Haziran 1960 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan 1 Sayılı Kanunu’nun 6.Maddesi’nde yer alan, *“Sakıt Reiscumhur ile Başvekil ve Vekilleri ve eski iktidar mebuslarını ve bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamak üzere bir ‘Yüksek Adalet Divanı’ kurulur....”*²⁷⁵ hükmü gereğince Yassıada’da kurulan Yüksek Adalet Divanı’na 52 Dava dosyası sevk edilmiştir.²⁷⁶

4.1.3. Yassıada Süreci

İhtilalin hemen ertesi gün ihtilalin hukuki altyapısını hazırlamak üzere İstanbul’dan Ankara’ya getirilen bazı hukuk profesörleri bir “Bilim Heyeti” oluşturmuşlardır. İhtilali yapan kadro bu bilim heyetinden “Anayasa Komisyonu Raporu” hazırlamalarını istemişlerdir. Rapora göre Demokrat Parti iktidarının meşruiyetini kaybettiği bildirilmiş, müdahalenin “adi ve siyasi bir hükûmet darbesi” olmadığı vurgulanmıştır. Komisyonun başkanlığına İstanbul Üniversitesi Rektörü ve idare hukuku profesörü Sıddık Sami Onar getirilmiştir. Hukukçulardan oluşan bilim heyeti sadece Demokrat Parti ileri gelenlerini değil, aynı zamanda milletvekillerini de tutuklamaları gerektiğini söylemişlerdir. Heyete göre bu tutuklamalar yapılmazsa ihtilâlin meşruiyeti sağlanmamış olacaktır. Heyet tutuklamalara gerekçe olarak

²⁷³ Kemal Gözler, (2007).Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 4.Baskı,s.42

²⁷⁴ Aydemir, a.g.e.,s.493.

²⁷⁵ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs Raporu, s.98.

²⁷⁶ Aydemir, a.g.e.,s.495.

Anayasayı ihlal suçu olduğu tavsiyesinde bulunmuşlardır. Bu sürecin takip edilmesi içinse bir “ihtilâl komitesi” kurulmasını ve yönetimi ele geçiren kadroların bu komite eliyle yürütülmesini de tavsiye etmişlerdir. Böylece yargılama ve yürütme sürecinin çerçevesini çizilmiştir. Yargılama ayağında Yüce Divan yerine kurulacak özel bir statüde Yüksek Adalet Divanı oluşturulması ve kanunların geriye işlemeziği ilkesinin ortadan kaldırılmasıyla Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılan kanunlarda belirlenen hükümlerin eski eylemlere uygulanabilir hale getirilmesi öngörülmüştür.

İhtilali yapan kadro tarafından bu heyete iki temel görev verilmiştir. Birincisi 1924 Anayasası'nı kaldıran geçici bir anayasa hazırlanması, ikincisi de darbenin meşruiyetini sağlayacak bir Anayasa Komisyonu Raporu'nun yazılmasıdır. Ayrıca yargılamalara esas olacak iddianamenin hazırlanması için 12 Haziran 1960 tarihli yasa ile Yüksek Soruşturma Kurulu kurulmuştur. Yürütme süreci için ise aktif rol alan subayların katılımıyla bir Milli Birlik Komitesi oluşturulmuştur. Orgeneral Cemal Gürsel Milli Birlik Komitesi Başkanı olmuş ve ayrıca Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanı unvanını kullanmaya başlamıştır. İçinde az sayıda General rütbesinde subayın olduğu Milli Birlik Komitesi 38 subaydan oluşmuştur.

Hukuki alt yapının tesis edilmesi süreciyle hükümet resmi olarak görevden alınarak yeni bir ara dönem hükümeti kurulmuştur. Cemal Gürsel, Millî Birlik Komitesi başkanlığı ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Başkomutanı olmasının yanı sıra, Devlet ve Hükümet Başkanı ilan edilmiştir. Albay rütbesinde bulunan ve ihtilali radyodan duyuran Alparslan Türkeş Başbakanlık Müsteşarı olmuştur. Tümgeneral rütbesinde bulunan Cemal Madanoğlu Ankara Kumandanı, I. Ordu Komutanı Korgeneral Cemal Tural İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına, ise Albay Namık Kemal Ersun Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına getirilmiştir.

Yüksek Adalet Divanı Muhakeme Usulü'ne Dair 3 Numaralı Geçici Madde'nin de tutuklu bulunanların yargılanması için engeli ortadan kaldırmasına rağmen, Milli Birlik Komitesi'nin öncelikleri ve de siyasi tercihlerinden dolayı Yassıada'da kurulan Mahkeme duruşmalara ancak 14 Ekim 1960 başlayabilmiş ve

yargılamalar 15 Eylül 1961'e kadar devam etmiştir. Her ne kadar tutukluluk sürecinde tetkik ve soruşturma gerekli olsa da, yargılamaların geç başlamasında siyasi nedenlerin ağırlık bastığı iddialar arasındadır.²⁷⁷ Milli Birlik Komitesi'nin siyasi öncelikleri başka olsa da hukuki zemini elden bırakmamak için olsa gerek mahkeme için bir Yüksek Soruşturma Kurulu kurulmuştur.²⁷⁸ Soruşturma Kurulu'nun başkanlığına Yassıada'nın Başsavcısı olarak Altay Ömer Egesel getirilmiştir.²⁷⁹

Salim Başol'un başkan olarak atandığı Yassıada Mahkemeleri Duruşmalarına ise 592 sanık katılmıştır. Mahkemeye 52 dosya sevk edilmiştir. Sevk edilen dosyalar arasında, mahkemede ilk olarak görüşülen Celal Bayar'ın "Köpek Davası", Adnan Menderes'in yargılandığı "Bebek Davası" duruşmalarıdır. Diğer öne çıkan davalar ise; Dolandırıcılık Davası 6-7 Eylül olayları davası, Vinileks Şirketi Davası, Değirmen Davası, Ali İpar Davası, Örtülü Ödenek Davası, Kayseri Olayı Davası Radyo Davası, Arsa Davası, Topkapı Olayları Davası, Çanakkale Olayı Davası, Demokrat İzmir Davası, İstimlak Davası, Üniversite Olayları Davası, Vatan Cephesi Davası gibi davalardır.²⁸⁰

Mahkemeden önce üç buçuk ay süren bu soruşturma aşaması Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'un ortaya çıkan notlarına göre, adeta bir sorgu ve işkence sürecine karşılık gelmiştir. Erdelhun; "*Sorgu odasına alındığım zaman 500 mumluk bir elektrik huzmesi gözüme tevcih edildiğinde ne odadakileri ne de etrafı görmek kabil olmuyordu.*"²⁸¹

4.2. Yassıada'da Rüştü Erdelhun

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Rüştü Erdelhun'a Yassıada'da yargılanması ve kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında Yüksek Adalet Divanı'na sunduğu müdafaanamesi 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin gerek hukuki ve gerekse siyasi

²⁷⁷ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs Raporu, s.99.

²⁷⁸ Aydemir, a.g.e.,s.494.

²⁷⁹ Hürriyet Gazetesi, 27 Mayıs Raporu, s.98.

²⁸⁰ Aydemir, a.g.e.,s.506.

²⁸¹ Uğur,Gürlek,a.g.e.,s116.

gerekçesinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. İhtilali yapan kadroların niyetini ortaya koyması bakımından Rüştü Erdelhun bir turnusol görevi görmektedir. Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'a atılı suç yetkisini aşarak İstanbul- Ankara Olaylarında ve 21 Mayıs 1960 tarihinde Ankara'da Sessiz Harbiyeliler Yürüyüşünde Örfi İdare Kanunu'nu işletmek üzere İstanbul sıkıyönetim komutanı Fahri Özdilek'e verdiği talimatların iddia makamınca aslında gösteriler sırasında ölüm ve yaralamalara azmettirmek olarak değerlendirilmiştir. Buradaki yetki çatışmasından yola çıkarak iddia heyeti Erdelhun'un görevini kötüye kullanmak ya da görev ihlali olarak değerlendirmek yerine, zorlama ile tutuklanan ve yargılanarak nihayetinde idama mahkum edilen Cumhurbaşkanı, Başbakan ve diğer Demokrat Partiler ile ilişkilendirerek onlarla eşdeğer Anayasayı İhlal suçunu işleme potasına dahil etmiştir. Bu gerekçeyle tıpkı diğer sanıklar gibi Rüştü Erdelhun da idamla yargılanmıştır. Rüştü Erdelhun anayasayı ihlal suçundan 146/1 hükmünce oy çokluğu ile ölüm cezasına çarptırılmıştır.²⁸²

Mahkeme heyetinin karar metninde özellikle Rüştü Erdelhun'a yetki konusunda değil de, Demokrat Parti ile ilişkilendirmek adına delil üretme çabasında olduğunu söylemek mümkündür. Mahkemenin gerekçesinde; *“Sanık Rüştü Erdelhun Genelkurmay Başkanı olmadan bu makama Bakanlıkça Korgeneral Necati Tacan aday gösterildiği ve üst üste üç kararname, bu yolla tanzim edildiği halde Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmemiş ve Rüştü Erdelhun'un bu makama getirilmesi istenmiştir. Bu suretle Bayar'ın kendisine tasavvurlarında muvaffak olabilmek için güvendiği sanığın da bu iltifat karşısında şükran hisleriyle mütehalli olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul hadiselerini istediği şekilde ve güvenilir bir kimse ile idare etmek isteyen Bayar, İstanbul'da kanuna göre en geniş yetkiye sahip bir Örfi İdare Kumandanı mevcut bulunmasına ve görevini de gereği gibi yapmış olmasına rağmen sanığın da İstanbul'a giderek Örfi İdare işlerini tedvirini muvafık görmüş ve Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'in muvaffakatını dahi almaya lüzum görmeden, 2 Mayıs'da İstanbul'da toplanacak olan NATO Konseyi'nde*

²⁸² BCA, 0301110-Kutu No:298-Dosya No:13-Sıra No:3, 22 Nisan 1963.

bulunması bahanesi de ileri sürerek sanığı şahsen geniş yetkiler vererek, 30 Nisan günü sabaha karşı uçak ile İstanbul'a göndermiştir.”

SONUÇ

Türkiye’de çok partili yaşama geçişle birlikte ordu siyaset ilişkilerinde de yeni bir dönem başlamıştır. Batılılaşma ile başlayan Osmanlı’nın modernleşme çabaları 1.Dünya Savaşı sonrası verilen İstiklal Mücadelesi nedeniyle Devlet-i Ali’nin neredeyse tüm ideolojik konsantrasyonu tamamen ordunun tekelinde olmuştur. Batılılaşma yürüyüşüyle birlikte gelişen yenilikçi kadroların 1. Dünya Savaşı’yla karşılaşması sonucunda bu yürüyüşün ordu bürokrasisi eliyle devam ettirilmesi mecburiyeti Osmanlı Bakiyesi Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişte ve sonrasında da etkin olmuştur. Bu durum Türkiye’yi ordu-siyaset ilişkilerinin dünyadaki diğer tüm örneklerinden ayırmaktadır.

Osmanlı’nın yıkılışının belki de bir travmaya dönüşmesi sonrası, kalan bakiyeyi koruma içgüdüleriyle hareket eden Cumhuriyeti kuran ordu kökenli bağımsızlıkçı ve yenilikçi kadrolar, uzun yıllar koruyucu bir yaklaşımla uzun yıllar tek parti yönetimiyle ülkeyi idare etmişlerdir. Ancak bu geçiş süreci giderek gelişen Türkiye için bir yük haline gelmiş, Osmanlı yönetiminin olumsuz tekil yönetim tarzından daha modern bir yönetim biçimine, Çok Partili sisteme geçilmiştir. Bu dönem ise kendi içerisinde 3 farklı aşamayla, gelgitler yaşamıştır. Demokrat Parti’nin birinci dönemi halkın yönetim biçimine bir refleks olarak doğmuş gibi görünse de, Demokrat Parti’nin ikinci döneminde bu durum hem devlet hem millet nezdinde olumlu karşılıklar bulmuştur. Ne varki Demokrat Parti’nin son dönemi olan 1957-1960 İhtilali arası dönem, hem devlet anlayışının hem de halkın benimsemeye başladığı gelişimler, geriye doğru işlemeye başlamıştır. Demokrat Parti’nin son döneminde koruyucu ve kollayıcı bir yaklaşımla tutucu refleksler gösteren unsurlar, Milli Mücadele dönemine doğru regresyon yaşamaya başlamışlar ve vatanın tek sahibi kendileri olarak görerek ülke yönetimine topyekün el koymuşlardır.

Türkiye Cumhuriyeti’ne ağır bedeller ödeten bu darbe kendinden sonraki darbelere de zemin hazırlamıştır. 1971 yılında siyasete bir muhtıra ile müdahale eden

askerler, 1970'li yılların sonlarında ise ülkenin içinde bulunduğu durumu öne sürerek içinde birçok soru işareti barındıran 12 Eylül darbesini gerçekleştirmişlerdir.

Öncesiyle ve sonrasıyla 27 Mayıs 1960 ihtilali sürecinde yer alan aktörlerin kişilikleri, tutumları, fikir ve icraatları kuşkusuz tarihin önemli birer merceklidirler. Bu çalışmada esas olarak, her on yıla bir sığdırılan askeri müdahalenin modern manada ilkini temsil eden 27 Mayıs 1960 ihtilalinin Türk siyasetinin öncesiyle ve sonrasıyla genlerinde meydana gelen değişimlere dönemin Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un merceğinden bakılmaya çalışılacaktır. 1960 İhtilali döneminin Genel Kurmay Başkanı olan Mustafa Rüştü Erdelhun'un tarihteki rolü, kişiliği, duruşu, olayları ve olguları ele alış biçimi, süreçlere yaklaşımı belki de tarihe bu mercekten daha net bakabilmemizi sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

“Atatürk’ün CHP 3. Kurultayı’nı Açış Konuşması”, (1931)
<http://www.ataturktoday.com /CHP/1931AtaturkCHP3Kurultay.htm>, (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2014).

AĞAOĞLU, Samet, (2011) *Arkadaşım Menderes İpin Gölgesindeki Günler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 121.

AHMAD, Feroz, (1986) *İttihatçılıktan Kemalizm* (Çev. Fatmagül Berktaş), Kaynak Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz, (1993) *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* Çeviren: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.

AHMAD, Feroz, (2006) *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, ,s.159.

AKIN, Fehmi, (2009) *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.

AKKAYA, Bülent, (2012) “Türkiye’nin NATO Üyeliği ve Kore Savaşı”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 28, s.3.

AKKAYA, Erdal, (2006) *Türk Ordusundaki Stratejik ve Doktriner Değişiklikler (1923-1960)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü,

Aksam, (2013) “Rüştu Erdelhun ve İlhami Erdil Kimdir?”, 09 Ağustos 2013
 Aksam.com.tr <http://www.aksam.com.tr/siyaset/rustu-erdelhun-ve-ilhami-erdil-kimdir/haber-233805>, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

ALBAYRAK, Mustafa, (2004) *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara,

ALBAYRAK, Mustafa, (2014) “Türkiye’de Demokrasi’ye Geçiş Yılları ve Demokratikleşme Yıllarının İlk On Yılı”, <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/20141/10.pdf>, s.301, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2014).

ALKAN, Mehmet Ö., (1998) “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, *Görüş Dergisi*, Sayı 5, s.53.

ARMAĞAN, Mustafa, (2014) Menderes’in İşi Ordu’yu Temizlemek Olmuştu, *Zaman Gazetesi*, http://www.zaman.com.tr/mustafa-armagan/menderesin-ilk-isi-orduyu-temizlemek-olmustu_1055073.html, (Erişim Tarihi:25 Nisan 2014).

ARMAOĞLU, Fahir Hadi, (1950) “Sovyet-Amerikan Münasebetlerinin Üç Yılı (1945-1948)”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, Ankara.

ATAY, Falih Rıfki, (2004) *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul.

ATLI, Cengiz, (2013) “1950 Yılı Kars Milletvekilliği ve Belediye Seçimleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S 51, s.517-540.

AVŞAR, Zakir; KAYA, Ayşe Elif Emre (2013) “Demokrat Parti’nin Bir Sivil Toplum Üzerinden Bir Siyasal İletişim Denemesi: Vatan Cephesi Örneği”, *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Cilt 6, Sayı 2, s. 403, http://www.jasstudies.com/Makaleler/564149145_23emrekayaay%C5%9Feelif_T-397-416.pdf, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

AYBARS, Ergün, (1982) *İstiklâl Mahkemeleri (1923-1927)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 334-335.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1969) *Menderes'in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, ,s.137

AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1999). *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, 7 Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 98.

BAL, İhsan, (2012) “Erdelhun Paşa'dan Başbuğ Paşa'ya”, Habertürk Gazetesi, 7 Ocak 2012-Cumartesi, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/703798-erdelhun-pasadan-basbug-pasaya>, (Erişim Tarihi:21 Nisan 2014).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1962). Mahkeme Kararı, Genelkurmay Başkanlığı Karargahı, 15 Haziran 1962 Tarihi, 03011-1-298-13-3 Sayılı Mahkeme Kararı, (Erişim Tarihi:15 Haziran 1962).

BAYTAL, Yaşar, (2007) “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi, Sayı 40.

BİLGE, Nuri, (2012) “Türkiye-NATO İttifakının Tarihsel Boyutu”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 34 s.17.

BİLGE, Sadık Müfit, (t.y.) Macaristan'da Osmanlı Hâkimiyeti'nin ve İdari Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi, s.34, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1267/14566.pdf>, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

BİRAND, Mehmet Ali, (1993) *Demirkırat Bir Demokrasi'nin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul, s.289.

- BOZDAĞ, İsmet, (2009) *Celal Bayar Anlatıyor: Bilinmeyen Atatürk*, 5. Baskı, İstanbul.
- BÖRKLÜOĞLU, Levent, (2010) 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi (1960-1965), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi Fakültesi.
- BULUT, Sedef, (2008) “Sovyet Tehdidine Karşılık Güvenlik Arayışları: I. ve II. Menderes Hükümetlerinin(1950-1954) NATO Üyeliği ve Balkan Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 41, Mayıs 2008,
- BULUT, Sedef, (2009). “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960), Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2,Sa.4, s.127.
- BURAK, Begüm, (2011) “Osmanlı’dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri”, *History Studies*, Cilt 3.
- COŞAR, Nevin, (2005) “Demokrat Parti Dönemi Maliye Politikası”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, LX/1, s.36.
- Cumhuriyet Gazetesi, (1950) “Fransız Genelkurmayı Dört Subayımıza Madalya Verdi”, 14 Şubat 1950, s.1.
- Cumhuriyet Gazetesi, (1958) “Başbakan Menderes Dün Özel Bir Uçakla Paris’e Gitti”, 27 Temmuz 1958, s.1.
- ÇAVDAR, Tefik, (1995) *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, Ankara.
- ÇELİKOĞLU, Adnan, (2010) *Bir Darbeci Subay’ın Anıları 27 Mayıs Öncesi ve Sonrası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- DEMİR, Şerif, (2010) “Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları”, *İstanbul Üniversitesi, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 6/ 2007,Sayı.12, İstanbul, s. 46.
- Devlet Arşivleri, (1964) “Rüştü Erdelhun, Cumhurbaşkanlığı Makamı’na Yazılan Mektup, 7 Temmuz 1964”, 30-11-1-0-307-30-14 Sayılı Dosya, Kayseri Cezaevi,7 Temmuz 1964.
- DÜNDAR, Can, (2008) “9 Subay Olayı”, *Milliyet Gazetesi*, 19 Temmuz 2008, <http://www.milliyet.com.tr//candundar/pazar/yazardetayarsiv/20.07.2008/968900/default.htm>, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2014).
- EMİROĞLU, Atiyet ; KESİCİ, Senem; KOÇYİĞİT, Nezahat, (2012) “Demokrat Parti Döneminde Ekonomik Politikalar”, Tarih Peşinde: *Uluslar arası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 8, s.84.
- ERDELHUN, Mustafa Rüştü, (t.y.) *21.Yüzyıl Gençlik ve Münazara Kulübü* http://www.21_gmk.org/viewpage.php?page_id=24, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).
- EREN, Mehmet Ali, (1997) “İlk Öğrenci Olaylarının Hamisi CHP idi”, *Aksiyon Dergisi*, 27 Nisan 1997, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-1492-34-ilk-ogrenci-olaylarinin-hamisi-chp-idi.html>, (Erişim Tarihi:18 Mayıs 2014).
- ERHAN, Çağrı, (t.y.) *Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı*, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5519.pdf>, (Erişim Tarihi:2 Haziran 2014).
- EROĞUL, Cem, (2003) *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi*, İstanbul.
- ERTEM, Barış, (2010) “Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 3/11, s.266.

GÖKMEN, Mahmut Ertan, (t.y.) “Güney Kore-Kuzey Kore Barış Görüşmelerinin Tarihsel Gelişimi 1970-2000 Arası”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 46, Bahar, s. 84.

GÖRGÜLÜ, İsmet, (1993) *On Yıllık Harbin Kadrosu 1912-1922 (Balkan-Birinci Dünya ve İstiklal Harbi)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sa.69,Türk Tarih Kurum Basımevi, Ankara, ,s.126.

GÖZLER, Kemal, (2007) *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 4.Baskı.

GÜLTEKİN, Sümer, (2008) “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 19, s. 119-144.

GÜRLEK, Mustafa; UĞUR, Fatih, (2012) “İşte Erdelhun Paşa'ya Göre Ülkeyi 27 Mayıs Darbesine Götüren Tahrikler”, *Zaman Gazetesi*, 30 Mayıs 2012-Çarşamba, http://www.zaman.com.tr/gundem_iste-erdelhun-pasaya-gore-ulkeyi-27-mayis-darbesine-goturen-tahrikler_1295335.html, (Erişim Tarihi:19 Ocak 2014).

GÜRLEK, Mustafa; UĞUR, Fatih, (2012) “Saat 3:30, Emrimdeki Subaylar Tanklarla Evimi Kuşatıp Kapımı Kırdı”, *Zaman Gazetesi*, 27 Mayıs 2012-Çarşamba, http://www.zaman.com.tr/gundem_27-mayisi-cuntanin-idamla-yargiladigi-genelkurmay-baskani-anlatiyor-saat-0330-emrimdeki-subaylar-tanklarla-evimi-kusatip-kapimi-kirdi_1293956.html, (Erişim Tarihi:19 Ocak 2014).

GÜRLEK, Mustafa; UĞUR, Fatih, (2012) Haber Portre “Bir İstiklal gazisi: Org. Rüştü Erdelhun”, 27 Mayıs 2012-Pazar, http://www.zaman.com.tr/gundem_haber-portre-bir-istiklal-gazisi-org-rustu-erdelhun_1295170.html, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

GÜRSOY, İdris, (2011) “Hainler Babamı Kuşatmıştı”, *Aksiyon Dergisi*, 26 Aralık 2011, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-31383-26-hainler-babami-kusatmisti-.html>, (Erişim Tarihi:3 Mart 2014).

GÜRSOY, İdris, (2012) *9 Subay Olayı ve Samet Kuşçu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

GÜRSOY, İdris, (2012) “27 Mayısçılar, Genelkurmay Başkanını Dövmüştü”, *Aksiyon Dergisi*, 16 Ocak 2012, Sayı 893, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-31592-195-27-mayiscilar-genelkurmay-baskanini-dovmustu.html>, (Erişim Tarihi:19 Mayıs 2014).

HÜR, Ayşe, (2008) “Cumhuriyet’in Ordu-Millet Projesi”, *Taraf Gazetesi*, 19 Ekim 2008, <http://www.taraf.com.tr/yazilar/ayse-hur/cumhuriyetin-ordu-millet-projesi/2324/>, (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2014).

HÜR, Ayşe, (2008) “Osmanlı’dan Günümüze Kürtler ve Devlet-4”, *Taraf Gazetesi*, 23 Ekim 2008, <http://www.taraf.com.tr/haber-osmanlidan-bugune-kurtler-ve-devlet-4-20162/>, (Erişim Tarihi: 18 Nisan 2014).

HÜR, Ayşe, (2012) “Parola Halaskar İşaret Fedailer Hedef Darbe”, *Radikal Gazetesi*, 23 Eylül 2012, http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse_hur/parola_halaskar_isaret_fedailer_hedef_darbe-1101326, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

HÜR, Ayşe, (2014) “Darbe Günlükleri”, 27 Mayıs 2007, *Yenişafak Gazetesi*, <http://yenisafak.com.tr/yorum-haber/darbe-gunlukleri-04.06.2007-46398>, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

Hürriyet Gazetesi, (2012). “12 Mart 1971 Muhtırası Araştırma Raporu”, 21 Kasım 2012, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/12_mart_raporu.pdf, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

Hürriyet Gazetesi, (2014) “27 Mayıs 1960 Darbesi Raporu”, http://dosyalar.hurriyet.com.tr/haber_resim_3/27_mayis_raporu.pdf, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

İPEKÇİ, Abdi; COŞAR, Ömer Sami, (2010) İhtilalin İçyüzü, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İSEN, Can Kaya, (1964) *22 Şubat–21 Mayıs: Geliyorum Diyen İhtilal*, İstanbul.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı Tarihçesi, <http://www.kkk.tsk.tr/GenelKonular/Tarihce/icerik.asp>, (Erişim Tarihi:2 Haziran 2014).

KARABEKİR Kazım, (2009) *Günlükler* 2.Cilt, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Keser, Ulvi, (2012) “Kıbrıs Sorunu Bağlamı’nda Türkiye’de 6-7 Eylül 1955 Olaylarına Kesitsel Bir Bakış”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, s.200.

KIDIŞ, Osman, (2006) *Atatürk Döneminde Recep Peker (1920-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi.

KOÇAK, Cemil, (1938) “Genç Cumhuriyet’in Kritik Karar Anı, 11 Kasım 1938”, *Star Gazetesi*, 13 Kasım 2011, <http://haber.stargazete.com/yazar/gen-cumhuriyetin-kritik-karar-ani-11-kasim-1938/yazi-519051>, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

KOÇAK, Cemil, (1997) *Siyasal Tarih (1923-1950) Türkiye Tarihi IV, Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980- IV*, İstanbul: Cem Yayınevi.

KOÇAK, Cemil, (1997) *Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cilt: 4, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 90.

KOÇAK, Cemil, (2011) “Genç Cumhuriyet’in Kritik Karar Anı 11 Kasım 1938”, *Star Gazetesi*, 13 Kasım 2011, <http://haber.stargazete.com/yazar/genccumhuriyetin-kritik-karar-ani-11-kasim-1938/yazi-519051>, (Erişim Tarihi:20 Nisan 2014).

KOÇAK, Cemil, (2011). “Ordu’da İlk Cunta 1946’da Kuruldu”, *Yenişafak Gazetesi*, 9 Ocak 2011, <http://yenisafak.com.tr/roportaj-haber/orduda-ilk-cunta-1946da-kuruldu-09.01.2011-245618>, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

Meclis Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, (2012) s.27, http://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/docs/tutanak_son/28_subat_alt_komisyonu/28_subat_alt_komisyonu/28.06.2012/Nazl%C4%B1%20II%C4%B1cak-28.06.2012.pdf, (Erişim Tarihi:12 Nisan 2014).

Milliyet Gazetesi, (1950) “Altı General Tekaüt Ediliyor”, 3 Ağustos 1950.

Milliyet Gazetesi, (1952) “Gl.Rüştü Erdelhun’un Kore’deki Tetkikleri”, *Milliyet Gazetesi Arşivi*, *Milliyet*, 20 Haziran 1952, s.1, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rustu%20Erdelhun/>, (Erişim Tarihi:20 Mart 2014).

Milliyet Gazetesi, (1952) “Şura Dün Toplandı Mühim Kararlar Alındı”, 15 Mart 1952, s.1.

Milliyet Gazetesi, (1954) “Gl.Rüştü Erdelhun ve Selşik’in Yeni Vazifeleri”, *Milliyet Gazetesi Arşivi*, *Milliyet*, 8 Eylül 1954, s.3. <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rustu%10Erdelhun/>, (Erişim Tarihi:20 Mart 2014).

Milliyet Gazetesi, (1958) “Yüksek Askeri Şura Toplanıyor”, 2 Ağustos 1958,s.1

Milliyet Gazetesi, (1953) Yüksek Komuta Heyetinde Yeni Tayin ve Nakiller, Milliyet Gazetesi Arşivi, 28 Ağustos 1953,s.1, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rustu%20Erdelhun/>, (Erişim Tarihi:20 Mart 2014).

Milliyet Gazetesi, (1954) “Bayar Bugün Uçakla İngiltere’ye Gidiyor”, Milliyet Gazetesi Arşivi, Milliyet, 18 Ocak 1954, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/Rustu%20Erdelhun/>, (Erişim Tarihi:20 Mart 2014).

MUMCU, Uğur, (1987) İnkılâp Mektupları, Tekin Yayınevi, İstanbul.

MUMCU, Uğur, (1990) Kâzım Karabekir Anlatıyor, Tekin Yayınevi, 5. Baskı, İstanbul.

NEZİROĞLU, İrfan, (2003) *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950-1980)*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara.

OĞUZ, Orhan, (2010) “Menderes'in 25 ve 26 Mayıs 1960 Tarihlerinde Neler Yaptığını Anlattı”, Zaman Gazetesi, 30 Mayıs 2010, http://www.zaman.com.tr/gundem_prof-dr-orhan-oguz-menderesin-25-ve-26-mayis-1960-tarihlerinde-neler-yaptigini-anlatti_989789.html, (Erişim Tarihi:19 Mayıs 2014).

OKTAR, Suat; VARLI, Arzu, (2010) “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt 28, Sayı , s.12.

ORAN, Baskın, (2002) *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- ÖZÇELİK, Mücahit, (2013) “Sovyet Rusya’nın 1946 Yılında Boğazlar’la İlgili İsteklerinin Türk Kamuoyu’ndaki Yansımaları”, *International Journal of Social Science*, Cilt 6, Sayı 1, Ocak 2013, s.1096.
- ÖZDAĞ, Ümit, (1997) *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Kitapları, İstanbul.
- ÖZDAĞ, Ümit,, (2006). *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu- Siyaset İlişkisi*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul.
- ÖZDEMİR, Hikmet, (1990) “Menderes’in Dünyası-Dizi Röportaj-6”, Cumhuriyet Gazetesi, 20 Eylül 1990.
- ÖZDEMİR, Hikmet, (1991) *Sivil Cumhuriyet*, Boyut Yayınları, İstanbul.
- SANCAKTAR, Caner, (2012) “Türkiye’de Çok Partili Rekabetçi Siyasetin Doğuşu: Siyasal Değişimin İç ve Dış Dinamikleri”, *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 7, s.51.
- SENTÜRK, Miraç, (2010) *Milli Mücadele Döneminde Elviye-i Selase ve Milletvekilleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkilap Tarihi.
- ŞAHİNKAYA, Serdar, (2010) *Mülkiye Dergisi*, Cilt 34, Sayı 267, , s.109-111.
- ŞEN, Erdal, (2006) *Belgelerin Dilinden Yassıada’nın Karakteri*, Zaman Kitap, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ayşegül, (2012) Süleyman Demirel Üniversitesi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, Sayı 25, s. 163.
- T.B.M.M Zabıt Ceridesi, (1924) Devre II, Cilt 7, İçtima-i Senesi 1, İkinci İçtima, s.21,<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007fih.pdf>, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (1924) Devre I, Cilt 1, İçtima 56, 21 Kasım 1339 ,s.494, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/b056/tbmm020030560494.pdf>, (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2014).

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, (1924). Devre II, Cilt 8, İçtima 30, 6 Nisan 1340 (8 Nisan 1924),s.336,<http://tutanaklar.kanunum.com/TBMM/d02/c008/tbmm02008030.pdf> , (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

T.C. Resmi Gazete, (1940) Örfi İdare Kanunu, 25 Mayıs 1940.

T.C. Resmi Gazete, (1960) Tamimler, 2 Temmuz 1960, s.1641, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10541.pdf>, (Erişim Tarihi:20 Nisan 2014).

T.C. Resmi Gazete, (1960). 1 Sayılı 1924 Tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 14 Haziran 1960.

T.C. Resmi Gazete, (1960). 1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 10524, 14 Haziran 1960.

T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, (1972) Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara, , s. 149.

T.C. Resmi Gazete, (1924) Hilâfetin İlgâ ve Hânedân-ı Osmâniyye'nin Türkiye Cumhuriyeti Memâliki Hâricine Çıkarılmasına Dâir Kânun, 431, 6 Mart 1924, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/63.pdf>, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

T.C. Resmi Gazete, (1924) Şer’iyye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dâir Kânûn 429,7 Nisan 1924, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/68.pdf>, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

T.C. Resmi Gazete, (1924) Şer’iyye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyye Vekâletlerinin İlgasına Dâir Kânûn 429,7 Nisan 1924, <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/68.pdf>, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).

Taraf Gazetesi , (2010). “Cuntanın Hedefi Kaos Yaratmak, Yarbay Şenol Özbek Röportajı”, 3 Ocak 2010, <http://www.taraf.com.tr/haber-cuntanin-hedefi-kaos-yaratmak-46236/>, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).

TUNÇAY, Mete, (1981) *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara.

“Türk İstiklâl Harbi’ne Katılan Tümen ve Daha Üst Rütbedeki Komutanların Biyografileri”, (1972) Genelkurmay Başkanlığı Basımevi, Ankara.

Türk Silahlı Kuvvetleri, “Genelkurmay Başkanları”, http://www.tsk.tr/1_tsk_hakkinda/1_2_genelkurmay_baskanlari/konular/rustu_erdelhun.htm, (Erişim Tarihi:13 Mart 2014).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Darbeleri Araştırma Komisyonu Raporu, (2012). s.225.

Türkiye İstatistik Kurumu, (2012) *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Haziran, s.12.

TÜRKÖNE, Mümtazer, (2012) “Çetelerin Sosyolojisi ve Erdelhun Paşa”, Zaman Gazetesi, 1 Haziran 2012.

- Vatan Gazetesi, (2013) “İşte O Karar”, 12 Mart 2013, <http://haber.gazetevatan.com/iste-o-karar/521285/1/gundem>,(Erişim Tarihi:15 Nisan 2014).
- YALÇIN, Osman, (2013) “İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Tehdidi Karşısında Kalan Türkiye'nin Batı ile İşbirliği Yapma Süreci”, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,Sayı 8/5, s.941.
- YALMAN, Ahmet Emin, (1970) *Gördüklerim ve Geçirdiklerim (1945-1971)*, Cilt: 4, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- YAVUZ, Hilmi, (2012) “Askeri Vesayet ve Genelkurmay Başkanları”, Zaman, 16 Eylül 2012, http://www.zaman.com.tr/hilmi-yavuz/askeri-vesayet-ve-genelkurmay-baskanlari_1345973.html, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).
- YAVUZ, Hilmi, (2012) “Erdelhun'un Notları ve Askeri Vesayetin Dönemselleştirilmesi”, *Zaman*, 3 Haziran 2012, http://www.zaman.com.tr/hilmi-yavuz/erdelhunun-notlari-ve-askerivesayetin-donemsellestirilmesi_1297579.html, (Erişim Tarihi:18 Nisan 2014).
- YETİM, Fatih, (2006) *Ulus ve Zafer Gazetelerinin Karşılaştırmalı İncelemesi (1957-1960)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, s.66.
- YILDIZ, Nuran, (2001) “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, LI/1, s.481, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/51/1/29_nuran_yildiz.pdf, (Erişim Tarihi:19 Nisan 2014).
- Zaman Gazetesi, (2012) “Komutanlardan Rüştü Erdelhun'a Vefa”, 10 Kasım 2012, http://www.zaman.com.tr/gundem_komutanlardanerdelhunpasayavefa_2013766.html, (Erişim Tarihi:5 Haziran 2014).

EKLER

EK-I: Nüfus Hükviyet Cüzdanı Sureti

**Nüfus Hükviyet Cüzdanı
Sureti**

Soyadı : Erdelhün
 Adı : Mustafa Rüstü
 Fabe adı : Yakup Kamil
 Ana Adı : Fatma
 Doğum yeri ve Yılı : Edirne 1310
 Dini : İslam
 Mezhebi : Hanefi
 Medeni Hali: Evli

Vilayeti :
 Kazası :
 Nahiyesi :
 Mahalle veya Köyü :
 Sokağı :
 Hane No. :
 Cilt No. :
 Sahife No. :

Ne suretle Verildiği :

Bu Nüfus Cüzdanında adı ve hükviyeti yazılı
 Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak nüfus kütüğünde kayıtlıdır. Bu Cüzdan
 Nüfus İdaresinden verilmiştir.

Resmi Mühür
İmza

Aslının Aynıdır.

Boşluk

030	11	1		307	30	14
-----	----	---	--	-----	----	----

EK-II: Mustafa Rüşti Erdelhun'un Hâl Tercümesi

H A L T E R C Ü M E S İ

- 1.9.1894 Edirne'de doğmuştur.
- 17.7.1914 Topçu teğmeni olarak Harp Okulundan çıkmıştır.
- 10.9.1917 Kafkas cephesinde 47.ci Tümen (batarya K.). Fedakârlığına ve yaralanmasına binaen fevkalâdeden üstteğmenliğe terfi.
- Eylül 1921 İstiklâl Harbinde (batarya K) Sakarya muharebelerinde fedakârlığına binaen takdirname.
- 1922 İstiklâl Harbinde Afyon ve İznir muharebelerinde fedakârlığına binaen takdirname.
- 1926 Harp Akademisinden birincilikle çıkmış ve 8.ci Tümen Kurmay Başkanlığına tayin edilmiştir.
- 30.8.1929 Kurmay Binbaşılığa terfi, ve Harp Akademisi Tâbiye öğretmenliğine tayin.
- Ağustos 1931 Topçu Atış Okulu atış Tb.Kumandanlığına tayin.
- Eylül 1932 Japen Topçu alayında, staj görmek üzere Tokyoya.
- Mayıs 1933 Tokyo Ataşemiliterliğine tayin.
- 30.8.1933 Kurmay Yarbaylığa terfi.
- 30.8.1937 Genelkurmay İstihbarat Şubesine tayin.
- 30.8.1938 Sahra Topçu 42.ci Alay Kumandanlığına tayin.
- 30.8.1939 Kurmay Albaylığa terfi.
- 15.11.1939 Londra Ataşemiliterliğine tayin.
- 30.8.1943 26.ci Dağ Topçu Alay Kumandanlığına tayin.
- 30.8.1944 121.ci Motorlu Topçu Alay Kumandanlığına tayin.
- 30.8.1945 Tuğgeneralliğe terfi ve 15.ci Tümen Kumandan muavinliğine tayin.
- 1.9.1946 Genelkurmay Eğitim Yarbaskanlığına tayin.
- 30.8.1947 Tümgeneralkliğe terfi.
- 1.10.1947 Ek olarak Amerikan Askerî Terdimi Koordinasyon Başkanlığına tayin.

- 2)
- Nisan 1950 Bursada 6. ci Tümen Kumandanlığına tâyin.
- 24.5.1950 Dumlulu (Erzurum) 6. ci Tümen Kumandanlığına tâyin.
- Şubat 1952 Tekyoda Uzak Doğu Birleşmiş Milletler Ordu Kararkâhına tâyin : Temsil Heyeti Başkanı sıfatıyla.
Kere harekâtına iştiraki.
- 30.8.1952 Korgeneralliğe terfi.
- 30.8.1953 XVIII. ci Kor. Kumandanlığına tâyin.
- Nisan 1954 İki ay müddetle Genevrede Kere Birleştirme Konferansında askeri mürâhhas.
- Ağustos 1954 Genelkurmay İkinci Başkanlığına tâyin.
- 1.8.1956 2. ci Ordu Kumandanlığına tâyin.
- 30.8.1956 Orgeneralliğe terfi.
- 30.8.1958 Kara Kuvvetler Kumandanlığına tâyin.
- 25.8.1958 Genelkurmay Başkanlığına tâyin.
- Aralık 1959 Ek görev olarak Pariste NATO Askerî Komite Başkanlığına seçilmiş ve ilk toplantıyı 1960 mart ayında idare ederek takdir kazanmıştır.
- 3.6.1960 Emekliliğe sevki.

Askerî hizmeti, Harp Okulu dahil, 48 sene 10 yıldır.

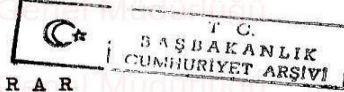
Yabancı dil bilgisi : İngilizce, Fransızca, Japonca.

MADALYALAR : Harp madalyası. Alman Demir Salip. İstiklâl madalyası.
Amerikan Ehliyet. İran Hümayun. Birleşmiş Milletler Kere Altın Yıldız. Yunan George. İtalya Meziyet.

EK-III: Mustafa Rüştü Erdelhun'un Askerlikten Uzaklaştırılmasına Dair Karar Sureti

T. C.
M. S. B.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI KARARGAHI
ANKARA

PER :
KONU:

K A R A R

1793

1. Anayasayı ihlâl suçundan dolayı emekli Orgeneral Rüştü ERDELHÜN (330-b-10) hakkında Yüksek Adalet Divanıca mütebâz ölüm cezasıyla tecziyesine mütedair 15.EYLÜL,1961 gün ve 1961/1 Esas sayılı hüküm, Millî Birlik Komitesinin 15.9.1961 gün ve 75 numaralı kararı ile müebbed ağır hapis cezasına tahvil edilerek kesinleşmiş olduğundan, mumaileyhin Askerî Ceza Kanununun 37 nci maddesi delâletleriyle aynı kanunun 30-A/1 ve Askerî Muhakeme Usulü Kanununun 249/3 nci maddelerine istinaden Ordu'dan tardına mütedair karar 15.HAZİRAN, 1962 gün ve 1126 sayı ile yüksek tasdikten geçmiş bulunmakta ise de ilgilinin bu tarihte emekli olması dolayısıyla yedek subay statüsünde bulunduğunun zubulen nazara alınmadığı anlaşılmıştır. Yedek subay statüsünde bulunmaların 1076 sayılı Yedek Subayave Yedek Askerî Memurlar Kanununa tâbi buldukları cihetle bu statüden ayırılmaları halinde adı geçen kanun hükümlerinin uygulanması tâbiî görülmüştür.

Yedek subay statüsünde iken Yüksek Adalet Divanıca yukarıda tasrih edilen hüküm dolayısıyla Ordu'dan tardına karar verilen emekli Orgeneral Rüştü ERDELHÜN'ün 1076 sayılı kanunun 23/B fıkrası gereğince yedek subay statüsünden çıkarılmaları ve baklarında 1111 sayılı Askerlik Kanunu gereğince işlem yapılması tensip edilmiştir.

2. Bu kararı Millî Savunma Bakanı yürütür.

24 Nisan 1963

Cumhurbaşkanı

Başbakan

Millî SAVUNMA BAKANI

İsmet İnönü

030 11 1 298/13/3

EK-IV: Mustafa Rüşü Erdelhun'un Ankara Cebeci Asri Mezarlığındaki Kabri